

62682

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

LAMİ'î ÇELEBİ

ŞERH-İ DİBACE-İ GÜLİSTAN

(İNCELEME - METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
İBRAHİM İMRAN ÖZTAHTALI

BURSA-1997

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

LÂMÎ'î ÇELEBİ
ŞERH-İ DİBACE-İ GÜLİSTAN

İNCELEME - METİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM İMRAN ÖZTAHTALI

DANIŞMAN
YARD. DOÇ. DR. KADİR ATLANSOY

BURSA 1997

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	4
ÖN SÖZ	5
GİRİŞ	
KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA GÜLİSTAN ŞERHLERİNE TOPLU BİR BAKIŞ	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
LAMİ'İ ÇELEBİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	25
İKİNCİ BÖLÜM	
A. LAMİ'İ ÇELEBİ'NİN ŞERH-İ DİBACE-İ GÜLİSTAN'I	37
1. Telif Sebebi	37
2. Telif Tarihi	41
B. NÜSHALARI	42
C. KAYNAKLARI	54
D. BAZI FONETİK ÖZELLİKLERİ	57
E. EDEBİ TERİMLER	63
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
METİN TESPİTİNDE İZLENEN YOL	64
ŞERH-İ DİBACE-İ GÜLİSTAN'IN TRANSKRİPSİYONLU METNİ	67
SONUÇ	194
BİBLİYOGRAFYA	196

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.md.	: adı geçen madde
AÜ.	: Atatürk Üniversitesi
BYEBEK	: Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi
C.	: Cilt
çev	: çeviren
DİA	: TDV İslâm Ansiklopedisi
E. Ü. S. B. F.	: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi
haz.	: hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
İst. tar.	: istinsah tarihi
İst. yer.	: istinsah yeri
Ktb.	: kitaplık
Müst.	: müstensih
OTAM	: Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi
S.	: sayı
s.	: sayfa
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDEA	: Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları
TDEAD	: Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
TDK.	: Türk Dil Kurumu
trc.	: tercüme
TUYATOK	: Türkiye Yazmaları Toplu Katoloğu

ÖN SÖZ

Millet olabilmiş bir toplumun müşterek inanç, fikir ve his dünyası yüzyıllarca Türk coğrafyasından beslenerek her alanı birer ırmak olup edebiyat havuzuna akmıştır. Bu havuz içerisinde de değişik hacim ve konularda bugün sayısını bilemediğimiz, fakat müstakil bir şerh edebiyatı oluşturacak kadar çok şerh yazılmıştır. Günümüzde ise akademik olarak incelenmemesinin yanında tespitleri dahi tamamlanamamıştır. Arapça, Farsça eserlerin yine bu dillerde şerhleri yazıldığı gibi Arapça, Farsça ve Türkçe küçük veya büyük pek çok manzum, mensur eserler de Türkçe şerh edilmiştir. Her türlü dinî ve tasavvufî eserlerin şerhleri yanında edebî ve din dışı eserlerin, hatta lugatlerin bile şerhleri yapılmıştır.

Şerhlerdeki yorumların doğruluğu, metodu, tarafsızlığı ne kadar tartışılırsa tartışılsın, değişen hayat şartları, farklılaşan veya kaybolan kültür dünyamızın yanında şerhler en zengin ve ansiklopedik kaynaklarımızdandır. Muhtelif şerhlerin edebî yönlerinin yanı sıra birçok ilim dalına da kaynaklık teşkil etmesi karakteristik özellikleridir. Şerh edilen metindeki tüm ayrıntılar şarihin tasarrufuyla orantılı olarak ortaya konmaktadır. Böylece Astronomi, Tarih, Coğrafya, Tıp, Biyoloji, Tasavvuf gibi ilimlerin o dönemdeki birikim ve gelişmeleri daha sonraki devirlere aktarılmış

olmaktadır. Toplumların sosyolojik yapılarının çözümlenmesinde şerhler göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir yere sahiptir.

Bilindiği üzere bir eserin şerhinin daha çok, anlaşılma güçlüğü veya farklı yorumlamalara müsait olduğu için yapıldığı görülmektedir. Bazen aynı eser, birden fazla şarih tarafından farklı veya benzer şekillerde şerh edilmiştir.

Ulaşabildiğimiz kaynaklar ışığında Gülistan'ın dibacesinin müstakil olarak; Rüşdî, Safvet, Hevâf, Kânî, Muhammed isimlerindeki şarihler tarafından da şerh edildiğini tespit ettik.

Tespitlerimize göre Dibace-i Gülistan şerhleri içerisinde en eski tarihli olanı Lâmi'î'ninkidir. İzahatının derinliği ve isabeti O'nun İslâmî ve beşerî ilimler hakkında aldığı iyi eğitimin yanında Farsça'ya olan hakimiyetini de açıkça ortaya koymaktadır. Kimi zaman kelime kelime, ek ek yapılan şerh, kimi zaman da cümle cümle izah edilmiş, kelimelerin Arap, Fars ve Türk lugatlerindeki karşılıkları ve eş anlamlıları verilmiştir. Sadî, Latîfî, Şems-i Fahrî, Esedî, Fırdevsî, Enverî, İsfahanî başta olmak üzere birçok şairden, şerh edilen kelimenin geçtiği yere ve kastedilen anlama uygun iktibaslar yapılmıştır.

Metinde geçen mensur Arapça ve Farsça kısımlar transkrip edilip, dipnotta da anlamları verilmiş, manzum kısımları ise Arap ve Fars edebiyatlarındaki edebî sanatlarla kuvvetle hakim olmayı gerekli kıldığından orjinal olarak verilmiştir.

Giriş bölümünde Klasik Türk Nesrine genel olarak değinilmiş, şerh, dibace, Sadî ve Gülistan üzerinde durulmuştur. Gülistan ve Gülistan dibacesi şerhlerine yine bu bölümde yer verilmiştir.

I. Bölümde Lâmi'î'nin hayatı ve eserleri üzerinde durulmuş, eserlerinin dökümü verilerek ilgili çalışmalar sıralanmıştır.

II. Bölümde Lâmi'î'nin Şerh-i Dibace-i Gülistan'ı incelenmiş, telif sebebi, telif tarihi, nüshaları, kaynakları ve imlâ özellikleri üzerinde durulmuş, bazı edebî terimler aktarılmıştır.

III. Bölümde Metin Tespitinde tutulan Yol başlığı altında konuyla ilgili bir birlik sağlamak için takip edilen esaslar verildikten sonra Şerh-i Dibace-i Gülistan'ın transkripsiyonlu metni yer almaktadır.

Bu alanda yapılmış çalışmaların yetersizliği metodolojik olarak birtakım zorlukları da beraberinde getirmiştir. Dil, terminoloji, ifade ve imlâ başta olmak üzere karşılaşılan güçlükleri aşmak için çaba gerekiyordu. Kendi içinde tutarlı bir metin ortaya koyabilmek metnin muhtevası göz önüne alındığında zorlaşıyordu. Çalışmamız boyunca sıcak ilgilerini esirgemeyen Prof. Dr. Coşkun AK Bey'e, tez danışmanım Yard. Doç. Dr. Kadir ATLANSOY Bey'e ve Yard. Doç. Dr. Hatice ŞAHİN Hanım'a teşekkürü bir borç biliriz. Eksiklerimizin tamamlanması, hatalarımızın düzeltilmesi dileğiyle.

GİRİŞ

TÜRK EDEBİYATINDA
GÜLISTAN ŞERHLERİNE
TOPLU BİR BAKIŞ

KLASİK TÜRK NESRİNE GENEL BİR BAKIŞ

Köklü bir tarihe ve zengin bir kültür mirasına sahip olan milletlerin yüzyıllar boyunca varlığa ve insana bakışı ve onu değerlendiriş biçiminin, maddî ve manevî alanda ortaya koyduğu değerlerin, kısaca bütün yönleriyle geçmişinin aydınlatılması, çok çeşitli alanlarda yapılacak çalışmalarla mümkün olabilir. Geçmişle ilgili bilgilerimizin kaynağı yazılı belgelerdir¹. Bu belgeler içerisinde özel bir yere sahip olan, Türk nesrinin temellerinin çok eski dönemlerde atıldığının delili Yenisey Kitabeleri ve Orhun Abidelerindeki dil ve üslûbun olgunluğudur. Türk Dili'nin Sümerce ile ilgisi ortaya konulurken bu ilişki M. Ö. 1800 tarihine kadar çekilebilmektedir².

7. Yüzyıldan sonraki dönemde Türkçe yazılan eserlerde daha çok nazmın tercih edilmesi bu faaliyetlerin edebî yönünü teşkil etti³.. Türk nesri birkaç örnek gözardı edilirse 14.Yüzyıla kadar kayda değer eserler ortaya koyamadı⁴. İslâmiyetin Türklerce benimsenmesi sosyal hayatı olduğu kadar sanat ve özellikle de edebiyat dünyasını da derinden etkiledi.

¹ Tulum, Mertol, "Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Nesri Üzerine Görüş ve Tenkitler." Türk Dünyası Araştırmaları Faruk K. Timurtaş'a Armağan'ın içinde S. 27, Aralık 1983, s. 1-8.

² Geniş bilgi için bak. Tuna, Osman Nedim; *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi ilgisi ile Türk Dili'nin Yaşı Meselesi*, T.D.K., Ankara 1990; Doğan, İsmail: *Türkolojiyle ilgili Makaleler Bibliyografyası*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990..

³ Çavuşoğlu, Mehmed: *"Divan Şiiri"*, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı, Ankara, 1986, s. 415; Dilçin, Cem: *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983..

⁴ Tolasa, Harun; "Divan Nesri", TDEA, C. IV, İstanbul 1981, s. 341

İslâm'ın yayılması Arapça'nın hakim dil olarak çok sayıda insan tarafından bilinmesine vesile oldu. Türk-İslâm kültürünün başlangıcını teşkil eden bu dönemde kültür ve ilim alanındaki eserlerin çoğu Arapça olarak yazıldı. Bununla birlikte Farsça'nın etkisinin artması edebi yönde de Farsça'ya olan temayülü arttırdı.

14. Yüzyıldan sonra ortaya konulan mensur eserlerin çoğu Arapça ve Farsça'dan tercüme ve adapte olmak üzere hemen hepsi didaktik, aydınlatıcı, yol gösterici ve telkin edici amaçlar taşır. Konuları ise ahlâk ve din çerçevesindedir⁵.

15. yüzyılda şairlerimizin Arap ve Fars edebiyatının özellikle nazım alanındaki inceliklerini izleyip uygulayabildiklerini, her tür ve şekilde örnekler verebildiklerini görmekteyiz. Türk şiiri Arap ve Fars şiiriyle boy ölçülebilmektedir. Şiir alanındaki bu gelişmeler konu ve üslûp itibarıyla nesre de yansımış, dinî, tasavvufî, ahlakî, tarihî, siyasî, içtimai, kültürel, ilmî, edebî her alanda telif, tercüme veya adapte olarak çok sayıda eser verilmiştir⁶. Bu yüzyılda sade bir üslûpla yazılmış didaktik eserlerin yanında sanat gayesi güdülmüş eserler de kaleme alınmıştır. Türk nesri 15. yüzyılda süslü, orta ve sade olmak üzere üç türe ayrılmıştır⁷. Sinan Paşa⁸, Mahmud Paşa, Karamanî Mehmed Paşa, Tursun Beg⁹, Sarıca Kemal, Tacizade Cafer Çelebi¹⁰, Mesihî bu yüzyılın önde gelen tanınmış nasirlerindendir¹¹. Bu döneme Çağatay sahasında Ali Şir Nevaî'yi de eklemek gerekir¹².

⁵ Levend, Ağâh Sırrı, "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", *TDA Y Belleteri*, Ankara 1964, s. 89-115.

⁶ Tolasa, Harun; "15. Y.Y. Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri", E. Ü. S. B. F., TDEAD, S. 1, İzmir 1982.

⁷ Geniş bilgi için bak. Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*; (XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıl ortasına kadar yazmalardan seçilmiş metinler), Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1964; Serhan Alkan, Yedi iklim dergisinin Haziran 1994 sayısında "XIII - XV. Asırda Divan Nesrine Genel Bir Bakış" adlı makalesinde bu tasnife sebep olarak divan nesrinin divan edebiyatının tarihi seyri içerisinde Arapça, Farsça, Türkçe arasında herhangi bir fark gözetmeksizin eser verildiğini, bu sebeple süslü, ağır, halka hitap etmeyen, canlı sayılamayacak bir dilin oluştuğunu, düşüncenin anlatılmasından çok sanat gösterme kaygısının öne çıktığını, bu durumun üslûp ve kullanılan kelimeler bakımından divan nesrinin; süslü, sade ve orta nesir olarak tasnif edildiğini söyler.

⁸ Sinan Paşa, *Tazarru'name*, haz. A. Mertol Tulum, İstanbul 1971.

⁹ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977.

¹⁰ Erünsal, E. İsmail, The life and works of Tâci-zâde Cafer Çelebi, with a critical edition of his Dîvân, İstanbul 1983.

¹¹ Çelebioğlu, Amil, Sultan II. Murad Devri (824-855/1421-1455) Mesnevileri, basılmamış doçentlik tezi, 1976; Çelebioğlu, Amil: *Kanûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, Milli Eğitim Bakanlığı

16. yüzyılda çeşitli konularda çok sayıda eser verilmiştir¹³. Bunlardan bazıları edebî bir anlatımla, bazıları sade bir dille yazılmıştır¹⁴. Bu yüzyılda sade dille yazılmış mensur eserlerin başında tarihler gelir¹⁵. Söz konusu yüzyıl nesrinin önemli türlerinden biri de şu'ara tezkireleridir¹⁶. Coğrafya alanında, "Kitab-ı Bahriye"si ile Piri Reis (ö. 961/1554), Kitabü'l-Muhit fi İlmü'l-Eflak ve'l-Ebhur" adlı kitabıyla Seydi Ali Reis (ö. 970/1562)'i, gezi alanında "Mir'atü'l-Memalik" adlı eseriyle, Seydi Ali Reis'i anabiliriz. Bunların dışında: Kınalı-zade'nin "Ahlâk-ı Alâî"si, Mehmed Birgivi'nin "Vasiyet-name"si, Şeyh Yahya'nın "Menakıb-name"si, Eyyubî'nin "Hatem-name"si, Vahidî'nin "Menakıb-ı Hâce-i Cihan ve Netice-i Can"ı hatırlanmaya değerdir

Nesir ürünlerinin konuları şöyle sıralanabilir: Tefsir, Hadis, Kelâm, Akaid, Hikmet, Mantık, Fıkıh, Fetva, İlmihal, Mev'iza, Ahlâk, Tasavvuf, Pendname, Nasihatname, Siyasetname, Tarih, Vekayiname, Gazavatname, Fetihname, İslâmî Kıssa ve Menkıbeler, Kısas-ı Enbiya, Siretü'n-nebi, Maktel-i Hüseyin, Tezkiretü'l-evliya, Menakıbname, Silsilename, Tezkire, Hâl Tercümesi, Sergüzeştname, Seyahatname, Sefaretname, Tıp, Astronomi, Coğrafya, Tabiat ve Fen bilgisi, Nazariyat-ı edebiye, tercüme, adapte veya telif çeşitli hikâye ve rivayetler, Surname, Münşeat, Müraselat, ansiklopedik eserler ve çeşitli şerhler¹⁷.

Yayınları, İstanbul, 1994.; Fuzûlî: *Hadikatü's-Sü'edâ*, Haz. Şeyma Güngör, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

¹² Levend, Ağah Sırrı, *Ali Şir Neval I-IV*, İstanbul 1965. Togan, A. Zeki Velidi; "Ali Şir", İA, İstanbul 1978, C. I., s., 349-357.

¹³ İpekten, Halûk; Mustafa İsen, "XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1992, c.III, s.131-157; Tolasa, Harun: *Sehi, Latîf ve Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16.y.y. da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi-I*, Ege Üniversitesi Yay., İzmir, 1983..

¹⁴ Soysal, M. Orhan, *Eski Türk Edebiyatı Metinleri* İstanbul Sevinç Matbaası, İzmir 1978, s. 373; Çelebioğlu, Amil, *Kanûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul 1994.

¹⁵ Aşık Paşaoğlu Tarihi, haz. A. Nihal Atsız, Ank. 1985; Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*-II, (nşr. Faik Reşit Unat-Mehmed Altay Köymen) Ank. 1987.

¹⁶ İpekten, Haluk, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuara Tezkireleri* Erzurum 1988; Kut, Günay, *Hest Behişt*, The Tezkire by Sehi Beg, Harvard 1978; Camm, Rıdvan, Latîfî Tezkiresi, basılmamış doktora tezi, Erzurum 1993; Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuara I-II*, haz. İbrahim Kutluk, Ank. 1978; Aşık Çelebi, Meşairü's-Şuara, by . G. M. Meredith-Owens, London 1971; Genç, İlhan, Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye, İnceleme-Metin, AÜ. Sos. Bil. Ens., basılmamış doktora tezi, Erzurum 1986; İpekten, Haluk, İsen Mustafa, Toparlı, Recep, Okçu, Naci, Karabey, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ank. 1988; İsen, Mustafa, "Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar -I- Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış, V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebigleri, İstanbul 1985.

¹⁷ Tolasa, Harun, "Divan Nesri", TDEA, C. II, Dergâh Yayınları İstanbul 1986, s. 343

ŞERH

Dilin canlı bir varlık oluşu zaman içinde zayıf yönlerini geliştirmesine, bünyesine her geçen gün yeni kelime ve terimler eklemesine, temel çizgisinden sapmamak kaydıyla değişmesine sebep olmaktadır. Kullanılan kelimeler kimi zaman yerini bir başkasıyla paylaşmakta, kimi zaman da kullanımdan düşmektedir.

Dil, dolayısıyla da edebiyat, kültürün somut ifadesidir. Kültürel gelişme ve değişmelerden doğan yeni alışkanlıklar milletlerin temel kültürlerini belirleyen gelenek ve göreneklerin zamanla unutulmasına yol açmaktadır. Bir kültür birikiminin oluşturulabilmesi ve bu birikimin canlı tutulabilmesi, o kültür temelinde şekillenmiş şaheserlerin unutulmaktan kurtarılmasını gerekli kılar.

Dil açısından klâsik metinlerin yeni nesillere aktarılması, anlaşılması güç olan bazı ibarelerin açıklanması ihtiyacı Batı'da Aristoteles zamanında ortaya çıkmış, başta Homeros olmak üzere eski metinleri açıklama çabası Filoloji'nin doğmasına sebep olmuştur¹⁸. Filoloji'nin amacı okunup anlaşılmasında güçlük çekilen metinleri insanların anlayacakları şekilde açıklamak, onları canlı tutabilmek için de gereken çabayı göstermektir¹⁹.

Batı'da Filoloji adı altında gelişen çalışmaların İslâm tesirindeki edebiyatın içerisinde önceleri tefsir kelimesiyle karşılandığını görmekteyiz. Lâmi'î, "zıll" kelimesini şerh ederken, kendi ifadesiyle; "ve ba'zılar ni'met hıfz ve heybet ma'nâlarıyla dağı tefsir etdiler." diyerek şerh yerine tefsiri kullanmıştır.²⁰ Kur'an ayetlerinin ve Hadis-i şeriflerin doğru ve detaylı anlaşılma istenmesi üzerine, onların

¹⁸ Bayrav, Süheyla, *Filolojinin Oluşumu*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fak. Yayınevi, İstanbul 1975, s.1.

¹⁹ Tulum, a.g.m, s. 4.

²⁰ Lâmi'î Çelebi, a.g.e., BYEBEK, Genel 1519, s. 58.

açıklanması yoluna gidildi²¹. Tefsir, her türlü metin ve kelimenin açıklaması anlamını taşıırken zamanla sadece Kur'an-ı Kerim'in tamamının, birkaç sure ya da ayetinin açıklanmasını ifade etmeye başladı. Bunların dışında kalan metin ve kelimelerin açıklanması şerh kelimesi ile ifade edildi.

Şerh: "Açmak, açıklamak, genişletmek, izah etmek, bu yol ile yazılan kitap"²². "Bir kitabın ibaresini yine o lisanı veya bir lisan-ı aherde tafsil ve izah ederek müşkilâtını açma. Bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp izah ederek yazılan kitap" anlamlarına gelmektedir²³.

Şerh, aynı zamanda ilk ayetinin meali "Göğsünü senin için açıp genişletmedik mi?" şeklinde başlayan bir. surenin de adıdır²⁴.

Arap edebiyatında da ilk devirlerde yazılan şiirler, edebî metinler zamanla muhtevalarında devirleri ile ilgili bazı tabirler bulunduğu, devirlerinde meydana gelip sonradan unutulmuş bazı olaylara işaret ettiği için anlam genişliğini kaybetmeye başladı. Sonraları derlenen bu metinlerin anlaşılmasının zorlaştığı görüldü. Bunun üzerine bu eserlerdeki müşkilleri bilenler henüz hayatta iken onların bilgileri ışığında bu müşkilleri giderip gerekli açıklamalar metne eklendi. Böylece Arap şerh edebiyatı geleneği Hicrî III. ve IV. asırlarda yetişen Sükkerî, Sa'lebî gibi şarihler tarafından kuruldu²⁵.

İran edebiyatında ise şerhler tasavvufî eserler çerçevesinde yoğunlaşmıştır. Tasavvufî manzum eserlerin üstatları olan ediplerin mahsulleri sonraki asırlarda çeşitli

²¹ Pekolcay, Neclâ - Sevim, Emine, *Yunus Emre Şerhleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 39.

²² Vaux, de Carra, "Şerh", *İA* İstanbul-1978, c. XI, s.429, Özön, Mustafa Nihat, *Osmanlıca - Türkçe Sözlük*, İnkılap Kitabevi Tan Matbaası, İstanbul 1958.

²³ Şemseddin Samî, *Kamus-ı Türkî* Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s., 773.

²⁴ Vaux, a.g.md. s.429, Levend, Ağâh Sırrı; *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Ankara 1973, s. 13-14.

²⁵ Pekolcay -Sevim, a.g.e. s. 41

mutasavvıf ve edipler tarafından geniş bir tabakamın anlayacağı tarzda izah edilmiş ve halka mal edilmiştir²⁶.

Türk edebiyatında şerh örneklerinin daha çok dinî ve tasavvufî alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Klâsik edebiyat döneminde dinî ilimlerle ilgili yapılan şerhler umumiyetle Arapça kaleme alınmakla birlikte Türkçe şerhler de yapılmıştır. İlimlerin kaynağından öğrenilme iştiağı bunda etkili olsa gerektir.

Tasavvuf alanında ise Fars edebiyatının daha etkili olduğu görülmektedir. Tasavvufî mahiyetteki birçok Farsça esere Türk şarihleri tarafından şerhler yazılmıştır. Bu şerhler genel olarak :

Dinî eserler

Tasavvufî eserler

Dinî olmayan eserler

olmak üzere üç ana grupta toplanmıştır. İncelediğimiz *Şerh-i Dibace-i Gülistan*²⁷ metni tasavvufî eserler grubuna girmektedir. Din dışı eserler ise daha ziyade dil, gramer, astronomi vb. ilimlerle ilgili eserlerdir.

²⁶ Firdevsi: *Şehname*, Haz. Necati Lugal, IV cilt, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990-1992; Feridedin-i Attar: *Mantık al-Tayr I-II*, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990-1991; Akalın, L. Sami: *Türk Folklorunda Kuşlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

²⁷ Lâmi'i Çelebi, *Şerh-i Dibace-i Gülistan*, BYEBEK: Genel-1519.

DİBACE

Dibace kelimesinin anlamıyla ilgili çeşitli görüşler vardır. Umumî kanaat ise bu kelimenin etimolojisinin Fars Dili'ne dayanmasıdır²⁸. Kelime Farsça'da "dibah" şeklinde "sevgilinin yüzü" anlamında kullanılırken Aramî Dili vasıtasıyla Arapça'ya geçtiği ve "dibac" veya "deybac" şeklinde kullanıldığı ileri sürülmektedir. Yine bu görüşe göre kelimenin sonundaki -e nisbet ve müşabehet edatıdır. Dibace, dallı çiçekli bir cins ipekli kumaş manasına kullanılmıştır. Kelimenin Hz. Peygamber devrinde de kullanıldığı düşünülürse kelimenin Arapça'daki kullanımının çok eski dönemlerde başladığı görülür²⁹. Bir başka görüşe göre "diba" kelimesinden -çe küçültme ekiyle yapılmış bir kelimedir³⁰. Bunların dışında "dibace" kelimesinin; İran şahlarının giydikleri çok süslü üstlük ve kitabın nakışlarla süslenmiş yüzü, ilk sayfaları anlamında da kullanıldığını görüyoruz.

Lâmi'î "dibace" kelimesininin şerhini yaparken anlamının aslında ruhsar manasına yanak olduğunu bu yüzden kitapların evveline dibace dendiğini belirtmektedir³¹.

Dibaceyle birlikte "hutbe", "mukaddime", "takdim", "ifade-i mahsusa" "meram", "ifade-i meram", "medhal", "önsöz", "birkaç söz", "sunuş", "sunu", "başlangıç" kelimelerinin de eski metinlerden bugüne dek kullanıldığı görülmektedir³².

²⁸ Becker, C.H., "Dibac", *İA*, C. III, s. 579; Üzgör, Tahir, *Türkçe Divan Dibaceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990, s. 3

²⁹ Becker, a.g.md. s.579.

³⁰ Üzgör, a.g.e, s. 3.

³¹ Lâmi'î Çelebi, *Şerh-i Dibace-i Gülistan*, BYEBEK, Genel 1519, s.107 .

³² Üzgör, "Türkçe Divan Dibacelerine Dair", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 67, Ağustos 1990, s. 24.

SA'Dİ VE GÜLİSTAN'I

1. Sa'dî-i Şirazî

Asıl adı Ebu Abdullah Müşerrif (ed-Din) b. Muslih el-Şirazî'dir. İran edebiyatının en büyük ediplerindendir³³. Sa'dî'nin hayatıyla ilgili birçok rivayet bulunmakla birlikte bunlardan hangilerinin gerçek, hangilerinin hayal mahsulü olduğu sağlıklı bir şekilde ayırt edilememektedir³⁴. Şiraz'da doğmuştur³⁵. Burada öğrenim gören Sa'dî Bağdat'ta Nizamiye Medresesi'ne giderek öğrenimini devam ettirmiştir³⁶. Daha ziyade Sa'dî olarak şöhret bulmuştur.

Lâmi'î:" Sa'dî mahlâsıdır. Adı Müslîhü'd-din'dir. Memduhu olan padişahın adı Sa'd idi. Kendisini ona nispet edip mahlâsı Sa'dî kalmıştır. O ki Sa'd bin Atabek Ebubekr bin Sa'd bin Zengist'tir. Devrinin meşayihından ve efazil-i sufiyedendir. Şeyh Ebu Abdullah Hafî'nin buka-i şerifi mücavirlerindendir³⁷. demektedir. Meşhur şeyhlerin çoğuyla tanışmıştır. Şeyh Şihabü'd-din Sühreverdi ile sohbet etmiştir. Rivayet ederler ki pek çok zaman Beytül-mukaddes ve bilad-ı Şam'da sakalık edip halka su dağıtmıştır. Yine rivayet ederler ki Hâzret-i Hızır'la görüşüp lutf ve bağışının

³³ Yazıcı, Tahsin, "Sa'dî" *İA*, İstanbul 1978, s. 36.

³⁴ Yazıcı, a.g.md. s. 36.

³⁵ Lâmi'î Çelebi, *Şerh-i Dîvân-i Gülüstan*, BYEBEK, Genel 1519 s. 53, *Türk ve Dünya Edebiyatçıları*, "Sa'dî", C. IV, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 75.

³⁶ Yazıcı, a.g.md. s.36,

³⁷ Lâmi'î Çelebi, a.g.e. , BYEBEK, Genel 1519, s. 52.

içimi hoş suyuna kanmıştır. Birçok defa yaya olarak hacca gitmiştir³⁸. Ömrünün büyük bir bölümünü Şiraz'ın dışında geçirmiş çok yer dolaşmıştır. Şiraz'ın Tatarlar tarafından işgal edilmesiyle taht şehrini terk etmiş, Sa'd b. Zengi Tatar taifesini yenip Şiraz'ı geri alınca tekrar dönmüştür³⁹. Bu zaman içerisinde Mezopotamya, Küçük Asya, Suriye, Mısır ve Mekke'yi dolaşmıştır⁴⁰.

Sa'di O bizim Şark'ımızın ruh-ı kemali,
Bir ders-i hakikat veriyor işte meâli:⁴¹

Münevver bir aileden gelen Sa'di'nin üslûbu sağlam, bilgisi geniştir. Lâmi'i Sa'di ile ilgili şu rivayeti nakleder. "Ol zemānuñ meşâyihından biri meger Hâzret-i Şeyh'e münkir imiş. Bir gice vâkı'asında görür ki gökler kapuları açılmış ve melâ'ike nûrdan tabağlar ile nâzil olurlar. Şordu ki: "Bu tabağlar nedür?" eyitdiler ki: "Sa'dî- Şirâzî bir beyt didi ki mağbûl-i Hâzret-i 'îzzet oldu. Bu tabağlar anuñ içündür ve ol beyt budur didiler:

برك درختان سبز در نظر خوشیار
هر ورقی دفتر معرفت کردگار⁴²

Ol 'azîz çün kim 'âlem-i vâkı'adan uyandı. Fi-l-hâl yirinden tûrub Şeyh'üñ kapısına geldi. İşitdi ki hemân Hâzret-i Şeyh bu beyti tekrâr iderdi⁴³.

Sa'di'nin eserleri⁴⁴ içerisinde şöhretine vesile olmuş, yazma ve basma nüshaları en çok olan *Gülîstan*'dır.

³⁸ a.g.e. s. 53.

³⁹ a.g.e. s. 72-73.

⁴⁰ *Türk ve Dünya Edebiyatçıları*, a.g.md., s.75.

⁴¹ Okay Orhan - İsen Mustafa, *Mehmet Akif Ersoy, Safahat*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. , Ankara 1992, s.52

⁴² "Akıllının nazarında ağaçların yaprağı yeşildir. Her yaprağı Tanrı'nın marifet defteridir".

⁴³ Lami'i Çelebi, a.g.e. , BYEBEK Genel 1519, s.53.

⁴⁴ Eserleri: 1. Tahrir-i Dibace 2-Mecalis-i pencgane 3-Sual-i sahib-divan 4-Akl ü Aşk 5. Nasihatü'l-müluk 6. Risale-i selase: Mülakat-ı Şeyh Sa'di ba Abaka Han, Risale-i Engiyanu, Risale-i melik Şensüddin 7. Gülistan 8. Bustan (veya Sa di-name 9.Kasaid-i Farisi10. Kasaid-i Arabi 11. Mülemmaat 12. Terciat 13. Tayyibat14-Bedayi 15. Havatim Mukatta'at, 18.Ruba'iyat 19. Müfredat 20. Hubsiyat 21. Hezliyat 22. Mudhikat

Gülistan

Gülistan "makame" tarzında yazılmış⁴⁵, yer yer manzunelerle süslenmiş, münacat, na't ve sebeb-i te'lifi içeren bir dibaceden sonra sekiz babdan meydana gelmiştir. I. bab padişahların siretinden, II. bab dervişlerin ahlâkından, III. bab kanaatin faziletlerinden, IV. bab sükût etmenin faydalarından, V. bab aşk ve yiğitlikten, VI. bab zaaflık ve pirlikten, VII. bab terbiyenin tesirinden, VIII. bab sohbet edeplerinden bahsetmektedir⁴⁶.

Her bab muntazaman sıralanmış, birbirleri ile olan irtibatları göz önünde bulundurulmuştur⁴⁷. Üslûp bakımından mükemmel olan *Gülistan* Sa'dî'nin en tanınmış eseridir. Yüzyıllar boyu değerinden hiçbir şey kaybetmeyerek yüzlerce kez çoğaltılmış ve basılmıştır.

Mehmet Akif *Gülistan*'ın meziyetlerini şu mısralarda vurgulamıştır;

Odur şiiri hikmetle mezceyleyen

Odur şiir namıyla hakkı söyleyen

Gülistanı hâlâ hazan bilmiyor.

Safa-yı reblîsi eksilmiyor⁴⁸.

⁴⁵ Yazıcı, Tahsin, "Gülistan", *DiA*, İstanbul 1997, C. XIV. s. 240.

⁴⁶ Lâmi'î Çelebi, a.g.e., BYEBEK, Genel 1519, s.125.

⁴⁷ Yazıcı, Tahsin, "Sa'dî", iA, İstanbul 1978., s.38.

⁴⁸ Edip, Eşref. *Mehmet Akif - Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, Asar-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı, , Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1939, s.198' den aktaran; Kortantamer, Tunca, *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri I* "Mehmet Akif ile Sa'dî Arasında Muhteva ve Anlatım Tekniği Açısından Bir Karşılaştırma Denemesi" Akçağ Yay. Ankara 1993, s. 193,

Sa'dî'nin zengin hayat tecrübesini, fikir yüklü olayları, yaşadığı dönemin içtimai ilişkilerini, gerçeğe yakın, beynelminel bir üslûpla canlandırışı *Gülüstan* büyük bir değer verilmesine, şerh edilmesine ve çeşitli dillere çevrilmesine sebep olmuştur⁴⁹.

Eser 656/1258'de Salgurlu hanedanından Ebu Bekir b. Sa'd b. Zengî adına te'lif edilmiştir.

Lâmi'î Gülüstan'ın te'lifiyle ilgili olarak "benâm Sa'd Ebu Bekr Sa'd bin Zengist" cümlesinin şerhini yaparken şöyle demiştir: "Sa'd bin Ebu Bekr bin Sa'd bin Zengi adınadır. Zârûret-i vezniçün ibn lafzları hâzî olundu. Bilgil ki Hâzret-i Şeyh'üñ -rahimeullah- bu ibaret-i şerifesinde istihdam ve kinaye yüzünden işaret-i latifesi vardır. Evvelki sa d lafzından ma na-yı masdari murad olub Ebubekr'üñ sa detlü adına demek gösterür. Lakin maksud vech-i evveldür. Zira Hâzret-i Şeyh bu kitabı Ebu'l-muzaffer Ebubekr bim Sa'd'un mahdum-zadesi Sa'd içün demişdür⁵⁰." *Gülüstan*da Farsça ve Arapça şiirler yanında ayet ve hadislerle de yer verilmiştir. Batı ve Doğu dillerinin birçoğuna defalarca çevrilmiş, şerh edilmiştir⁵¹.

Bunun yanında tercüme ve şerh edilmekle kalmamış, taklit ve benzerleri de yazılmaya çalışılmıştır. Muinüddin-i Cüveynî'nin *Nigaristân*, Câmî'nin *Bahâristân*, Mecd-i Hâfî'nin *Ravza-i Hulku*, Kemalpaşazâde'nin *Nigâristân*, bunlardan bazılarıdır⁵².

⁴⁹ Türk ve Dünya Edebiyatçıları, Remzi, Kitabevi Sa'dî Maddesi, C. .IV , İstanbul 1993, s.75.

⁵⁰ Lâmi'î Çelebi, a.g.e., BYEBEK, Genel 1519, s.106.

⁵¹ Gülüstan'ın Batı ve Doğu dillerine çevrilmiş bazı baskıları şunlardır: G. Gentius tarafından Latince'ye Çevirisi, Andre du Ryer (Paris 1634); L. Piat tarafından Fransızca'ya çevirisi, Fredrich Ochenbach (Tübingen 1635 - Hamburg 1656); G. H. F. Nesselmann tarafından Almanca çevirisi, Stephan Sullivan (London 1774- seçmeler şeklinde-); A. j. Arberry tarafından İngilizce çevirisi, Gh. de Vincentus (Napoli 1873 -kısmen-); Evgenii Eduardoviç Berthels tarafından Rusça çevirisi, Berlin 1922). Geniş bilgi için bak. , Yazıcı, Tahsin, *İA* a.g.m. C.XIV, s.241.

⁵² Yazıcı, Tahsin, *İA*, a.g.m. C.XIV, s.241. Türkiye'de basılmış Gülüstan tercüme ve şerhleri şöyle sıralanabilir:

Sa'dî Şirazi, Şeyh: Bostan ve Gülüstan. 8. bs. trc.: Kilisli Rifat Bilge. İstanbul 1968 Can Kitapevi. 519 S.8; Ezher-i gülüstan. Tercüme eden: Üsküdarlı Safi. İstanbul 1308. 24 S.8 Sa'dî-i Şirazi, Şeyh: Gülüstan. [İstanbul t.y.] Litografya. 265 S.8 Sa'dî-i Şirazi, Şeyh: Gülüstan. İstanbul 1255 Matba'a-i Amire. 137 S.8, Sa'dî-i Şirazi, Şeyh: Gülüstan. İstanbul 1279 Takvimhane Matbaası. 231 S.8 ,Sa'dî-i Şirazi, Şeyh: Gülüstan. Bulak 1261. 161 S.8 ,Sa'dî-i Şirazi: Gülüstan. İstanbul 1263 Matba'a-i Amire. 207+1 S.8,Sa'dî-i Şirazi, Şeyh: Gülüstan. İstanbul 1274 Litografya Desgahı. 231 S.8 , Sa'dî-i Şirazi, Şeyh: Gülüstan. Bulak 1281. 168 S.8 , Sa'dî-i Şirazi, Şeyh: Gülüstan. İstanbul 1286 Matba'a-i Amire.

Gülistan Şerhleri

Eski Türk Edebiyatı çerçevesinde İslâmî ilimlerin çeşitli dallarına ait eserlerin yanı sıra, ahlâka ve adaba ait eserlerin sade bir dille Türkçe'ye tercüme edildiği

- 209 S.8 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan. Bulak 1289. Litografya. 161 S.4 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan. 1289 Mısır basımından fotolito vasıtasıyla taş üzerine alınarak ta'b olunmuştur. 161 S.8 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan. İstanbul 1291 Matba'a-i İraniyya. 228 S.8 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan. İstanbul 1294 Matba'a-i Amire. 280 S.8 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan. İstanbul 1297. 278 S.8 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan. İstanbul 1302 Matbaa-i Osmaniyye. 208 S.8 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan. İstanbul 1303 Osmaniye Matbaası. 208 S.8 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan. Darü's-Şafaka'nın dördüncü senesi için. 4.bs. İntihab eden: E.R.İstanbul 1304 Karabet ve Kasber Matba'ası. 45 S.8 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan. Çeviren:Hikmet İlaydın. Ankara 1946 Milli Eğitim Basımevi. 68+489 S.8 Dünya Edebiyatından Tercümeler Şark-İslam Klasikleri: 12 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan. 3.bsl. Dilimize Çeviren:Hikmet İlaydın. [Yayımlayan: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı] Devlet Kitapları Müdürlüğü. İstanbul 1966 Milli Eğitim Basımevi. XI+400 S.8 Dünya Edebiyatından Tercümeler Şark-İslam Klasikleri: 12 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan. Çeviren: Kilisli Rifat Bilge. İstanbul 1941 Ahmet Halit Kitabevi. 199 S.8 Şarktan-Garptan Seçme Eserler. 9 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan. 6.bsl. Tercime eden: Kilisli Rifat Bilge. İstanbul 1956 Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık T.L.Ş. 144 S.8 Şarktan-Garptan Seçme Eserler. 9 Neşriyat Sayısı 744) , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan. 7.bsl. Tercüme eden: Kilisli Rifat Bilge. İstanbul 1958 Ahmet Halit Yaşaroğlu T.L.Ş. 176 S.8 Şarktan-Garptan Seçme Eserler. 9 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan. 7.bsl. Tercime eden: Kilisli Rifat Bilge. Önsöz: Prof.Dr. Ali Nihat Tarlan. İstanbul 1963 Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık Ltd.Şti. 144 S.8 Şarktan-Garptan Seçme Eserler. 9 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan. Farsiden Türkçeye çeviren: Yakuğ Kenan Necefzade. [İstanbul] 1965 Ülkü Matbaası. 219 S.8 resim, portre Doğu Şaheserler Serisi-1) , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan-mülistan. , Sa'id Efendi [Çeviren].[Y.Y.] 1291. [4]+220 S.8 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan tercümesi. Çeviren Seyfi Serayi. Önsöz Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk. Ankara 1954 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XVIII+373 S.8 Türk Dil Kurumu. C.11.34 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülsuyu Türkçeye çeviren: Niğdeli Hakkı Eroğlu Niğde 1944. 240 S.8 Niğde Halkevi Yayınlarından.5 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: (Gülistan). Güzide-i Gülistan. (Şerh ve Tercüme eden): Osman. İstanbul 1307 Kasbar Matba'ası 352 S.4 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan Kitabının Tercümesidir. Tercüme ve Şerh eden: [Hoca] (Sadeddin) [Efendizade Mehmed] Esad. [Tashih eden ve Yayımlayan]: Şevket Bey-zade Safvet. (İstanbul y.y.t.y.) 5+500+4 S.8 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan şerhi. Şerh ve Tercüme eden: Sudi Bosnavi (İstanbul 1249 Darü't-Tiba'atı-l-Amire). (4)+513 S.4 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan şerhi. Şerh ve Tercüme eden: Sudi Bosnavi İstanbul 1286 Matbaa-i Amire. (3)+512 S.4 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan şerhi. Şerh eden: Sudi Bosnavi İstanbul 1291 Darü't-Tiba'atı-l-Amire. 4+513 S.8 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan Tercemesi Mülistan. Terceme eden: Muhammed , Sa'id. İstanbul (y.y.) 201 S.8 Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan ve lugat-i güldeste. (Lugati yapan): Ahmed Mashar. İstanbul (t.y.) Matbaa-i Harbiyye 144+207 S.8 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Gülistan [ve Tercemesi] Mülistan. Mütercimi: Mehmed Sa'id. [y.y.] 1291. 3+220 S.8 Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Hikemiyyat-i İslamiyye. Mütercimi: Seyh Vasfi. İstanbul 1304 Şirket-i Müretibiye Matbaası 64 S.8 Osmanlı Kütüphanesi: Adet 11 Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Kitab-ı Gülistan. (y.y.) 1275. 160 S.8 Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Müntahabat-ı Gülistan. Mekâtib-i rüşdiyyede talimü'l-Farisi ve Nasayih-i Farisiyye Risaleleri tamam olduktan sonra şakirdana üçüncü mertebede okutturulmak üzere tertib olunmuştur. (y.y. t.y.) 40 S.8 Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Müntahabat-ı Gülistan. İstanbul 1274. Matba'a-i Darü't-Takvim. 40 S.8 Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Müntahabat-ı Gülistan. Müntahibi: Habib. İstanbul 1309 Mahmud Bey Matba'ası. 140 S.8 Sa'di-i) [Şirazi, Şeyh]: Rehber-i Gülistan. [Şerh ve tefsir eden: Cafer] Tayyar [b. Ahmed]. [Geniştirilmiş 2.bs.] İstanbul 1308 Matba'a-i Amire. 8+459 S.4 , Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Şerh-i Gülistan. Şerheden: Sudi Bosnavi. 2.c. İstanbul 1288 Matba'a-i Amire 8, Sa'di-i Şirazi, [Şeyh]: Tercüme-i Gülistan-ı Sadi. Tercüme eden: Ahmed Saib-İzzet. [İstanbul] (1292). [3]+9+[2]+227 S.8, Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Yeni müntahabat-ı gülistan Müntahibi: Na'im. İstanbul 1312 Kasbar Matba'ası. 152 S.8, (Sa'di-i) [Şirazi, Şeyh]: Zübde-i Gülistan. Tercüme, [Hülasa] ve şerh eden (Cafer) Tayyar (b. Ahmed Salim). İstanbul 1299-(1302) Kantar Biraderler Matbaası-(Matba'a-i Osmaniyye). 355+1 S.4, Sa'di-i (Şirazi, Şeyh): Zübde-i Gülistan. (Çeviren ve şerh eden): Tayyar 1301-(1302). Mahmud Bey Matbaası-(Matbaa-i Osmaniyye) 355 S.4 Not: Şerh kenardadır., Sa'di-i (Şirazi, Şeyh): Zübde-i Gülistan. (Çeviren): Tayyar. 2.bs. İstanbul (1306) Matbaa-i Amire. 355+1 S.8 Not: Kenarda şerhi vardır., Sa'di-i Şirazi, Şeyh: Zübde-i Gülistan. Terceme eden: Tayyar. İstanbul 1301 300 S.8

bilinmektedir⁵³. *Gülistan*, küçük hikâyelerle insanlığın erdemlerini, içerisinde geniş anlamlar barındıran anahtar kelimelerle anlatmaktaydı. Orjinalinin Farsça olması eserin telif amacına ulaşmasını da etkilemekteydi. Bununla birlikte Farsça bilmeyen insanlar istifade edememekteydi. Bu müşkülleri ortadan kaldırmak için de şerhleri yapıldı.

Türkçe'ye ilk kez 793/1391'de Seyf-i Serayî tarafından çevrilmiştir⁵⁴. Kıpçak Türkçesi ile yapılan bu tercümenin tek nüshası Leiden Üniversitesi Kütüphanesi 1553 numarada kayıtlıdır. *Gülistan* Çağatay Türkçesi'ne İsbicabî tarafından 800/1397 tarihinde çevrilmiştir.⁵⁵

Bunların dışında, Mahmud b. Kadî-i Manyas, Şahidî İbrahim Dede, Şem'i Şem'ullah (Prizrenli), Sudî-i Bosnevî, Aysî Mehmed Tîrî Efendi, Mehmed Zâîfî Efendi, (ö.960/1553 ?), Hevâî el-Bursavî, Şeyhülislâm Hocaşade Es'ad Efendi⁵⁶, Sait b. İlyas Fasîh⁵⁷, Hasan Rıza Efendi, Babadağî İbrahim Efendi, Ahmed Saib İzzet (İstanbul 1291), Mehmed Said (*Mülistan*, İstanbul 1291/1874), Şevket Beyzâde Safvet (A. Bilgin ve M. Çiçekler eserle ilgili olarak: "Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin tercümesinin ikmal ve tashih edilmiştir." demektedirler.), Osman Faik (Güzide-i Gülistan, İstanbul 1307), Câfer Tayyar (*Rehber-i Gülistan*, İstanbul 1308), Niğdeli Hakkı Eroğlu (*Gül Suyu*, Niğde 1944. haz. Azmi Bilgin-Mustafa Çiçek), Kilisli Rıfat Bilge (7. bs. İstanbul 1958) Hikmet İlaydın (İstanbul 1946-1974), Yakub Necefzade (İstanbul 1965) tarafından tercüme ve şerhleri yapılmıştır⁵⁸.

⁵³ Geniş bilgi için bak. Atlansoy Kadir, Sabayî, Sırat-ı Müstakim, Uludağ Univ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi, Bursa1987.

⁵⁴ Seyf-i Serayî, *Gülistan Tercümesi*, haz. Ali Fehmi Karamanlıoğlu, İstanbul 1978; "Seyf-i Serayî'nin *Gülistan Tercümesinin* Dil Hususiyetleri", *Türkiyat Mecmuası*, C. XV, İstanbul 1969, s. 74; "Seyf-i Serayî'nin *Gülistan Tercümesinin* Yayımı Üzerine", *Türkiyat Mecmuası*, C. XVII, İstanbul 1972, s. 251

⁵⁵ Yazıcı, Tahsin, "Gülistan" *İA* C.XIV s. 240 İstanbul1997.

⁵⁶ Bir nüshası BYEBEK: Haraççı 988'de kayıtlıdır.

⁵⁷ Altun Kudret, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 9. Millî Türkoloji Kongresi Bildirisi*, "Venedik Marciana Kütüphanesindeki Türkçe Yazma Eserler", İstanbul 1997

⁵⁸ Yazıcı, a.g.md. s.241, Riyahî Muhammed Emin, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*çev. Mehmet Kanar. İnsan Yay. İstanbul 1995 s. 224.

Sudî-i Bosnevî'nin basma nüshasında bu şarihlerin dışında, Sururî, Kâfî ve İbn-i Seyyid Ali'nin *Gülîstan* şerhlerine atıfta bulunmaktadır. Buradaki İbn-i Seyyid Ali, Rüşdî'nin Şerh-i Dibâce-i Gülîstan'ında atıfta bulunulan Ya'kub olduğu, Güldeste-i Riyâz-ı İrfan'da Gülîstan şerh eden şairler arasında yer alan, Mevlâna Ya'kub b. Seyyid 'Ali (ö.931/1525) olduğu anlaşılmaktadır. Şerh 902/1496'da telif edilmiştir. Arapça'dır⁵⁹. Eserin bir nüshası Mevlâna Müzesi Yazmaları içerisinde yer almaktadır.

Bunların içerisinde en çok istinsah edilmiş veya baskısı yapılmış olanlar, Sudî (ö. 1005/1596) ve Şem'î (ö.1005/1596)'nin *Gülîstan* şerhleridir⁶⁰.

Gülîstan Dibacesi Şerhleri

Tespit edebildiğimiz altı müellif *Şerh-i Dibace-i Gülîstan* telif etmiştir.

a. Rüşdî-i Karahisarî (?) ; *Şerh-i Dibace-i Gülîstan* adıyla BYEBEK, Orhan1170'te kayıtlıdır., 150x105, 123x75 ölçülerinde, 86 yaprak, 13 satır, talikle yazılmıştır. Nüshada zaman zaman Lâmi'î'ye atıfta bulunulmuştur. Diğer nüshası yine *Şerh-i Dibace-i Gülîstan* adıyla BYEBEK, Haraççı 990'da kayıtlıdır. Bu nüsha 190x134, 125x80 ölçülerinde, 131 yaprak, 13 satır, talikle yazılmıştır. Eserin telif tarihi 993/1585'tir.

b. Pir Hamdî (ö. 1012/1603); BYEBEK'te *Hutbe-i Şerh-i Dibace-i Gülîstan* adıyla Millî 1970'te kayıtlıdır. Tespit edebildiğimiz tek nüshadır. 188x122, 130x64 ölçülerinde, 20 yaprak, 19 satır, nesihle yazılmıştır.

⁵⁹ Sudî, *Şerh-i Gülîstan*, Matbaa-i Amire., İstanbul1249, İsmail Belig, Güldeste-i Riyaz-ı İrfan, BEEK Genel nu. 122, s. 151.

⁶⁰ Sudî, *Şerh-i Gülîstan*, Ali Bey Mat. İstanbul1293. Bu şerhte iki müellifin şerhleri bir arada basılmıştır. Asıl metin Sudî'nin olmakla birlikte mertnin kenarlarına Şem'î'nin şerhi de basılmıştır.

c. **Safvet**; *Şerh-i Cedid Dibace-i Gülistan* olarak isimlendirilen eserin tespit edebildiğimiz tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 2559'da kayıtlıdır. 220X139, 163X82 mm. ölçülerinde 190 sayfa olan eser, nesihle yazılmıştır. Eserin giriş kısmında Seyyidizade, Sururî, Şem'î, Kâfî, Mevlâna Sudî ve Lâmi'î'ye atıfta bulunulmakta, bu atıf sırasında da Lâmi'î'nin şerhinin ayrı bir yere sahip olduğu vurgulanmaktadır. Eserin telifiyle ilgili olarak 1200/ senesi verilmektedir.

d. **Hevâî**; Manisa Kitap Saray İl Halk Kütüphanesi'nde tek nüshasını tespit ettiğimiz eser, Genel Kitaplık 2622'de kayıtlıdır. Müellif Güldeste-i Riyâz-ı İrfan'da Hevâî Efendi adıyla geçmekte ve Arapça bir Gülistan şerhi telif ettiğine değinilmektedir. Gülzâr-ı İrfan'da da bu bilgiye rastlanmaktadır⁶¹. Buradan hareketle Hevâî'nin Gülistan'ı ele aldığı iki ayrı eseri olduğu düşünülebilir. Şerh Türkçe olmakla birlikte sadece dibacenin şerhinden ibarettir. Talikle yazılan nüsha 57 yapraktır. 1a'da "Bismillâh'ir-raḥman'ir-raḥim nûr-ı gülîstân-ı hidâyet-şemîm" le başlamakta, 58a'da "eş-şâniye min şehr-i rebî'ü'l-evvel senesinde tis'în ü tis'a-mi'e min el-hicre" ibaresinden de anlaşılacağı üzere Hicri 990/1582'de yazılmıştır.

e. **Kâni**; *Şerh-i Dibace-i Gülistan* adıyla tespit ettiğimiz nüsha, Türk Dil Kurumu 251 numarada kayıtlıdır.

f. **Muhammed b. İbrahim Telli**; *Şerh-i Dibace-i Gülistan* adıyla, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Bölümü, 12450 numurada kayıtlıdır.

g. **Lâmi'î**; Muhtelif isimlerle Türkiye kütüphanelerinin bir kısmında nüshaları bulunan eser, 9 Recep 910/1504'te II. Bayezid'e sunulmuştur.

⁶¹ İsmail Belîğ, a.g.e., s. 151; Mehmed Fahreddin, *Gülzar-ı İrfan*, İst. Atıf Ef. Ktp. nu. 1923, vr. 344a; Mehmed Fahreddin, *Gülzar-ı İrfan*, İst. Millet Ktp. Ali Emîrî, nu. 1098, vr. 362b. Geniş bilgi için bak. Atlansoy, Kadir, *Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*, Uludağ Univ. Sos. Bil. Ens., basılmamış doktora tezi, Bursa 1993.

BİRİNCİ BÖLÜM

LÂMÎ'î ÇELEBÎ'NİN HAYATI
VE
ESERLERİ

A. HAYATI

XVI. yüzyılın tanınmış ediplerinden, "olgunluk ve fazilet göğünün yüce güneşi, fasih ve bilge kişilerin övücü olan"⁶¹ Lâmi'î Çelebi Bursa'da doğmuştur⁶². Tam adı kaynaklarda, Mahmud bin Osman bin Ali bin el-Nakkaş bin İlyas⁶³, Şeyh Mahmud⁶⁴, Mevlana Lâmi'î⁶⁵, Mevlana Lâmi'î Çelebi⁶⁶, Mahmud bin Osman bin Ali el-Nakkaş⁶⁷, Lâmi'î Mahmud Çelebi⁶⁸, Lâmi'î Çelebi Mahmud bin Osman Bursavi⁶⁹, Şeyh Mahmud bin Osman bin Ali⁷⁰ olarak anılmakla birlikte Lâmi'î olarak şöhret bulmuştur.

Lâmi'î'nin doğum tarihi kaynaklarda verilmemesine rağmen 933/1527'de Kanuni Sultan Süleyman adına yazdığı *Şerefü'l-insan*⁷¹ adlı eserinde 55 yaşında olduğunu

⁶¹ Latifi , Tezkire, haz. Mustafa İsen, Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 1990, s.280

⁶² Geniş bilgi için bak.Yazıcı, a.g.md. C.XIV, s.241, Latifi, Abdülatif Kastomoni; Tezkiretü's-şu ara BYEBEK, Genel 2129 s. 188a-190a, Kınalızade Hasan Çelebi; Tezkiretü's-şu'ara, BYEBEK, Orhan 1007, 276a-277b, Kepecioğlu,Kâmil, *Bursa Kütüğü*, BYEBEK, Genel 4521, C. III, s.146; İsen, Mustafa , *Künhü'l-ahbâr'in Tezkire Kısım*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994, s. 266; Saltık, Gazali: *"Lâmi'î Çelebi"*,Uludağ, Bursa Halkevi Dergisi, sayı 72-73 (Temmuz-Ağustos 1945), s.5.

⁶³ Karahan , Abdülkadir, "Lâmi", *İA* C.VII, s.10.

⁶⁴ Kepecioğlu, Kâmil, a.g.e. C. III s.146.

⁶⁵ Kınalızade Hasan Çelebi, a.g.e. 176a.

⁶⁶ Sehi Bey, Heşt Behişt, haz. Mustafa İsen, İstanbul 1980, s. 103.

⁶⁷ Şemseddin Sami, Kamusu'l-A'lam, C. V, Mihran Matbaası, İstanbul 1314 .

⁶⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* C.IV, s.86.

⁶⁹ .Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.II, İstanbul 1338 s. 492.

⁷⁰ *Şakaık-ı Nu'maniye ve Zeyilleri*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, C.I, s.431.

⁷¹ Eğri, Sadettin, Lâmi'î Çelebi'nin Şerefü'l-insan'ı, inceleme-metin, tamamlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

belirtmesi⁷², öldüğünde ise 60 yaşlarında olması, Lâmi'î'nin doğum tarihinin tahminen 877 /1532 olarak ortaya çıkmasını sağlar⁷³.

İyi bir aile eğitimi aldığı anlaşılan Lâmi'î'nin babası Osman Çelebi, II. Bayezîd'in defterdarlarından. Annesi Dilşad Hatun'dur. Mustafa isminde bir amcası, Nefise isminde de bir halası olduğunu bilmekteyiz⁷⁴. Kaynaklarda Huma Hatun'la evlendiğini, bu evlilikten Ahmed Çelebi, Abdullah Çelebi⁷⁵, İbrahim Çelebi ve Derviş Çelebi isminde dört oğlu; Safiye Hatun ve Zeyneb Hatun isminde iki kızı olduğuna işaret edilmektedir⁷⁶.

Lâmi'î'nin dedesi Nakkaş Ali Paşa, devrinin tanınmış nakkaşlarından. Timurlenk tarafından nakkaşlık san'atını öğrenmesi için Maverâü'n-nehr (Semerkand)'e gönderilmiş, bir müddet nakkaşlığın ince ayrıntılarını öğrendikten sonra Bursa'ya dönmüştür⁷⁷. XV. yüzyıl Osmanlı mimarisi şaheserlerinden olan Yeşil Cami ve Yeşil Türbe'nin iç süslemesinde büyük emeği geçmiştir⁷⁸.

Doğumundan ölümüne kadar Bursa dışına çıkmayan Lâmi'î, devrinin âlimlerinden olan Molla Aheveyn (Karamanlı Ahmed ve Mehmed Efendiler), Fenari-zade, Molla Muhammed b. Hacı Hasan-zade'den ders almıştır⁷⁹. Bu âlimler o dönemde Muradiye Medresesi'nin müderrislerindendir. Buradan hareketle Lâmi'î'nin adı geçen medreseye devam etmiş olabileceği düşünülebilir⁸⁰.

⁷² Lâmi'î Çelebi, *Şerefü'l-insan*, Süleymaniye Ktp. Pertevniyal Valide Sultan - 424, 9b.

⁷³ Karahan, a.g.md. s.10; Karaalioglu, Seyit Kemal, "Lami'î", *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi* (Başlangıçtan Tanzimata), s. 272.

⁷⁴ Kepecioğlu, a.g.e. C.III s.146.

⁷⁵ *Latifeler*: Lâmi'î-zâde Abdullah Çelebi, Haz. Yaşar Çalışkan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994.

⁷⁶ Erünsal, E. İsmail, "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları IV, Lamiî Çelebi'nin Terekesi" *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Fahir İz Armağanı, New York, 1990, s.180.

⁷⁷ Şemseddin Sami, a.g.e. C.V s.3973, Mecdi, a.g.e. s.431.

⁷⁸ Karahan, a.g.m. s.10.

⁷⁹ Kılıç, Filiz, *Meşairü'l-su'ara*, inceleme-tenkitli metin, basılmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994; Karahan, Abdülkadir, a.g.m. s. 11.

⁸⁰ Ayan, Gönül, Lâmi'î Çelebi'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri, Selçuk Üniversitesi Türklük Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl:1 S.1, Konya Kasım 1994, s.43-65.

İslâmî ilimler yanında beşerî ilimlere de vakıf olan Lâmi'î, genç yaşta tasavvufa yönelerek Emir Ahmed Buharî'ye intisab etmiştir⁸¹. Emir Ahmed Buharî'ye çok yakın olması ve üstat olarak benimsediği Ali Şir Nevaî⁸² (ö. 907/1501) ve Abdurrahman Camî⁸³ (ö. 898/1492)'nin de aynı tarikata mensup oluşu Lâmi'î'nin bu tarikata girmesine etki etmiş olabilir⁸⁴.

Nakşibendî tarikatına intisabından sonra tasavvuf ile ilgili bilgilerini özellikle Fars edebiyatından okuyarak artırmıştır⁸⁵. Tasavvuf alanındaki derinliği ve bilgilerinin zenginliği *Şerh-i Dibace-i Gülistan*'da şerh ettiği tasavvuf terimlerinden anlaşılmaktadır⁸⁶. Zamanla bu tarikatta şeyhlik makamına gelmiştir. İlhamî Efendi vasıtasıyla da Gülşenî tarikatıyla ilgi kurmuştur⁸⁷.

Lâmi'î Çelebi, Fatih Sultan Mehmed (1451-1481)'in son yıllarıyla, II. Bayezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) devirlerini yaşamıştır⁸⁸. Asıl şöhretini Yavuz Sultan Selim döneminde kazanır. Bu dönemde takdim ettiği *Hüsni ü Dil* adlı eserinin beğenilmesi üzerine günlük 35 akçelik bir gelir elde eder. *Ferhad-name*'yi I. Selim'e hediye etmesi üzerine de "saliyane bir köy" elde etmiştir⁸⁹.

İstanbul'a hiç gitmemiş olmasına rağmen padişahların ve vezirlerinin ilgisini çekmiş, çeşitli ihsanlara nail olmuştur. Kanunî'nin veziri İbrahim Paşa'dan himaye görmüştür.

⁸¹ Sâdık Vîcdânî: *Tarikatlar ve Silsileleri (Tomâr-ı Turuk-ı 'Alîyye)*, Haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995.

⁸² Geniş bilgi için bak. Levend, Ağah Sırrı, Ali Şir Nevaî, I, Ank. 1965. Kut, Günay, "Ali Şir Nevaî", DiA, C. II, İst. 1989, s. 449-453.

⁸³ Okumuş, Ömer, "Camî", DiA, C. VII, İstanbul 1993, s. 94.

⁸⁴ Geniş bilgi için bak. Kara, Mustafa: *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler I-II*, Uludağ Yayınları, Bursa, 1990-1993.

⁸⁵ İsen, Mustafa, "Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar II-Divan Şairlerinin Mesleki Konumları", Milli Eğitim Dergisi, S. 83, Mart 1989, s. 4.

⁸⁶ Lâmi'î Çelebi, *Şerh-i Dibace-i Gülistan*, BYEBEK, Genel 1519.

⁸⁷ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s.493.

⁸⁸ *Künhü'l-ahbâr*'da Lâmi'î, Kanunî Sultan Süleyman dönemi şairleri arasında gösterilmektedir. krş. İsen, Mustafa, *Künhü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı*, İstanbul 1994, s. 266

⁸⁹ *Şakâik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, C.I, s.432.

Âşık Çelebi dışında bütün kaynaklarda Lâmi'î'nin vefat tarihi 938/1532 olarak geçer⁹⁰.

Kaynaklarda Kandî'ye ait gösterilen başka bir tarih de şöyledir:

Lâmi'î'nün ide haq rûhını şād

لامعینک ایدہ حق روحنی شاد

938

Kabri Bursa Hisarı içerisinde, Ortapazar yakınlarındaki Nakkaş Ali Mescidi haziresindedir⁹¹.

Lâmi'î'nin telif, tercüme ve adapte olmak üzere çeşitli konularda 46 eseri tespit edilmiştir⁹². Bu eserlerin tamamının üslûp ve muhteva yönünden incelemeye değer olması O'nun bilgi ve muhakemesinin derinliğinin işaretidir. Eserlerinin içerisinde en fazla rağbet bulanları mensur olanlarıdır. Mensur eserleri manzum eserlerinden üstün tutulmuş, daha ziyade nasirliği övülmüştür⁹³. Fars edebiyatından Molla Camî (ö. 897/1492)'nin eserlerinin çoğunu Türkçe'ye tercüme etmiştir. Camî'nin düşünce tarzını da benimseyen Lâmi'î, "Camî-i Rum" olarak anılmıştır⁹⁴.

⁹⁰ Erünsal, a.g.m, s 186.

⁹¹ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e. , C. II, s.492.

⁹² Ayan, a.g.m. s.49.

⁹³ Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, İstanbul 1987, s. 601; Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* s.162, Akçağ, Yayınları, Ankara 1994; Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e. s. 215, Latifi, *Tezkire*, BYEBEK, Genel 2129, vr. 188b.

⁹⁴ Kınalızade Hasan Çelebi, a.g.e. .276b.

B. ESERLERİ

Hayatının büyük bölümünü verimli bir şekilde değerlendiren Lâmi'î Şerefü'l-insan'ın ön sözünde 933'e kadar yazmış olduğu eserleri sıralamıştır⁹⁵. Biz burada ölümü olan 938/1532'ye kadar Lâmi'î'nin kaleme aldığı 46 eserin dökümünü vermekle yetineceğiz⁹⁶.

1. Absâl u Salâmân (Selâmân u Absâl veya Selâmân u Absal)⁹⁷
2. Câbir-nâme (Kıssa-i Evlâd-ı Câbir)⁹⁸
3. Divân ve Dîbâce (Dîvân-ı Şi'r, Dîvân-ı Eş'âr, Dîvân-ı Lâmi'î)⁹⁹
4. Ferhâd-nâme (Ferhâd ü Şîrîn, Hüsrev ü Şîrîn)¹⁰⁰
5. Fetih-nâme-i Kal'a-i Moton¹⁰¹
6. Fazâ'il-i Şi'r ü Şâ'irân (Dîbâce)¹⁰²
7. Firâk-nâme¹⁰³

⁹⁵ Lâmi'î Çelebi, *Şerefü'l-insan*, Süleymaniye Pertevniyal Valide Sultan Nu: 424 9b.

⁹⁶ Lâmi'î Çelebi'nin hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bak. Günay Kut Alpay, "Lamiî Çelebi and His Works", *Journal of Near Eastern Studies*, XXXV, s.2 (Şikago, 1976); Karahan, Abdülkadir, a.g.m.; Tezcan, "Nuran , Bursalı Lâmi'î Çelebi", *Türkoloji Dergisi*, VII, Ankara 1979; Ayan, a.g.m., s. 49-65.

⁹⁷ Gürkan, Sabiha: *Lâmi'î Çelebi'nin Absâl u Salâmân Mesnevisi ile Molla Câmî'nin Absâl u Salâmân Mesnevisi'nin Karşılaştırılması*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak., Basılmamış Bitirme Tezi (349), İstanbul, 1950-51, 254s.; Ayan, a.g.m. s.49; Çeneli, İlhan, "Lami'î'nin Salaman u Absal Adlı Mesnevisi", *Türk Kültürü*, S. 120, s.1246-1250.

⁹⁸ Ayan, a.g.m. s.49.

⁹⁹ Burmaoğlu, Hamit Bilen, *Lami'î Çelebi Divanı, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, basılmamış doktora tezi, Erzurum 1983; Ayan, a.g.m. s.49; Burmaoğlu, Hamit Bilen: *Lâmi'î Çelebi Divân'ından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

¹⁰⁰ Levend, Ağâh Sırrı, "Lami'î'nin Ferhad ü Şîrîn'i", *TDAY Bülteni* s.85-111 Ankara 1964; Ayan, Gönül, a.g.m. s.50.

¹⁰¹ Ayan, a.g.m. s.50.

¹⁰² *Türklük Bilgisi Araştırmaları Ali Nihat Tarlan Hatıra Sayısı*, Volume:3, 1979, s. 385-402, Ayan, a.g.m., s.50.

¹⁰³ Ayan, a.g.m. s.51.

8. Fütuhü'l-mücâhidîn li-Tervîhi Kulubi'l-müşâhidîn (Nefahatü'l-üns Tercemesi, Terceme-i Nefahatü'l-üns, Dîbâce-i Nefahatü'l-üns, Nefahatü'l-üns)¹⁰⁴
9. Gıdâ'ü'r-ruh¹⁰⁵
10. Heft-Peyker¹⁰⁶
11. Hired-nâme¹⁰⁷
12. Hüsn ü Dil¹⁰⁸
13. Hayret-nâme¹⁰⁹
14. Istılâhât-ı Sufiyye¹¹⁰
15. İbret-nümâ (İbret-nâme)¹¹¹
16. Kuy u Çevgân (Guy u Çevgân)¹¹²
17. Letâ'if-nâme (Latâ'if-i Lâmi'î, Letâ'if, Mecma'ül-letâ'if, Sefîne-i Letâ'if ve Mecmu'a-i Ma'ârif)¹¹³
18. Lügat-ı Farisiyye (Tuhfe-i Lâmi'î, Manzume-i Lügat ve Lügat-i Manzume)¹¹⁴
19. Maktel-i Hüseyin (Maktel-i İmâm Hüseyin, Maktel-i Hâzret-i Hüseyin, Maktel-i İmâm Hüseyin, Maktelü'l-imâm Hüseyin, Maktel-i Hüseyin Manzumesi)¹¹⁵
20. Menkıbe-i Üveys-i Karanî (Menâkıb-ı Üveys-i Karanî, Menkıbetü'l-üveysi'l-Karanî)¹¹⁶

¹⁰⁴ Abdurrahman Câmî, Nefahatü'l-üns, Evliya Menkıbeleri, Tercüme ve Şerh, Lami'î Çelebi, haz.: Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul1995; Banarlı, Nihat Sami, a.g.e. s. 601; Karahan Abdülkadir, a.g.m., s.13; Ayan Gönül, a.g.m., s.51.

¹⁰⁵ Ayan, a.g.m. s.52.

¹⁰⁶ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e.C.II s.215; Ayan, a.g.m. s.52.

¹⁰⁷ Kâtib Çelebi, Keşfü'z-zünun, Cilt:I, s.352; Gönül Ayan, a.g.m. s.53.

¹⁰⁸ Karahan, a.g.m. s.11; Levend, Ağah Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, C.I s.139-143; Tezcan, a.g.m., s.324; Ayan, a.g.m., s.53.

¹⁰⁹ Karahan, a.g.m., s.11; Ayan, a.g.m., s.52.

¹¹⁰ Ayan, a.g.m., s.54.

¹¹¹ Tezcan, a.g.m., s.329; Ayan, a.g.m., s.54; Kâtib Çelebi, a.g.e., C.II s.18.

¹¹² Tezcan, "Lami'î'nin Guy u Çevgan Mesnevisi", Ömer Asım Aksoy Armağanı, TDK., Ankara1978; Gürer, Abdülkadir, "Lami's Guy u Çevgan Supplementband 35, Franz Steiner Verlag, Stuttgart1994, 388+72 s., OTAM. s.5, Ankara1995.; Ayan, a.g.m.s. 56.

¹¹³ Budak, Aydın; Lami'î Çelebi'nin Letâ'if-nâmesi, Karşılaştırmalı Metin ve Dil İncelemesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya1990; Çalışkan, Yaşar; Latifeler, Lami'î-zade Abdullah Çelebi, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul1978; Kâtib Çelebi, a.g.e., C.II, s.230.

¹¹⁴ Şemseddin Samî, a.g.e., C.V, s.86; Ayan, a.g.m., s.57; BYEBEK Hüseyin Çelebi¹¹⁵.

¹¹⁵ Ayan, a.g.m., s.57.

¹¹⁶ a.g.m., s.57-58.

21. Meslekü's-sâlikîn (Risale-i Tasavvuf, Kitâb-ı li't-tasavvuf)¹¹⁷
22. Menâkıb-ı Cenâb-ı Alî¹¹⁸
23. Meşnevî¹¹⁹
24. Mevlîd (Mevlîdü'r-rasul)¹²⁰
25. Miftâhü'n-necât fi Havâssı's-süveri ve'l-âyât¹²¹
26. Mir'atü'l-esmâ ve Câm-ı Cihân-nümâ (Mir'atü'l-esmâ, Risâle-i Mu'ammâ, Şerhu Mu'ammâ-i Esmâü'l-hüsnâ, Risâle-i Mu'ammâ Tercümesi)
27. Münâzara-i Bahâr u Şitâ (Bahâr ve Şitâ Münâzarası, Münâzara-i Sultân-ı Bahâr bâ Şehriyâr-ı Şitâ, Bahâr u Hazân)¹²²
28. Münşe'ât (Münşe'ât-ı Lâmi'i, Münşe'ât-ı Mahmud, Münşe'ât-ı Mekâtib Nisâbü'l-bülegâ)¹²³
29. Nefsü'l-emr Risâlesi (Nefsü'l-emr-nâme, Risâle-i Nefsü'l-emr, Münâzara-i Nefs ü Ruh, Münâzara-i İns ü Cân)¹²⁴
30. Nisâbü'l-belâga¹²⁵
31. Ricâlü'l-gayb¹²⁶
32. Risâle fi Şerhi Kelimâti's-şehâde¹²⁷
33. Risâle-i Fâl¹²⁸
34. Risâle-i Aruz (Aruz-ı Lâmi'î)¹²⁹

¹¹⁷ Tezcan, Türkoloji Dergisi, C. VIII, s.312; Ayan, a.g.m., s.58.

¹¹⁸ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s. 215; Ayan, a.g.m., s. 58.

¹¹⁹ Ayan, a.g.m., s.58.

¹²⁰ a.g.m., s. 58.

¹²¹ Kâtib Çelebi, a.g.e. C.II, s.306, Ayan, a.g.m., s. 58.

¹²² *Münâzara-i Sultân-ı Bahâr bâ Şehriyâr-ı Şitâ*, İstanbul1290; Kâtib Çelebi, a.g.e., C.I, s.158; Ayan, a.g.m., s.59.

¹²³ Lâmi'î Çelebi, *Şerefü'l-insân*, Süleymaniye, Pertevniyal Valide Sultan, nu:424, 9b; Kâtib Çelebi, a.g.e.C.II, s.249; Ayan, a.g.m., s.59.

¹²⁴ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., C. I, s. 215.

¹²⁵ Ayan, a.g.m., s. 60.

¹²⁶ a.g.m., s.60.

¹²⁷ a.g.m., s.60.

¹²⁸ Lâmi'î Çelebi, a.g.e., 9b; Ayan, a.g.m., s.60.

¹²⁹ Lâmi'î Çelebi, a.g.e., 9b; Ayan, a.g.m., s.60.

35. Risâle-i Usul Mine'l-fünuz¹³⁰
36. Risâle-i Tasavvuf¹³¹
37. Resâ'il¹³²
38. Şem' ü Pervâne¹³³
39. Şehr-engiz¹³⁴
40. Şerefü'l-insân (Şerefü'l-insân ve Beyân-ı Hilik-i Adem Aleyh'is-selâm, Şerefü'l-insân fi cihâdi'l-fazileti ve'tteşrif)¹³⁵
41. Kısas-i Edhem ü Hümâ (Edhem ü Hümâ)¹³⁶
42. Şevâhidü'n-nübüvve Tercümesi (Tercüme-i Şevâhidü'n-nübüvve)¹³⁷
43. Tuhfe-i Lâmi'i (Lugat-ı Manzume)¹³⁸
44. Vâmık u Azrâ (Kısas-i Vâmık u Azrâ)¹³⁹
45. Veyse vü Râmin (Vis ü Râmin, Veys ü Râmin, Vise vü Râmin)¹⁴⁰

¹³⁰ Lami'i Çelebi, a.g.e., 9b; Ayan, a.g.m., s.61.

¹³¹ Lami'i Çelebi, a.g.e., 9b; Ayan, a.g.m., s.61.

¹³² Ayan, a.g.m., s.61.

¹³³ Kâtib Çelebi, a.g.e., C. I, s.504, Lami'i Çelebi, a.g.e., 9b. Geniş bilgi için bak. Kanar, Mehmet: *Şem ve Pervâne*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995; Öztürk, Selahattin: *Şem' ü Pervâne*, Lami'i Çelebi (1-65 v.), Atatürk Üniversitesi, Fen-Ed. Fak., Basılmamış Bitirme Tezi, 77/18, Erzurum, 1977.

¹³⁴ Akkuş, Metin: *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Bursa Şehrengizleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1978, 210s. ; İsen, Mustafa - Burmaoğlu, Hamit Bilen; "Bursa Şehrengizi (Lami'i Çelebi)", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1988, s. 57-105; Levend, Ağah Sırrı, *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul*, İstanbul 1958, s. 25-26; Yurtsever, Murat; Lami'i Çelebi Şehrengiz-i Bursa, yüksek lisans tezi, Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi, Bursa 1984; Yurtsever, Murat, "Lami'i Çelebi'nin Bursa Şehrengizinde Mekân Tasvirleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2 C.2, s.243-252, Uludağ Üniversitesi Basımevi 1989; Yurtsever, Murat, "Edebiyatımızda Şehrengiz Geleneği, Lami'i Çelebi ve Bursa Şehrengizi", *Bir Masaldı Bursa*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996, s. 445-451; Karahan, a.g.m., s.14; Kâtib Çelebi, a.g.e. C.I, s.506.

¹³⁵ Karahan, a.g.m., s.13.

¹³⁶ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., C.II, s.492; Levend, Ağah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi* C.I, s.113; Ayan, Gönül; "Bursalı Lami'i Bibliyografyası, doktora ön çalışması, yön.: Haluk İpekten, Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Merkezi, Erzurum 1973.

¹³⁷ Kâtib Çelebi, a.g.e., C.I, s.505; Ayan, a.g.m., s.64.

¹³⁸ Gönül Ayan bu eser hakkında kaynaklarda bir işaret yoktur demekle, tek nüsha olarak Millet Kütüphanesi Ali Emiri Bölümünde 1267'de kayıtlı nüshayı göstermektedir. BYEBEK'te Hüseyin Çelebi 1158'de kayıtlı bir yazma nüsha daha vardır.

¹³⁹ Altunbay, Rüştü: *Lami'i'nin Vâmık u Azrâ'sı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak., (Doktora Travay Ön Çalışması) İstanbul, 1973.; Ayan, Gönül, Lami'i Vâmık u Azrâ Mesnevisi, İnceleme-Metin, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Merkezi, basılmamış doktora tezi, Erzurum.

¹⁴⁰ Kavukçu, Fatma Zehra, Veyse vü Ramin, Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Ens., basılmamış yüksek lisans tezi, Bursa 1994. Ögmen, Mehmet Sıddık: *Lami'i, Vise vü Ramin*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak., Basılmamış Bitirme Tezi (83/1), Erzurum, 1983.

46. Şerh-i Dibâce-i Gülistân (Dibâce-i Gülistân Şerhi, Haşiye-i Dibâce-i Gülistân)¹⁴¹

¹⁴¹ Kâtib Çelebi, a.g.e. C.II, s.185-186; Lami'i Çelebi, a.g.e., 9b; Şemseddin Sami, a.g.e., C.V, s. 3974; Kınalı-zâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.831; B. Mehmet Tahir, a.g.e., s.493; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C.IV, s. 86..

İKİNCİ BÖLÜM

LÂMÎ'î ÇELEBÎ'NİN
ŞERH-İ DİBACE-İ GÜLİSTAN'I

A. ŞERH-i DİBACE-i GÜLİSTAN

Sa'dî'nin *Gülistan* dibacesi münacat, na't, sebep-i te'lif, Atabek Ebubekir hakkında bir methiye ve benzerlerini ihtiva etmektedir. Bu başlangıç *Gülistan*'ın giriş kapısıdır. Ayet ve hadislerle de süslenmiştir.

Gülistan'ın kendisi kadar dibacesinin de müstakil olarak şerhi yapılmıştır. Dibacenin ehemmiyetini Lâmi'î şöyle vurgular: " *Dibace-i Kitab-ı Gülistan*ki u'cube-i ehl-i hayal ve numune-i sihr-i helal ve nev-bave-i bustan-ı beyan ve tezkire-i dostan-ı zeman ve nüzhet-gah-ı ulü-l-elbab ve kible-gah-ı tullabdur"¹⁴².

II. Bayezid'e sunulan *Şerh-i Dibace-i Gülistan*, Allah'ın övgüsüyle başlamakta, O'nun yanında ve övgüsünde kendisinin acizliğini ortaya koymakta ve Hz.Peygamber'in övgüsüne geçmektedir¹⁴³. Kitabın te'lif sebebi ve te'lif tarihini belirttikten sonra "Mukaddime" başlığı altında Fars Dili'nin umumî özelliklerini Arapça ile karşılaştırarak vermiş, bu konudaki görüşünü de: "Lugat-ı Arabî'ye i'caz-şan-ı Muhammedî ﷺ¹⁴⁴ ve belagat-ı Kur'aniyye ve fesahat- terkibiyye ve muhassenat-ı marziyye bir vechle melahat ve letafet virmişdür ki hiçbir dil anuñ dairesine mütekarib olamaz." diyerek ortaya koymuştur.

¹⁴² *Şerh-i Dibace-i Gülistan*, Genel 1519, s. 4.

¹⁴³ *TUYATOK*34/I, Ankara 1981, s. 158.

¹⁴⁴ sallallahu'aleyhi ve's-sellem'in kısaltmasıdır.

Eserin yedinci sayfasında Dibace'nin şerhine başlamıştır. Eserde geçen her kelimeyi ekleriyle birlikte en küçük ayrıntısına varıncaya kadar açıklamıştır. Kelimelerin Arapça, Farsça ve Türkçe karşılıkları verilmiş, aynı anlama gelen başka kelimeler var ise onlar da aktarılmış, yapı ve ses özelliklerine değinilmiştir. Kelimelerin anlamlarıyla ilgili olmak üzere Fars Edebiyatından örnekler verilmiştir. Lâmi'î bunu "Harc oldı ve makamına münasib kavaninden istişadla Farisî devavinden derc kılındı" cümlesiyle dile getirmiştir¹⁴⁵. Metinde anlama uygun olarak ilgili kısımlarda ayet ve hadislerle de yer verilmiştir.

BYEBEK Genel 1519'da kayıtlı bulunan ve transkripsiyonlu metnini verdiğimiz nüshanın birinci sayfasının sağ üst yanında 1315/1897 tarihli bir vakıf mührü bulunmaktadır. Arapça olan bu mühür şöyle yazılmaktadır: Bismillâhu'l mu in mine'l-kütübî'l-mu tebereti el-mübin elleti vekafeha fi metni'z-zaviyeti e'n-Nakşibendiyyeti eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Emin vefekahu Allahu Te ala mimma yuhubbuhu ve yerdahu. Amin¹⁴⁶.

Bir nüshanın sonuna, "Luğathâ-yı Gülistân ez 'Arabî vü Fârisî" başlığı altında bir sözlük teşkil edilmiştir. Bu sözlükte umumiyetle her satıra beş kelime yazılmış, altlarında da Türkçe karşılıkları verilmiştir. Arapça ve Farsça kelimeler için ayrı sözlükler oluşturulmuştur. Farsça kelimelerin bulunduğu kısımda bablar esas alınarak, düzenleme yapılmıştır¹⁴⁷.

¹⁴⁵ *Şerh-i Dibace-i Gülistan*, BYEBEK, Genel 1519, s.2.

¹⁴⁶ Yardımcı olarak Allah yeter. Nakşibendi zaviyesi olan Şeyh Seyyid Mehmed Emin zaviyesine vakf olan seçkin kitaplardandır. Allah O'nu sevdiği şeylerde muvaffak eylesin. Amin.

¹⁴⁷ *Şerh-i Dibace-i Gülistan*, BYEBEK, Orhan 1168/1, s. 125-151

1. Te'lif Sebebi

Lâmi'î Sebeb-i te'lifi şu şekilde vermektedir: "Ammâ ba'du: Bir şubh kim ebvâb-ı sa'âdet meftûh ve esbâb-ı şaşâvet meçrûh idi ve cām-ı şabûh-ı Feyyâz fütûh ve tab'-ı cemûh minķâd-ı sultân fâris-i rūh olmuşdı ve simât-ı inbisât mebsût ve neşât-ı irtibât merbût düşmüşdi ve dil bu beytle güyân ve cân bu sürvedle serâyân idi.

Beyt:

Her kes ki del-i torâ dâd u ğam-ı cihân nist

Hakka-i cihân çe bâşed sudâi kayd-ı cân nist¹⁴⁸

Nâ-gâh ufķ-ı hâtifden bir berķ-i hâţif-ı dırahşân tutuķ-ı hâţırına bir seĥâb-ı mâţır dürr-feşân olub cân ģulaĝına bir âvâz-ı tarab-sâz ve bir ser-aĝaz-ı ĝam-perdaz üşdi ki iy muķîm-i maķâm-ı ģuzûr ve iy mahrem-serâyı sürûr iy mu'tekif-i ģarîm-i Ka'be-i dil ve iy mükeşşif-i ģarâbât-ı âb-ı vekil.

Meşnevi

iy merd-i süĥan fesâne perdâz

V'ey murĝ-ı ģarem-hümâ-yı pervâz

iķlîm-i süĥanda zû-fünûnsun

Efsâne diyende pûr füsûnsun

Ma'nâ yüzünüñ götür niķâbın

Aç hikmet ü ma'rifet kitâbın

Yok lücce-i feyz-i Ĥakda imsâk

Nâdirdür egerce gevher-i pâk

¹⁴⁸ Kim sana yürek vermiş o'na dünyanın üzüntüsü yoktur. Allah'ım cihan nedir? Sana camının kaydı yoktur.

Neşr: "kaddere'l-meru fi tayy-i lisānihi lā fi teylesānihi"¹⁴⁹ ki yüz yıl hāmūş olmağdan bir güftār-ı na'z-nik ve biñ yıl fāriğ oturmağdan bergerdar pür-mağz yigdür.

Şi'ir:

Bi-ḥamdi'llah ki var her nev'a kuvvet

Niçün fi'le gelmez ol mürüvvet

Neşr: Çün dil bu simā'-ı pür-ḥurūşı gūş etdi şafādan simā'a girüb cūş etdi ve yaqın bildi ki bu ḥiṭāb-ı müsteṭābuñ aḥkāmı ve bu işāret-i pür-beşāretüñ ḳabūl-i bā-iḥtirāmı vācibū'l-imtisāl ve'l-iltizām ki kelāmū'l-mülūk mülūkū'l-kelāmdur. Ammā çün bizā'at-ı müzcātına ve devrün nıgehbānına ve mihr-i sipihrüñ zevāline ve iḳbāl-i ḳalbinüñ me'āline ve cihān devletinüñ ḡāyına ve 'usreti gülzārınuñ nihāyetine nazar ḳıldı. Ḥacālet yüküni yüzine tutub ma'zeret etegine teşebbüs idüb ol Cenāb-ı mekremet-me'āba ve ol ḥiṭāb-ı 'izzet-Cenāba bu resmle 'özü-i cevāb eyledi.

Meşnevi:

Ey vāḳıf-ı sırr-ı āferīneş

V'ey cām-ı cihān-nūma-yı bineş

Ey ḥükm-i turā nefāz lāzım

V'ey emr-i tū inḳıyād lāzım¹⁵⁰

Neşr: Her beyānuñ siḥr-i muṭlaḳ ve her kelāmuñ sırr-ı muḡlaḳ her fermānuñ 'ayn-ı Ḥaḳḳ ve her merāmuñ icābete mülḥaḳdur. Cenābuñ gibi himmetüñ a'la ve ḥiṭābuñ gibi nazaruñ issidur ve her şuver-ı pür-zīver ki çehre-i āyinemde görürsün hemān ol cemāl-i pür-envāruñ aḳsi 'ulyātundandur ve her dūrer gurer ki ḥucre-i ḥazīnemde bulursun. Temām ol baḥr-i zühāruñ feyż-i reşēḥātundandur. Netekim buyurmuşlardır.

¹⁴⁹ . Kişi bir şeyi dilinin gizeminde takdir eder, örtüsünde değil

¹⁵⁰ Ey ki yaratma sırrına vakıfsın. Ey ki ciham gösteren kadehi bilirsın. Ey senin hükmünü nefaz lazım. Ve ey senin emrin kayıtlı lazım.

Beyt:

Bâde tekebbür-i ekerem der-serest

Hem zedem-i tost ki der-men remîn¹⁵¹

Pes bu emre bizâat-ı vâfir ve ferâgat-hâtır ve sermâye-i belâgat ve ta'biye-i le'âfet ve mecâl-ı fikr ve hayâl-i bîkr gerekdür. Tâ 'arûs-i ma'nâ 'arz-ı cemâl ve gonc u dellâl idecek kisvet-i 'ibârâtla âreste ve hılye-i isti'ârâtla pîrâste olub manzûr-ı zürefâ-i devrân ve ma'kbûl-i ehl-i 'irfân ola çünkü bunlar mefkûd ve râh-ı ma'şûd-ı mesdûddur. Lâ-cerem bu hizmete ibrâm ve bu işârete i'kdâm ğarîb belki muhâle karîb fehîm olunur. Lâkin çün 'inayet-i maşrûkından hidâyet âf-tâbı bu hâk-sâr üstüne tâlî' ola ancak bu ğubâr-ı bî-mikdâr degil. Her zerre rakş-künân hürşîd-i cihân gibi lâmi' ola

Kıt'a-i meşnevi :

Olursam 'ayn-ı 'avnuñ birle manzûr

Virem hürşîd-veş 'âlemlere nûr

İderseñ zerrece fa'zluñdan ihsân

Olam bir kaçre iken bahr-i 'ummân

Diriğ olmasa iksîr-i nazardan

Geçe hâküm ğubârı kadr-i zerden

Virirseñ ger şeref mihrûñ yüzinden

Kamer nûr ola bahtum yıldızından

Olursa bağ-ı dil lûtfuñla sır-âb

Olam gülzâr-ı cennet gibi şâd-âb

Neşr: Pes kûr'a-i zenân bir şu'le-i i'kdâm ve tefe'ül-künân bir emre ihtimâm kaçdında iken e'l-fâlu 'alâ mâcerâ¹⁵² mûcibince erbâb-ı şafâdan ve aşhâb-ı vefâdan biri

¹⁵¹ Cömertlik rüzgarı senin başındadır. Bu rüzgar senin nefesinden beni etkilemiş.

¹⁵² Hata devam ettiği üzeredir.

Şükru'llah müsaiye ve yessir bil-hayri deva iye kapudan içerü girüb geldi. Pes el-kelāmu yecurru el-kelām ve yunsaku ilal merām¹⁵³ 'dir: Dībāce-i Kitāb-ı Gülistān ki u^ccube-i ehl-i hayāl ve numūne-i sihr-i helāl ve nev-bāve-i bustān-ı beyān ve tezkire-i dostān-ı zemān ve nūzhet-gāh-ı ulū-l-elbāb ve kıble-gāh-ı tūllābdür.

Rubā'î:

An külli ma^cnen fihi lağtun mahberun
 Ve fi külli harfin minhu remzun zahirun
 Ravzun velā kinne e'z-zevāhire kevkebun
 Gužnun velā kinne e'z-zimāre cevāhirun¹⁵⁴

Tahrifāt-ı 'avāmdan gelen ihtilālın ve muhadderāt lûgatınuñ imtinā^c-ı vişālin tezekkür idüb eyitdi ki: Ne olaydı bu muhaddere şāhib-i cemālūñ ve nev- 'arūs-ı hacle-i hayālūñ perde-i iqnā^c ve hicāb-ı imtinā^cı ref^c ider. Türki libāsla bir şerh olaydı tā kim müşkilāt beyān ve mu^czilāt 'ayān olub 'ibārāt ma^clūm ve isti^cmālat mefhūm kânūñi mażbūt ve üslūb merbūt düşeydi. Eyitdüm ki: Bî-'ināyet-i Yezdān ve himmet-i yārān bu każiyyenūñ husulī bir edna iltifāta mevşūldür. Hemāndem: Ol yār-ı muvāfıķ ve muḥibb-i şādık va^cdu'l-kerimi deynun ve ḥulfiḥu şeynun¹⁵⁵ diyüb libās-ı iltimās etegin muḥkem tutub giriz yolların sedd ve bahāne sözlerün redd kıldı. Eger çe kim Türki 'ibāret zerāfetdendür. Lākin el-ma^cmūr-ı ma^czūrun¹⁵⁶ ve hem Pārisi lûgatı şerḥe Türki 'ibāret mülāyim ve münāsib belki lāzım ve vācibdür. Lā-cerem Ḳaddere el-maḳdūru bil-'aczi ve'l-ḳuşūru fi zemānin hüve aḳseru min mezelletin el- i^cmāreti bel hüve laḫzetun min laḫazāti'l-leyli ven nehāri¹⁵⁷ ḥarc oldı ve maḳāmına münāsib kavāninden istiḫādla Fārisi devāvinden derc kılındı. Hemān erbāb-ı 'irfāndan

¹⁵³ Söz sözü açar ve böylece amaca ulaşılır.

¹⁵⁴ Herşeyin hakiki bir manası vardır. Her harfin açık bir remzi vardır. Dallar dış görünüşüyle yıldız gibidir. Meyveler ise cevherdir.

¹⁵⁵ Söz vermek borçdur. Ondan dönmek kusurdur..

¹⁵⁶ Görevli mazeretlidir. Kendi üzerine dümeni yapar.

¹⁵⁷ Yüce Allah her şeyi taktir etti. Ve kusurun da bir zamanı vardır.

bilakis o gece ve gündüzün anlarından bir andır

mütevekka^c ve aşhâb-ı ihşândan mütezarri^c oldur ki bu bende-i kem-terüñ ve zerre-i ahkârüñ a^cni bihi mahmûd bin oşmân bin ‘ali el-lâmi‘î ‘ufiye ‘anhüm bil-luţfi'l-‘ulya¹⁵⁸ vücûd-ı müste‘ârîn ve bu vücûd-ı pür-idbârîn kâtib-i devrân elindeki hâme-i zebân-güşâde gibi ser-gerdân ve halk-ı cihân önündeki âyine-i sâde gibi tercemân mülâhaza ideler.

2. Te’lif Tarihi

Lâmi’î, *Şerh-i Dîbace-i Gülistân*’ın telif tarihini şu şekilde vermektedir:

Şu dem kim virdi el bu şerhe fırsat
Tokuz yüz on idi tarih-i hicret
Garez bu nakşdan kim olur abad
Kim am göre eyide aferin-bad
Du a-yı hayrdur ehl-i nazardan
Diri olmaya lûtf-ı ma-hazardan¹⁵⁹

Diğer bir nüshanın hatimesinde *Şerh-i Dîbace-i Gülistân*’ın te’lif tarihi şöyle verilmektedir:

"Hatime elhamdülillâh bu Şerh-i Dîbace-i Gülistân ba‘dün el-mülk’ül-menâb eşhur-ı haramuñ evâyilinde du-şenbe güninde üçünci sâ‘atde ki fuşûlüñ dördüncisi ve zemherinüñ bişinci günü ve şuhûr-ı kameriyyenüñ yidincisi ve mâh-ı recebuñ tokızıncı günü ve hicret-i nebevîñ tokuz yüz on ve târih-i iskenderüñ biñ sekiz yüz on altısı ve târih-i yezdücerdüñ sekiz yüz yigirmi ikisi ve târih-i melik şâhuñ dört yüz yigirmi

¹⁵⁸ Bununla Lâmi’î’yi kastediyorum. Yüce Allah’ın lutfuyla O’nun günahları bağışlansın.

¹⁵⁹ Lâmi’îhi Çelebi, *Şerh-i Dîbace-i Gülistân*, BYEBEK, Genel 1519, s. 5

B. NÜSHALARI

1. Millet Kütüphanesi

Eser adı: *Gülîstan* Dibacesi Şerhi ve Tercemesi

Kayıt no: 12220

Bİm. adı: Ali Emiri Edebiyat.

İst.tar.: 998/1590

Hat tür.: Nesih

Syf. say.: 104

2. Millet Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-ü Dibace-i Gülîstan-ı Lâmi'i*

Kayıt no: 12662

Bİm. adı: Ali Emiri Edebiyat

İst.tar.: 963/1556

Hat tür.: Talik

Syf. say: 66

3. Millet Kütüphanesi

Eser adı: Şerh-ü Dibace-i *Gülîstan-ı Lâmi'i*

Kayıt no: 12661

Bİm adı: Ali Emiri

Hat tür.: Nesih

4. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülîstan*

Kayıt no: 4380

Bİm. adı: Kemankuş

Müst.: Salih b. Receb

Hat tür.: Talik

Syf.: 60 vr.

5. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 4379

Blm. adı: Keman Keş

Hat tür.: Talik

Syf. say: 54

6. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 3015

Blm. adı: Hüdai Efendi

Müst.: Hasan b. Hacı Ahmet

Hat tür.: Talik

7. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıtno: 3015

Blm. adı: Hüdai Efendi

Müst.: Hasan b. Hacı Ahmet

Hat tür.: Talik

8. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 1216

Blm. adı: Hacı Selim Ağa

Müst.: Mehmed b. Yusuf

Hat tür.: Nesih

Syf. say.: 84

9. Süleymaniye Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dîbace-i Gülîstan*

Kayıt no: 9878

Blm. adı: Ali Nihat Tarlan Dermesi

Hat tür.: Nesih

Syf.say.: 1b-57b

10. Süleymaniye Kütüphanesi

Eser adı: *Dîbace-i Gülîstan Şerhi*

Kayıtno: 66315

Blm. adı: Kadızade Mehmed

Müst.: İlhanüddin el-Buhari

Hat tür.: Nesih

Vr.say.: 66

11. Süleymaniye Kütüphanesi

Eser adı: *Haşîye-i Dîbace-i Gülîstan*

Kayıtno: 89980

Blm. adı: Serez

İst.tar.: 971/1564

Müst.: Mehmed b. Receb

Hat tür.: Talik

Syf.say.: 65

12. Süleymaniye Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dîbace-i Gülîstan*

Kayıt no: 1491

Blm. adı: Aşir Efendi

Hat tür.: Talik

Syf.say: 296-342

Süleymaniye Kütüphanesi

13. Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 73690

Blm. adı: Laleli

İst.tar.: 1164/1751

İst.yer.: İstanbul

Müst.: Ömer Naki

Hat tür.: Nesih

Syf.say.:78

14. Süleymaniye Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 70254

Blm. adı: Lala İsmail

Hat tür.: Nesih

Vr.say.: 62

15. Süleymaniye Kütüphanesi

Eser adı. *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 89983

Blm. adı: Serez

Hat tür.: Talik

Vr.say.: 54

16. Süleymaniye Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 49567

Blm. adı: Halet Efendi

İst.tar.: 980/1572

Hat Tür.: Talik

Vr. say.:68

17. Süleymaniye Kütüphanesi**Eser adı:** *Şerh-i Dibace-i Gülistan***Kayıt no:** 60152**Blm. adı:** izmir**Hat tür.:** Talik**Syf.say:** 1-108**18. Süleymaniye Kütüphanesi****Eser adı:** *Şerh-i Dibace-i Gülistan***Kayıt no:** 43249**Blm. adı:** Hacı Mahmud Efendi**İst.tar.:** 989/1581**Hat tür.:** Nesih**Syf.say.:** 94**19. Nuruosmaniye Kütüphanesi****Eser adı:** *Şerh-i Dibace-i Gülistan***Kayıt no:** 4183**Hat tür.:** Talik**Syf.say.:** 105 yaprak**20. Kütahya Vahitpaşa İl Halk Kütüphanesi****Eseradı:** *Şerh-i Dibace-i Gülistan***Kayıt no:** 1555**Syf.say.:** 70 yaprak**21. Tavşanlı Zeytinolu İlçe Halk Kütüphanesi****Esr. adı:** şerhu Dibace-i Gülistan**Kayıt no:** 698

Hat tür.: Nesih

Syf. say.: 59

22. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Eser adı: Şerh-i Dibace-i Güliatan

Kayıt no: 12184

Blm. adı: Türkçe

23. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Eser adı:Şerh-iDibace-i Gülistan

Kayıt no: 12186

Blm. adı: Türkçe

24. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no:12185

Blm. adı: Türkçe

25. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 12183

Blm. adı: Türkçe

26. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no:12182

Blm. adı: Türkçe

27. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no:12181

Blm. adı: Türkçe

28. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 12180

Bİm. adı: Türkçe

29. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 9634

Bİm. adı: Türkçe

Syf. say.: 93

30. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 9635

Bİm. adı: Türkçe

Syf. say.: 67

31. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 9638

Bİm. adı: Türkçe

Syf. say.: 106

32. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 9648

Bİm. adı: Türkçe

Syf. say.: 90

33. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 9636

Blm. adı: Türkçe

Syf. say.: 186

34. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dîbace-i Gülîstan*

Kayıt no: 9637

Blm. adı: Türkçe

Syf. say.: 48

35. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Esr. adı: Gülîstan Mukuddimesinin Şerhi

Kayıt no: 9646

Blm. adı: Türkçe

Hat tür.: Talik

Syf. say.: 36

36. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dîbace-i Gülîstan*

Kayıt no: 9639

Blm. adı: Türkçe

İst. tar.: Hic./1080

Syf. say.: 62

37. Beyazıt Devlet Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dîbace-i Gülîstan*

Kayıt no: 5642

Blm. adı: Beyazıt

Hat tür.: Talik

Syf. say.: 40

38. Beyazıt Devlet Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 5641

Blm. adı: Beyazıd

Hat tür.: Talik

Syf. say.: 48

39. Beyazıt Devlet Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 5639

Blm. adı: Beyazıd

Müst.: (Lâmi'i Mahmut bin Osman)

Hat tür.: Talik

Syf. say.: 131b-178a

40. Beyazıt Devlet Kütüphanesi

Esr. adı: Şerhu Dibace-i Gülistan li-Sa'di Şirâzi

Blm. adı: Veliyüddin Efendi

Kayıt no: 11886

Hat tür.: Talik

Syf. say: 88 yaprak

41. Samsun Gazi Kütüphanesi

Eseradı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 402

Syf.Say.: 30

42. Edirne Selimiye Kütüphanesi

Eseradı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 1366

43. Edirne Selimiye Yazmaları Fihristi

Eser adı.: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no:1414

44. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

Eser adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 2204

Bİm. adı: Revan Köşkü

Hat tür.: Talik

Syf. say.: 94

45. Atıf Efendi Kütüphanesi

Eser adı.: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 3062

Bİm. adı: Atıf Efendi

Hat tür.:Talik

Syf. say.:1-67

46. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi

Esr. adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 714

Bİm. adı: Genel

Hat tür.: Talik

Syf. say.: 51 yaprak

47.Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi

Esr. adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 1519

Bİm. adı: Genel

Hat tür.: Talik

Syf. say.:63 yaprak

48. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi

Esr. adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 1168/1

Bİm. adı: Orhan

İst. tar.: H.1005

Hat. tür.: Nesih

Syf. say.: 62 yaprak

49. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi

Esr. adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 1024

Bİm. adı: Haraççı

Hat. tür.: Talik

Syf. say.: 42+2 yaprak

50. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi

Esr. adı: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

Kayıt no: 8068

Bİm. adı: Ulucami

Hat. tür.: Talik kırma

Syf. say.: 73 yaprak

Bunların dışında tespit edilen nüshalar şunlardır¹⁶⁰:

51. Kastamonu Genel Kitaplığı No:170, 659.

53. Manisa İl Halk (Muradiye) Kütüphanesi No:7551, 8886.

¹⁶⁰ Ayan, "Lami'i Çelebi'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri", Selçuk Üniversitesi, Türklük Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi Sayı:1 s.63, Kasım 1994.

55. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, (M.Ozak) Kütüphanesi No:1/392

56. Ankara Türk Dil Kurumu Kütüphanesi No: A/246

57. Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, (Seyfettin Özege, Agah Sırrı Levend Yazmaları) No: 73, 75.

59. Aumer, No: S. 182

60. British Museum (Türkçe Yazmaları) No: 156 a add. 5973

62. Flügel, No: 557.

C. KAYNAKLARI

Lâmi'i Dibace'nin şerhini yaparken kullandığı lugatlardan da söz etmekte, Cevher-i Sıhah-ı Luga'yı¹⁶¹ Lugat-ı Hüsamî'yi¹⁶² ve Sıhahü'l-Fürs'ü¹⁶³ zikretmektedir. A.191/797 numaralı defterin 39-42 sayfaları arasında yer alan tereke kaydında listedeki eşlânın önemli bir bölümünü kitaplar teşkil etmektedir. Bu liste sayesinde Lâmi'i'nin kütüphanesi, okuduğu eserler ve en çok ilgi duyduğu konular hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Bu listeyi hazırlayan kassâm çoğu zaman kitap adlarını kısaltmış ve meşhur olan şekilleriyle kaydetmiştir.¹⁶⁴ Listede Arapça ve Farsça eserler ilk sırayı almakta, Lâmi'i'ye âit olmak üzere birkaç Türkçe eser de bulunmaktadır. İslâmî ilimlerin her dalından eserler bulunmakla birlikte tasavvufî eserlerin sayısı ağır basmaktadır. Ayrıca Lâmi'i'nin kitapları hakkında bilgi de verilmektedir. Bunlar arasında şerhlerin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Kayıta Dibace şerhinde söz edilen lugatlar da geçmektedir. Kitaplıktaki bazı eserler şunlardır:

Şerh-i Ferâyiz li-Seyyid, Şerh-i Meşâriğ li-Ferîşte, Şerh-i Dîvân-ı 'Alî, Şerh-i Mûciz li-Nefis, Şerh-i Lâmiye, Şerh-i Gülistân, Şerh-i Meşnevî, Şerh-i Kaşide-i Kıvâmî, Şerh-i İhtiyâr Cild-i Şâmi, Şerh-i Şir'â li-Seydî 'Alî-zâde, Şerh-i Tevfîk, Şerh-i Fûşûş, Şerh-i, Dîbâce-i Gülistân, Şerh-i Kaşide-i Maḥmûdiye, Şerh-i Maḳâmât-ı Harîrî, Şerh-i 'Arûz, Şerh-i Mûciz, Şerh-i Leme'ât, Şerh-i Menâzil, Necm-i Dâye, Fârisî

İkübasta bulunduğu şairlerin bazı eserleri de tereke kaydında bulunmaktadır.

¹⁶¹ Lâmi'i Çelebi, Şerh-i Dibace-i Gülistân, BYEBEK, Genel 1519, s. 23

¹⁶² a.g.e., s. 30

¹⁶³ a.g.e., s. 12

¹⁶⁴ Erünsal, İsmail, a.g.m., s. 186.

Münşe'ât-ı Câmî, Yûsuf u Züleyhâ, Câmî, Maqâmât-ı Harîrî, Dîvân-ı Kemâl-i İshfahâmî, Dîvân-ı Enverî, Dîvân-ı Selmân, Dîvân-ı Zahir

Lâmi'i'nin *Şerh-i Dibace-i Gülistanı* kaleme alırken kendisinden önce yapılmış tercüme ve şerhleri de gözden geçirdiği dikkati çekmekte, Mevlana Câmî'nin *Gülîstân Şerhi*'ni okuduğunu belirtmektedir¹⁶⁵. Şebek kelimesinin şerhinde "ba'zı erbâb boncuğ ma'nâsına nakl ettiler¹⁶⁶." cümlesi ve zill kelimesinin şerhinde de "ve ba'zılar ni'met hıfz ve heybet ma'nâlarıyla dahî tefsîr etdiler."¹⁶⁷ cümleleri de bunu açıkça ifade eder.

Buradan hareketle Lâmi'i'nin kullandığı bu metodun akademik çalışmalarda başvurulmuş tenkitli metin benzeri olduğu söylenebilir.

Dikkati çeken bir başka nokta da *Dibace-i Gülistan* şerh edilirken tek bir nüshanın esas alınmayışdır. Değişik nüshalara da değinilerek bunlar arasındaki farklılıklar ayrı ayrı ortaya konmuştur. Bu farklılıklardan doğan değişiklikler şerhe yansıtılmıştır. Bu tespitler şunlardır:

29/14- "ba'zı nüsahta kerde ve nihâde yerine küned ve nihed vâkı° olduğu tasarruf-ı nâsiha haml itmeyüb buna karîne getürmek siyâkuñ sibâka irtibatı mülahaza olunmayub ta assüfâta ve tekellüfâta irtikâb itmekdür."

30/4- "ba'zı nüsahta mevsîm-i kudüm-i gül düşmüş ve ba'zısında kudüm-i mevsîm-i gül düşmüş."

31/11- "ba'zı nüsahta nâlî düşmüş."

33/12- "ba'zı nüsahta Bâ ile behorî düşmüş. Ol taqdirce istifhâm-ı inkârî olur."

54/17 "ba'zı nüsahta âlem yerine avâm düşmüş."

57/3- "ba'zı nüsahta öyle tasrîh olunmuş ol taqdirce altun kağıdı gibi keserler."

66/11- "ba'zı nüsahta mâtelâ vâkı° olmuştur. ol taqdirce mâ maşdariyye olur."

67/16- "ba'zı nüsahta lizâlik düşürmüş."

¹⁶⁵ Lâmi'i Çelebi, *Şerh-i Dibace-i Gülistan*, BYEBEK, Genel 1519, s.30

¹⁶⁶ Lâmi'i Çelebi, a.g.e. ,s. 116

¹⁶⁷ a.g.e. ,s. 58

84/1- "ekşer nüsaḥda bu beyt-i āḥir yokdur ve baʿzı nüsaḥda bu beyt-i mezkûrden evvel bir niçe beyt daḥı zıkr olundı ḥaḳḳ budur ki tasarrufât-ı nâsihdandur."

85/6- "baʿzı nüsaḥda kecāve mihnet düşmüş."

89/8 "ve baʿzı nüsaḥda ü nakz ahd evlu ela lübâb düşürmüş."

102/6- "ekşer nüsaḥda der hemân rûz vâḳiʿ olmuş."

103/12- "baʿzı nüsaḥda zâhire düşer mudie maʿnâsınadur."

104/6- "baʿzı nüsaḥda mâʿil düşmüş."

120/2- "baʿzı nüsaḥda be-heme- ḥâl tehammül maḥmûd est daḥı düşermiş. Ol taḳdîrce beyt olur. Yaʿni: Dirgeli halde sabr gökcekdür."

Şerhin sadece kelimelerin sözlük anlamlarının verilerek açıklanması olmadığını daha önce belirtmiştik. Şarihin dil bilgisi yanında, fıkıh, kelam, hadis, coğrafya, tarih, edebiyat gibi daha birçok ilim dalında da bilgi sahibi olması gerekmektedir. Lâmi'î'nin İslâmî ilimlerin yanında beşerî ilimlere de vakıf olduğu, şerhini yaptığı kelimelerden anlaşılmaktadır. Bir şarihin sahip olması gereken özellikleri Lami'î şöyle sıralar; Bu emre bizaʿat-ı vâfir ve sermâye-i belâgat ve taʿbiye-i letâfet ve mecâl-i fikr ve hayâl-i bîkr gerekdür."

"mah-ı Celâlî"kelimesinin şerhinde Tarih-i Arabî, Tarih-i Rumî, Tarih-i Fûrs-i Kadim, Tarih-i Celâlî ayrıntılı şekilde açıklanmaktadır. Eser sözlük çalışmalarına kaynaklık edebilecek özelliklere sahip olmakla birlikte ansiklopedik bir lugat niteliğindedir.

D. BAZI FONETİK ÖZELLİKLER

Eski metinlerde tesadüf edilen imlâ özelliklerinin, döneme ait fonetik özelliklerden ayrı düşünülmemesi gerekir. Bu özellikler birbirlerinden tamamen ayrılmamıştır. Eski metinlerimizde umumî olarak ünlülerin gösterilmeyişi kelimelerin telaffuzlarının tam olarak tespit edilmesini engellemiştir. Metinde özellikle Türkçe kelimelerin birçoğunun harekelenmiş olması kelimelerin imlâsını aydınlığa kavuşturmuştur. Türk yazı dilinin tarihi gelişimini esas alarak kelimelerin orjinal imlâlarına bağlı kaldık.

1. Ünlü Değişmesi:

Metinde tespit edilen belli başlı ünlü değişmeleri şunlardır:

e / i Değişmesi

Kelimelerde i < e e < i değişmeleri¹⁶⁸ görülmektedir. Aynı kelimenin e'li ve i'li şekillerine metinde tesadüf edilmektedir.

Metinde i yazılıp bugün e olarak telaffuz edilen sesi ihtiva eden kelimeler şunlardır:

vir- (vermek)

şu dem kim virdi el bu şerhe fırsat M.T. 5/7 ve letafet virmişdür M.T. 7/9 ki can ve akl virdi MT. 11/19 ki zikr olunsa dahı ma naya hall virmez MT. 12/6 tavsifle kesre hareket virürler MT. 15/14

biş (beş)

biş harf dahı vardır ki MT. 7/10

di- (demek)

¹⁶⁸ Geniş bilgi için bak. Timurtaş, Faruk Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi*, XV. Yüzyıl Gramer - Metin - sözlük, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994; Arat, R. Rahmeti, "Türkçe Metinlerde e / i Meselesi", *Rocznik Orientalistyczny*, XVII, Kraków 1953.

şol ni'mete dirler MT. 7/19 sakın telaffuz iderler MT. 10/16 ni'met mukabelesinde olan senaya ve hizmete dirler MT. 12/14 coz-küh-künan dahı dise ma naya hall gelmez MT. 12/11

it- (etmek)

zaviü'l- ukulde olanun zatına delalet ider MT. 9/19 şın'ı hemzesüz sakın telaffuz iderler MT. 10/16 dahı hacetini hasıl idüm MT. 40/17

yig (yağ, daha iyi)

pes yig ola ki mesturlık satmayalar MT. 12/5

yi- (yemek)

ve her nesne ki anuñ içinde ta am-ı araste idüb yirler MT. 23/7 horden lafzından cem -i fi l-i muzari dūr yirler dimekdūr MT. 56/9

bişik (beşik)

mehd bişikdūr ki oglancıkları içinde yaturırlar MT. 27/17 yirden biten yir kızları yir bişiginde besliye MT. 28/4

gice (gece)

ve kasırla burada dücayenüñ cem idūr gice karanlıkları dimekdūr MT.27/10 bir tayyardūr gice kendüyi şem e urub yakar MT. 48/12 bir gice vaki asında görür MT. 53/14 güyagü ma nasına ve gicelemekdūr MT. 75/15

iriş- (erişmek, yetişmek, vasil olmak)

münteha-yı rif atlara irişdi MT. 37/8 eger gül agacına irişem bir etek gül dolduram MT. 48/2

girü (geri)

za-yi Arabi'yle burada girü dimekdūr MT.39/9 ve girü dönmek ma nasına gelür MT. 108/9

eyü "edgü" (iyi)

hub-ter eyürek dimekdūr MT. 50/3 eyü bahtlı oldu dimekdūr MT. 67/3 nik eyü dimekdūr ceyyid ma nasına 71/12

yir (yer)

basit zeminden murad yir yüzüdür MT. 55/9 bugün kimse nişan virmez yir yüzünde MT. 73/16 bir yirde müctemi yedi yılduzdandır MT. 97/9 cem olucak yir dimekdür MT. 114/11

irte (erte)

yaluñuz bam dahı irta ma nasına gelür MT. 78/18

yit- (yetmek, erişmek)

hasb sin'ün sükunıyla yiter dimekdür MT. 87/4

biş (beş)

ferverdin altında La otuz bir gün Ra otuz biş sa at MT. 95/7 ya ni gül hemin biş altı gündür MT. 101/16

yil (yel)

yil ağaclarınıñ sayesinde MT. 99/1

div (dev)

ve kiçerek divlere dirler MT. 108/19

2. Ünsüz Değişmesi:

Metinde tespit edilen belli başlı ünsüz değişmeleri şunlardır:

k / g değişmesi

Bu değişiklik mutlak değildir. Müstensihten müstensihe değişiklik göstermekte, hatta aynı metin içerisinde iki şekilde bile yazılmaktadır. Metinde bu değişikliği gösteren kelimeler şunlardır:

kohu (koku)

buy Ya'yla ve Ya'suz kohu dimekdür MT. 48/5 gül ağacına gül kohusu beni şöyle mesd eyledi MT. 48/8 ba zı lugatda fevh hoş kohuya diñilmiş MT. 54/11 bir hoş

kohulu balçık hamamda bir gün MT. 64/2 senüñ göñül hayran idici kohundan sarhoşum MT. 64/7

g / v değişmesi ()

Bu değişiklik çok az kelimede görülmektedir. Metinde tek kelimeye bu değişikliğe rastlanmıştır.

sovuk (soğuk)

tom ma nasına ve dahı sovuk ma nasına gelür MT. 80/15 ab-ı hünük sovuk su ve heva-yı hünük sovuk heva demek olur MT. 80/16 ve sükun-ı Ra'yla sovuk dimekdür MT. 92/2 bahar faslındakı sovuguñ sureti karar itmiş idi MT. 92/6

ñ / m Değişmesi

Yuvarlak ünlülerden sonra gelen ñ bazı kelimelerde m olmuştur. Metinde tek bir kelimede bu değişmeye tesadüf edilmiştir.

göñlek (gümlek)

pirahen pirhen dahı göñlekdür MT. 92/7 yaşıl göñlek ağaçlar üzerine MT. 92/7

t / d değişmesi

Kelime başındaki bu değişme oldukça karışıktır. Müstensihten müstensihe değiştiği gibi aynı metin içerisinde de kelime t'li ve d'li yazılabilmektedir. Metinde bu değişikliğe örnek teşkil eden kelimeler şunlardır:

tag (dağ)

tag kazıcılığ itmeksiz MT. 12/8 yahud tag kazıcılarıñ gayrı demek ola MT. 12/9

tog- (doğmak)

dögülesi ademden togmuşlar idi MT. 70/6 togmuş ve togurmuşdur MT. 70/4

tur- (durmak)

ka im turıcı dimekdür MT. 58/3

tolu (dolu)

pay-ı Acemi'yle tolu dimekdür MT. 47/19

tal- (dalmak)

ma na-yı kelam deryasına gark olmuşdı ya ni talmış idi MT. 47/2

tar (dar)

evvela tar dimekdür ziyk ma nasına MT. 72/8

toyur- (doyurmak)

eger gücü yetmezse altmış miskin toyurmak gerekdür MT. 88/16 kefare-i yemin
üc kişünüñ karnun toyurmakdur MT. 88/17

tokuz (dokuz)

azerüñ tokuzuncı ve dey ayınuñ MT. 94/14 ferverdin ayınuñ on tokuzuncı günü
MT. 94/13

tamak (damak)

kaf-ı Acemi'yle burada tamak ma nasına çeñe dirler MT. 89/12

yud- (yutmak)

bundandır ki yudmak ma nasına MT.16/12

dut- (tutmak)

düşmenlere nazar dutarsın MT. 26/17 altmış gün muttasıl oruc dutmak gerekdür
MT. 88/16 onunla kelimatdan çekmekte kuvvet dutmadum MT. 90/17

dütün (tütün)

ve dütün idicidür dud-bar ma nasına MT. 95/13

depe (tepe)

dag ve kumdan depe dimekdür MT. 96/4

Türkçe'de f sesi olmamakla birlikte bazı sesler bu sese dönüşmüştür.

b / f Değişmesi

Metinde bu değişmeye örnek tektir.

öbke (öfke)

yarabbi sen hoşnud ol öbkeden dahı ol Ebubekr'i hoşnud eyle MT. 61/3

v / f Değişmesi

uvak devek (ufak defek)

hord burada uvak devek pare pare dimekdür MT. 96/19

E. EDEBİ TERİMLER

Lâmi'î eserde ba'zı edebî terimleri şöyle açıklar¹⁶⁹:

Şi'r: "Şin'uñ kesriyle luğatda bilmekdür dâniş ma'nāsına. İştılâh-ı şu'arâda bir kelâm-ı mevzûn ki müretteb ve mu'kaffa ve mütekerrer ola ve dirler ki bir kelâm-ı muhayyel ü mevzûndur kaşdıla ancak."

Beyt: "Ev dimekdür hâne ma'nāsına ve bundandır ki şi'irden iki mısra'a bir beyt dirler."

Kıt'a: "Luğatda pâre dimekdür. İştılâhda şu'arâda bir şi'ire dirler ki matla'ı olmaya güyia şi'ir-i nâmdan ki gâzel ya kaşide olsa gerekdür. Bir pâredür."

Belâgat: "Kelâmda şol vaşfa dirler ki müfredâtı tenâfür-i hurûfdan gârebetden ve muhalefet-i kıyasdan ve mürekkebât-ı mu'aşkâ olmağdan ve tenfirden hâlis olduğdan saîra ki fesahat ve evşâfdan ibâretdür. Me'anii-yi maşşûdî hüsni ve cehle ifade idüb nikat-ı bedi'a-yı müstemel olmağdur ve ol kişi kim bu hâlete kâdir ola aña belîğ ve ehl-i belâgat dirler."

Kafiye: "Bilgil ki şu'arâ-yı 'Acem örfünde şol nesneye dirler ki cemi' ebyât evâhîrinde anuñ tekrârı vâcib yâ müstahsen ola şol şartla ki müstakil kelime olmaya. Belki kelimedden cüz-i yâ cüz mesâbesinde oladur ve ba'zıları kelime âhîrinde ve ba'zılar mücerred harf Râ ve Yâ'ya kâfiye dirler."

Redif: "Şol kelimeye veyâ şol kelimâta dirler ki her sebil-i istiklâl cemi' ebyâtıñ evâhîrinde bi-aynihi tekrâr gele ve bunuñ gibi şi'ire müreddef dirler."

Seci: "Luğatda gögercin âvâzına dirler ve ıştılâhda fıkralar âhîrindeki kelimât-ı mütevâfıkiye dirler."

¹⁶⁹ Bilgegil, Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul 196, Kocakaplan, İsa: *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992.

METİN TESPİTİNDE İZLENEN YOL

- 1- Transkripsiyonlu metinde Arapça Ayet ve Hadisler latinize edilerek dipnotta meali verilmiştir.
- 2- Arapça ve Farsça manzumeler orjinal olarak verilmiş, bunların günümüz Türkçesiyle karşılıkları verilmemiştir.
- 3- Nüshada şerhi yapılan kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Gülistan dibacesine ait orjinal kısımların üzeri çizilerek şerhten ayrılmıştır. Transkripsiyonlu metinde orjinal kısımlar italik, şerhi yapılan kelimeler ise büyük harfle yazılmıştır.
- 4- Nüshada Ha-yı 'alâmet ve Ha-yı asliyye farklı imlâlarla yazılmış, (هـ) ve (ح) şeklinde gösterilmiştir. Transkripsiyonlu metinde Ha-yı 'alâmet (Hā) Ha-yı asliyye ise (Ha) şeklinde gösterilmiştir.
- 5- Günümüzde kullanılmayan ya da değişik biçimlerde kullanılan kelimeler sözlüğünde kelimenin geçtiği sayfa ve satır numarası verilmiştir.
- 6- Arapça gramer kurallarına örnek teşkil eden ibarelerin meali verilmemiştir.
- 7- Transkripsiyonlu metinde parantez içindeki ses ya da kelimeler esas alınan nüshada yazılmamış, diğer nüshalardan hareketle eklenmiştir.

Şu transkripsiyon sistemi kullanılmıştır:

ā	uzun a	ا
ḏ (ž)		ض
g	ince g	ك
ġ	kalın ve yumuşak g	غ
h	normal h	ه
ḥ		ح
ḥ		خ
ī	uzun i	ي
k	ince k	ك
q	kalın k	ق
ñ	nazal n (sağır kef)	ك
s	ince, normal s	س
ş		ص
ṣ	(peltek s)	ث
t	ince, normal t	ت
ṭ	kalın t	ط
ū	uzun u	و
z	normal z	ز
ž (ḏ)		ض
ẓ		ظ
ẓ	(peltek z)	ذ
◌◌	hemze	
◌◌	ayın	ع

LAMİ'İ'NİN
ŞERH-İ DİBACE-İ GÜLİSTAN'ININ
TRANSKRİPSİYONLU METNİ

Bismi'llahi'r-rahmani'r-rahim ve bihi nesta'înu¹⁷⁰

Yâ men Te'âlâ an şenâi'l-haķayıkķ cenâbu ķudsike lâ uķşî şenâ'e 'aleyke ente kemâ eşneyte 'alâ nefsike allâhümme keyfe ütimmu şükre mevâhibi n'amâ'ike ve's-şükre ni'metün min cümleti âläike¹⁷¹.

Beyt:

Eylesem her ni'metüñ şükrin edâ

Ni'met-i şükrüñ edâsın kim ide

Rubâ'î:

Her ķıl bedenimde bir dil olsa

Her sâ'at-i 'ömr yüz yıl olsa

Bir ni'metüñ şenâsı dinmez

Yazsam niķe biñ resâ'il olsa

Pes ol zîver-i senâ ki lâyıķ-ı Hâzret-i Hâķķ ve pirâye-i cemâl-i muṭlaķdur. Yine meşşâta-i ķudreti eliyle ârâyiş olan zülf ü hâl-i muḥadderât ibdâ'-ı "kün fe-yekün"¹⁷² ve nev-arüs-ı ḥikmeti yüzinden sitâyiş ķılınan aḥvâl-i cihân buķalemündür.

¹⁷⁰ "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Ondan yardım isteriz."

¹⁷¹ "Varlıkların övgüsünden yüce olan Allah, sana olan övgüleri sayamam. Sen kendini övdüğün gibisin. şükür bir nimetken Allahım verdiği nimetlerin şükrünü nasıl tamamlayabilirim.

¹⁷² "kün fe-yekün" Ol der O da olur. (Mü'min Suresi /68 Ayet).

Rubāʿī:

از دست و زبان مآجه اید
تا شکر و سیالس حق گزارد
جون گفته مآبا و شاید
گرفویش ثناکند سزاید

Ol yirdeki peşrev-i kâfile-i sālār-ı enbiyā girü gidede yaʿnī iʿtirāf-ı ʿözü ve izhār-ı ʿaczi ide. Her kes pes-mānde-i bî-ser ü pāya ne mecāl-i kâdem sūḥan perverî ve ne taḳāt-ı ʿazm ʿacz-i şenā güsteri ola.

Rubāʿī:

عجز شکر حق مقام مصطفی است
دعوی شکرت در و مارا خطا است
گفته ان شه جونی در خورد ماست
عاجزی زان عاجز گر باشد رواست

sallallahü ʿaleyhi ve's-sellem ve ʿala ʿalihi ve aşḫābihi es-sābikin fi mizmāri'l-hidayeti ve'l-mürşidīnela erbabi'l-fevāyidi¹⁷³

Ammā baʿdu: Bir şubḥ kim ebvāb-ı saʿādet meftūḥ ve esbāb-ı şaşāvet meṭrūḥ idi ve cām-ı şabūḥ-ı Feyyāz fütūḥ ve ṭabʿ-ı cemūḥ minḳād-ı sulṭān fāris-i rūḥ olmuşdı ve simāt-ı inbisāt mebsūt ve neşāt-ı irtibāt merbūt düşmüşdi ve dil bu beytle güyān ve cān bu sürvedle serāyān idi.

Beyt:

هر کس که دل ترا داداورا غم جهان نیست
جقا جهان جه باشد سودای قیز جان نیست

Nā-gāḥ ufḳ-ı hātifden bir berḳ-i ḥātıf-ı dırahşān tutuḳ-ı ḥātırına bir seḫāb-ı māṭır dürr-feşān olub cān ḳulağına bir āvāz-ı ṭarab-sāz ve bir ser-ağaz-ı ğam-perdaz üşdi ki

¹⁷³ "Salat ve selam Peygamberimize ve O'nun ilk müslümanlar olan ve fevait erbabının önderleri olan ashabına olsun.

iy muķīm-i maķām-ı hūzūr ve iy mahrem-serāyı sūrūr iy mu'tekif-i ħarīm-i Ka'be-i
dil ve iy mūkeşşif-i ħarābāt-ı āb-ı vekil.

Meşnevi

İy merd-i sūḥan fesāne perdāz
V'ey murg-ı ħarem-hümā-yı pervāz
İķlīm-i sūḥanda zū-fünūnsun
Efsāne diyende pūr füsūnsun
Ma'nā yüzünñ gōtūr niķābın
Aç hikmet ü ma'rifet kitābın

Nesr: "ķadrü'l-mer'i fî tayyi lisānihi lâ fi taylasānihi"¹⁷⁴ ki yüz yıl ḥāmūş olmaķdan
bir guftār-ı na'z-nik ve biñ yıl fāriğ oturmağdan bergerdar pūr-mağz yigdür.

Şi'r:

Bi-ḥamdi'llah ki var her nev'a ķuvvet
Niçün fi'le gelmez ol mürüvvet

Nesr: Çün dil bu simā'-ı pūr-ḥurūşı gūş itdi şafādan simā'a girüb cūş itdi ve yaķın bildi
ki bu ḥiṭāb-ı müsteṭābuñ aḥķāmı ve bu işāret-i pūr-beşāretüñ ķabūl-i bā-iḥtirāmı
vācibü'l-imtişāl ve'l-iltizām ki kelāmü'l-mülūk mülūkü'l-kelāmdur. Ammā çün biżā'at-
ı müzcātına ve devrūñ nigeḥbānına ve mihr-i sipihrüñ zevāline ve iķbāl-i ķalbinüñ
me'āline ve cihān devletinüñ gāyına ve 'uşreti gūlzārınunñ nihāyetine nażar ķıldı.
Ḥacālet yüküni yüzine tutub ma'zeret etegine teşebbüs idüb ol Cenāb-ı mekremet-
me'āba ve ol ḥiṭāb-ı 'izzet-Cenāba bu resmle 'özü-i cevāb eyledi.

Meşnevi:

ایواقف شر افرینش
وی جام جهان نمای بنش

¹⁷⁴ Kişinin değeri dilinin altında gizlidir; sarığının altında değil.

اي حکم ترا نفاذ لازم
وي امر تو انقياد لازم

Nesr: Her beyānuñ sihr-i muṭlaḳ ve her kelāmuñ sırr-ı muḡlaḳ her fermānuñ ʿayn-ı Hāḳḳ ve her merāmuñ icābete mülhāḳdur. Cenābuñ gibi himmetüñ aʿlā ve ḥiṭābuñ gibi nazaruñ issidur ve her şuver-ı pür-zıver ki çehre-i āyinemde görürsün hemān ol cemāl-i pür-envāruñ aḳsi ʿulyātundandır ve her dūrer gurer ki ḥucce-i ḥazīnemde bulursun. Temām ol baḥr-i züḥāruñ feyż-i reşehātuñdandır. Netekim buyurmışlardır.

Beyt:

بار تکبر اکرم در سراست
هم زدم تست که در من رمیند

Pes bu emre biżāʿat-ı vāfir ve ferāḡat-ḥātır ve sermāye-i belāḡat ve taʿbiye-i leṭāfet ve mecāl-ı fikr ve ḥayāl-i bıkır gerekdür. Tā ʿarūs-i maʿnā ʿarż-ı cemāl ve ḡonc u dellāl idecek kisvet-i ʿibārātla āreste ve ḥılye-i istıʿārātla pırāste olub manzūr-ı zürefā-i devrān ve maḳbūl-i ehl-i ʿirfān ola çünki bunlar mefkūd ve rāh-ı maḳşūd-ı mesdüddür. Lā-cerem bu ḥidmete ibrām ve bu işārete iḳdām ḡarīb belki muḥāle ḳarīb fehmi alınur. Lākin çün ʿinayet-i maşrıḳından hidāyet āf-tābı bu ḥāk-sār üstüne ṭālīʿ ola ancak bu ḡubār-ı bī-miḳdār degül. Her zerre raḳş-künān ḥürşid-i cihān gibi lâmiʿ ola

Ḳıṭʿa-i meşnevi :

Olursam ʿayn-ı ʿavnuñ birle manzūr
Virem ḥürşid-veş ʿālemlere nūr
İderseñ zerrece faḫluñdan iḥsān
Olam bir ḳaṭre iken bahr-i ʿummān
Diriḡ olmazsa iksir-i nazardan
Geçe ḥāküm ḡubārı ḳadr-i zerden

Virirseñ ger şeref mihrũñ yüzinden
 Kamer nûr ola bahtum yıldızından
 Olursa baĝ-ı dil luţfuñla sır-âb
 Olam gülzâr-ı cennet gibi şâd-âb

Nesr: Pes kıur'a-i zenân bir şu'e-i ikdâm ve tefe'ül-künân bir emre ihtimâm kıaşdında iken e'l-fâlu 'alâ mâ cerâ¹⁷⁵ mücibince erbâb-ı şafâdan ve aşhâb-ı vefâdan biri Şükru'llah müsaiye ve yessir bil-hayri deva iye kıapudan içeri girüb geldi. Pes el-kelâmu yecurru el-kelâm ve yensaku ilal merâm¹⁷⁶ 'dir: Dîbâce-i Kitâb-ı Gülistân ki u'cube-i ehl-i hayâl ve numûne-i sihr-i helâl ve nev-bâve-i bustân-ı beyân ve tezkire-i dostân-ı zemân ve nüzhet-gâh-ı ulû-l-elbâb ve kıble-gâh-ı tullâbdür.

Rubâ'î:

عن كل معنى فيه لفظ مخبر
 و في كل حرف منه رمز ظاهر
 روض ولكن الزواهر كوكب
 غضن ولكن الزمار جواهر

Tahrîfât-ı 'avâmdan gelen ihtilâlin ve muhadderat lûgatınıñ imtinâ'-ı vişâlin tezekkür idüb eyitdi ki: Ne olaydı bu muhaddere şâhib-i cemâlũñ ve nev- 'arûs-ı hacle-i hayâlũñ perde-i iknâ'ı ve hicâb-ı imtinâ'ı ref' ider. Türkî libâsla bir şerh olaydı tâ kim müşkilât beyân ve mu'zilat 'ayân olub 'ibârat ma'ûm ve isti'malat mefhûm kânũnî ma'zbût ve üslûb merbût düşeydi. Eyitdüm ki: Bî-'inâyet-i Yezdân ve himmet-i yârân bu kıaziyyenũñ kıusulî bir edna iltifâta mevşûldür. Hemândem: Ol yâr-ı muvâfık ve muhibb-i şâdık va'dũ'l-kerîmi deynun ve kıulfuhu şeynun¹⁷⁷ diyüb libâs-ı iltimâs etegin muhkem tutub giriş yolların sedd ve bahâne sözlerin redd kııldı. Eger çe kim Türkî 'ibâret zerâfetdendür. Lâkinne'l-me'mûra ma'zûrun¹⁷⁸ ve hem Pârisî lûgatı şerhe

¹⁷⁵ Tefeül olan şeydir..

¹⁷⁶ Söz sözü açar ve böylece amaca ulaşılır.

¹⁷⁷ Şerefli insanın sözü üzerine borçtur, ondan dönmesi kusurdur. Şüpesiz Allah mahlukatı acz ve kusur üzere yaratmıştır.

¹⁷⁸ Görevli mazeretlidir. Kendi üzerine düşeni yapar.

Türkî 'ibâret mülâyim ve münâsib belki lâzım ve vâcibdür. Lâ-cerem Kaddere el-mağdûra bil-'aczi ve'l-kuşûri fi zemânin hüve aqsaru min mezelletin (?) el- a'mâri bel hüve lahzetun min lahażâti'l-leyli ven nehâri ¹⁷⁹ ħarc oldu ve maķâmına münâsib kavâninden istişhâdla Fârisî devvâvinden derc kılındı. Hemân erbâb-ı 'irfândan mütevekkka^c ve aşşâb-ı ihsândan mütezarri^c oldur ki bu bende-i kem-terüñ ve zerre-i ahķarüñ a'ni bihi maĥmûd bin oşmân bin 'ali el-lâmi'î 'ufiye 'anhüm bil-luţfihi'l-'aliyyi¹⁸⁰ vücûd-ı müste'ârîn ve bu vücûd-ı pür-idbârîn kâtib-i devrân elindeki ħâme-i zebân-güşâde gibi ser-gerdân ve ħalk-ı cihân öñündeki âyîne-i sâde gibi tercemân mülâhaza ideler.

Beyt:

اي دوست درين راه مرا هيچ
شمار من يلجم وبل هيچتر از يلجم

Nesr: Ve her 'ayb ve kuşûr ve noķşân ve fütür ki göreler seh-v-i kaleme râci^c ve âyîne-i inĥitâsına 'âyid bilüb dâ'ire-i aġrâż içinde noķta-i i'tirâza nâzır olub ıslâĥı ihsâmından i'râz ve aġmâz itmeyeler "vallahül muvaffıku ila sebili'r-rüşdi ve hüve raufun bil-i'bad ve hüve ĥasbi ve ni'mel vekil"¹⁸¹

Meşnevi:

Şu dem kim virdi el bu şerĥe fırşat
Toķuz yüz on idi târiĥ-i hicret
Ėareż bu naķşdan kim oldu âbâd
Kim ânı göre ider âferîn-bâd
Du'â-yı ĥayrdur ehl-i nazardan
Dirîġ olmaya luţf-ı mâ-ĥazardan

¹⁷⁹Yüce Allah her şeyi taktir etti. Ve kusurun da bir zamanı vardır. ...(?)...bilakis o gece ve gündüzün anlarından bir andır

¹⁸⁰ Bununla Lâmi'i'yi kastediyorum. Allah yüce lutfuyla O'nların günahlarını bağışlasın.

¹⁸¹ Yüce Allah doğru yola iletendir. Kullarına acıyan O'dur. Vekil olarak O buna yeter. O ne güzel vekildir.

MUKADDİME

Bilgil ki bu Fārisî dil bir zerāfet ü letāfet üzre važ° olınmış luğatdur ve bir adı dağı Darî'dür. Erbāb-ı luğat vechin böyle beyān eylediler ki Behrām-ı Gūr yasāğ eylemişdi ki kendü kapusunda Fārisî dilin söyleyeler ve berātları ve mektūbları Fārisice yazalar. Ol zemānda ānuñ kapısına mensūb oldığıçün Darî dirler.

Şerefüddin-i Yazdi:

ز لعل یارخواهم ضدشرقی

Betāzî ve Darî ve kalb ve taşhîf büse çıksa gerekdür. Pes bu dil zerāfet üzre važ° olındığı hayıyyetdendür ki bir nice harf bunda gelmişdür. Evvelā harf-i Se yokdur. İkinci harf-i Ha yokdur. ve ol luğat ki bu dilde Hā'yla telaffuz olunur. yā 'Arabî'den veyā ğayr dilden menkūldür veyā tahrifāt-ı 'avām kabîlindendür luğat-ı hıyız ki Fārisî'de Ha ile şāyi° olmuşdur. Muħanneş oğlāna dirler. Ol dağı aşlında Ha idi. 'Avām tağlîṭ ve tahrif idüb Hā'yla isti'māl itdiler. Nitekim Esedî-i Tūsî ve Hind-şāh-ı Nahcivānî ve Hakîm-i Kaṭrān-ı Urmevî ve Şems-i Fahrî rahmetullah aşl hıyızdūr deyü taşhîḥ eylediler. Zîrā hıyız Pehlevî dilince ḥamām ṭāsına dirler. Kim gerekse tutduğından ötürü ve muħanneşlik iden er kişiye ber sebîl-i isti'āre hıyız dirler. Üçüncü Şad yokdur. Zîrā harf-i Şād'da şıfat-ı isti'ālā ve eṭbāk-ı cem° oldığı sebebeden ğulṣatdan ḥālî degüldür ve ol ki bu dilde Şad'la müsta'meldür. Yā ğayri elsineden menkūldür. Yā tahrifāt-ı 'avāmdan gelmişdür. Meşelā şad ki yüz dimekdür mi'e ma'nāsına. Aşl da Sîn'le idi şoñra ğalebe-i isti'māl tahrif-i 'avām birle Şad'la telaffuz ve kitābet olunur oldı ve dördüncü Dad yokdur. Beşinci Tı yokdur. 'İlletleri harf-i Şad'da zıkr olınadur. Ḥattā Fûrs ehli ğayr dilden naḳl olınan luğatda harf-i Tā vaḳi° olsa Tā oḳurlar. Eger çi kim kitābetde yine Tā şüretinde yazarlar ve altıncı Zı ve yedinci 'Ayn yokdur. Eger çi kim erbāb-ı luğatdan ba'zı elfāz 'aynla şāyi° olmuşdur ve sekizinci Kaf yokdur. Eger çi kim erbāb-ı luğatdan ba'zı Kāf'da ḥayli luğat naḳl itmişlerdür. Ammā tefahḥuş olınsa

yâ ğayrî elsineden menkûl veyâ kabîl-i ğalat-ı meşhûrdandır. Huşûşan kim ekserî a'lâm-ı ricâl ve ğayrihüm kabîlindendür. Nitekim ba'zı ekâbir bu każiyye huşûşında nazm idüb buyurmuşlardır:

Nazm:

هشت حرفست انکه اندر فارسی ناید همی
 تانیاموزی نباشی اندرین معنی معاق
 بشنو اکنون این حرف و یادگیرای اهل دل
 ث و ح و ص و ض و ط و ظ و ع و ق

Ammâ ol ki erbâb-ı luġat kitâblarında bâb-ı Zâl yazmadıkları Zâl-ı mu'ceme olmadığı sebebdendir. Belki Fûrs ehli isti'mâlinde ve kâfiyelerinde Dâl'la Zâl-ı mu'ceme fark itmedikleri aceledendür ve illâ her lafz-ı müfredde harf-i şaḥîḥ ve sâkinden soñra gelen Dâl'dur ve bâki Zâl-ı mu'cedür diyü taşriḥ itmişlerdir.

Mevlânâ Şerefeddin

Beyt:

اعر فالفرق بین الدال و الزال و هو فی الفارسیته معظم
 گل ماقبله ساکن بلاوای فdal و ما سواء فمعجم

Reşideddin Vatvât

Beyt:

در زبان فارسی فرق میان دال زال
 یادگراز من که این نزدافاضل بسهم است

Beyt:

یش ازودر لفظ مفرد کر صحیح و ساکن است
 دال خوان انراوباقی جمله زال معجم است

Eger çı kim bu zıkr olınan ħurūf-ı ħılzıatdan ve sıķletden ħālī olmadıķı sebebden Fārisī dilde terk olınmışdır. Ammā luġat-ı ʿArabīyye iʿcāz-řān-ı Muĥammedī صلعم 182 ve belāġat-ı Ķurʿāniyye ve feřāĥat-i terkıbiyye ve muĥassenāt-ı marżiyye bir vechle melāĥat ve leʿāfet virmışdır ki ħiç bir dil ānuñ dāʿiresine mütēķārib olamaz ve daķı BİLGİL KİM beř ħarf daķı vardur ki ʿArabī dilde yokdur. Üçü nokta ile ʿalāmetlenürler. Anlara ħurūf-ı ʿAcemī dirler. Evvelā Pā'dur. "pāy" ve "pervīn" gibi ve bu ħarf Bā-yi ʿArabī ile Fā ortasında telaffuz olınur ve altında üç nokta ħorlar. İkinci Ķīm'dür. "ċiz" ve "ċāh" gibi ve bu ħarfe Ķīm-i ʿArabī'yle şın ortasında telaffuz olınur. Altında üç nokta ʿalāmet ħorlar ve üçüncü Jā'dur. "kej" ve "müje" gibi ve bu ħarf Zā-yi ʿArabī'yle Ķīm-i ʿArabī ortasında telaffuz olınur. Üzerinde üç nokta-i ʿalāmet ħorlar. Dördüncü Fā'dur. "fovr" ve "fekende" gibi bu ħarf Fā-yı ʿArabī'yle Vāv ortasında telaffuz olınur. Biřinci Gāf'dur. "gāv" ve "güy" gibi bu ħarf Kāf-ı ʿArabī'yle Ķāf ortasında telaffuz olınur. Üstüne üç nokta-i ʿalāmet ħorlar. PE ve ÇE ve JE ve FE ve GAF dur

Minnet Ĥodāirā MİNNET: řol niʿmete dirler ki ānı iʿtā iden ecr ü ʿivāř taleb itmeye "menne" řıġasından müřtaķdır ki ħať maʿnāsınadır. Zırā ol niʿmeti iʿtā iden ecr ü ʿivāř ħařd itmeyüb mücerred ol kimsenüñ ĥācetini ħať murād idinmişdır. ĤODĀİ: Yā'yla ve Yā'suz luġatdır. "ĥümā" ve "ĥümāi" gibi belki Elif-i memdūdeden řoñraki lafz-ı Yā vaķiʿ olsa ĥazfınuñ cevāzi ħāʿide-i külliyyedür. ʿilm-i ĥāřřdır. Teñri dimekdür Ķayre itlāķ cāʿiz degüldür. Aşılda řāĥib ve mālīk ve ʿazīz maʿnāsınadır ve dirler ki: bi-ĥasebi't- terkīb kendü gelici dimekdür. Ĥaķıķaten çün mālīk-i mutlāķ Zāt-ı Ĥaķķ'dur Celle ve ʿalā ve kendü gelicilik kemāliyle ānuñ řānında müyesserdür ki vücūd-ı zātındandır. Lā-cerem Zāt-ı Bāriye itlāķ olınub keşret-i istiʿmālle ʿilm-i ĥāřř oldu. Andan ġayrı itlāķı küfr ü đalāldur. Meger ki maʿnā-yı terkībisi murād olına. Zırā ĥod Vāv-ı resmīyle ki "bed" ve "ded" ħāfiyesinde istiʿmāl olınur. Kendü dimekdür ve lafz-ı Āy "āmeden" lafzından řıġa-i emrdür. Gel demek olur. Ķāʿide-i muĥarrerdür ki

182 "sallallāhu ʿaleyhi ve's-sellem"

her şîğa-i emr bir lafz-ı âhîr ile terkîb olınsa vaşf isti'mâl olunur. Anuñ gibi terkîbe vaşf-ı terkîbî dirler. Pes "hüdâ" demek kendü gelici demek olur. Nitekim şâ'irüñ şî'irinde vâkı' olmuş.

Beyt:

آمد بر من که من رسولم
گفته تو بر و که من خدام

Ve ba'zı fetavâda vâkı' olmuş ki bir kimesne "men Hüdâyem" dise ya'ni ki ben Hüdâ'yum ma'nâsını murâd idinse kâfir olur. Ammâ ki Hüdâ lafzı bir şey'-i âherle terkîb olsa "reh-ı hüdâ" ve "hâne-i hüdâ" gibi ol vaqt gayre itlâkı câ'izdür. Bi'l-ittifâk

Şeyh Sa'dî

Beyt:

خانه خدای گودر برج گبوتران بکشای
و یا بکوش که مردم در قفس

Ve Hüdâvend ve Hüdâvendigân dahı bu kabildendür. Hüdâvend-i mâl ve Hüdâvend-i mülk ve Hüdâvend-i 'ilm dirler. Mâl ve mülk ve 'ilm issi demek olur. Gâh olur ki mużâfun ileyhsüz bir uluya Hüdâvend dirler. Cemî' müte'vlikâtına şümûlin eş'âr ve ihâm idüb ta'zîm kaşd iderler ve bu lafzuñ şol kadar keşret isti'mâl olmuşdur ki 'avâm tahrîf idüb ve tahfîf idüb "hüvendigâr" ve "hüvend" ve "hün" dirler. RÂ: 'Alâmet-i mef'ûldür. Aña ve ânı ve ânuñçün demek olur. Gâh olur ki tahşîş içün gelür. Lâm-ı câre ma'nâsına.

Hâfız-ı Şîrâzî:

زرقیب دیو سیرت بخدای خود بنالم
مگر ان شهاب ثاقب مردی کند خدارا

Gāh olur ki şasem için gelür.

Cāmi:

جفاها خواهمت فرمود گفتم
خدارا ماه من اينها مفرما

Hafız:

دل میرود دستم صاحب دلان خدارا
درداکه راز ینهان خواهد شد اشکارا

Ve gāh olur ki ber vech-i ziyādet isti'māl olınur. Şöyle ki zikr olınmasa daşı aşl ma'nāya hālel gelmez.

Enverî:

هران مثال که توقیع تو بران نبود
زمانه طی نکند جز برای حنی را

PES: Minnet Hüdāirā dimek ecr ü 'ivażsuz ni'met virmek Haqq Te'ālā'ya mahşuşdur dimek olur ve cümle ni'metullah tebareke ve te'ālā'dan olduğına i'tirāfdur ve bu i'tirāf 'ayn-ı şükr ü şenādur.

Kemā rüviye: inne dāvūde e'n-nebiyye 'aleyhi's-selām ve 'alā nebiyyinā ḡāle: ilahi keyfe eşküruke ve's-şukru ni'metün uhrā minke yested'i şükrān āḡar fe evhe'l-ilāhü te'ālā izā 'arefte inne mābike min ni'metin minni feḡad şekerteni"¹⁸³ Ve nitekim ba'z ekābir bu beyti buyurmuşlardır:

شکر القامت اگر گویم هم
با شد انعام دگر درشان ما

¹⁸³ Davud 'aleyhi's-selām Davud Nebi O'na ve peygamberimize selam olsun. Şöyle dedi: "Allahım şükür bile bir başka şükürü gerektiren bir nimet iken sana nasıl şükredeyim." Allah O'na şöyle vahy etti: "Üzerindeki nimetin farkına vardığında bana şükretmiş olursun."

‘azze ve celle Ancılayın Hüdâ ki ‘azîz oldu ve dahı celîl oldu. Azamet ve celâl elfâz-ı müterâdife kabîlindendür. Kî TA‘ATEŞ: Kî Kâf-ı ‘Arabî’yle ve Hâ-yı ‘alâmetle ve kesre hareketle burada edâtdur. Mâ-ıablını mâ-ba‘dine irtibât için gelmişdür ve gâh olur ki ism isti‘mâl olunur. Zevîü'l- ‘uqûlde olanuñ zâtına delâlet ider. Kim ma‘nâsına her ki "cüyed" ve "püyed" ve "ki cest ki neyâfet" dirler. ŞİN: Şın-ı sâkin Fârisîdeki kelimenüñ âhirine ilhâk olunur. İki ma‘nâya gelür. Evvelâ zamîr-i gâ‘ibdür. İsmüñ âhirine ulaşur mużâfun-ileyh ma‘nâsına "sereş" ve "çeşmeş" gibi. Anuñ başı ve gözi demek olur ve fi‘lün âhirine mülhak olur. Mef‘ûliyyet ma‘nâsına "dîdeş" görür ân "dîdemeş" görürüm ânı "be bînediş" göre ânı ve revâbıt ve edevât âhirine lâhık olan dahı bu kabîldendür. Eger Şın gibi "keş" gibi.

Laţîfî:

بر سر دلم بگوید اگرش نصیب باشد
جو دلیل بخد هستش کرم خدا عمیم است

Bu Şın'ıñ mâ-ıablını ba‘zı tâ‘ife meftûh ve ba‘zı kimse meksûr okırlar ve gâh olur ki maşlahat-ı vezn için sâkin dahı olur.

Esedî:

تن غنره را یای باید نخست
یس انگاه خلخال بایدش جست

Ve harf-i medden ve Ha-yı ‘alâmetden soñra bunuñ aḥkâmı Tâ-i ḥitâb aḥkâmı gibidür. Eger harf-i medd Elif şüretinde ola ânda iki vech câ‘izdür. Sâkin telaffuz itmek câ‘iz ve Elif’den soñra Yâ-yı meftûhe ziyâde itmek câ‘iz "dil-hâş" ve "dil-hâyeş" gibi ve eger Vâv şüretinde ola üç vech câ‘izdür sâkin telaffuz itmek ve meftûh telaffuz itmek ve mâ-ba‘dinde Yâ-yı meftûhe ziyâde itmek "geysûş" "geysûveş" ve "geysûyeş" gibi ve eger Yâ şüretinde ola yine üç vech câ‘izdür "düstîş" ve "düstîyeş" ve "düstîyeş" gibi

âhirinde Ha-yı "alâmet olan kelimeye ulaşıa aralarında bir hemze-i müctelibe ziyâde iderler. Bende eş gibi gâh olur ki Ha-yı "alâmeti telaffuzdan düşürüb Şın'ı hemzesüz sâkin telaffuz iderler Zârûret-i vezn için "harbeyeş" dirler ve bu zamîri Elif ve Nûn'la cem° idüb "ser-şân" ve "did-şân" dirler sâniyen "alâmet-i ism-i maşdardur ki mücerredüñ âhirine ulaşur maşdari ma'nāsına "dāniş" ve "bīniş" ve "perveriş" gibi ve bu Şın'uñ kabî-i meksûr telaffuz olunmağ gerek "pes-tā°ateş" demek ya'ni ol Hakk'a tāt itmek *Mūcib-i kurbetest* Lafz-ı mūcibde Cim-i meksûre mūcib demek sebeb dimekdür. KURBET: Yakınlıktur. EST: Elif fethayla edât-ı rābıttur. Mā-kablinde bir isme muttaşıl olduğda Elifi düşsin sâkin birle telaffuz olunur. "Cānest": Cāndur ve "serest" başdur ve gâh olur ki zârûret-i şi'r için Sin'i tahrik iderler.

°Ammāre:

معزورست اربار تو نسا زنت اي عز
زان کند دهان تو و زان بينی فرغنده

Faşıh budur ki bunun gibiler sükunla hareket ortasında telaffuz olına âhirinde Ha-yi "alâmet olan isme ulaşsa efşah budur ki Elif'i düşmeye.

Şeyh Kemāl Hocendî:

زسر تا ياگلي اي شاخ نازك
كه برکت شيوه است ميوه ات نار

"Pes mūcib kurbetest" demek ya'ni: Yakınlığa sebebdür.

Mevlānā Celāleddin: kuddise sırrıhu

گفت واسجد و اقتر بيزدان ما
مرب جانہ شد سجده ابران ما

ü be-şükr endereş BE: Fetha hareketle her kaçan Bâ-yi müfrede meftûh olsa bir kaç ma'nâya gelür. Evvelâ: İlşâk için gelür.

Hâfız:

عاشق که شد که یار بحالش نظر نکرد
ای خوجه درد نیست وگر نی طبیب هست

sâniyen: Muşâhabet için gelür. Bâ ma'nâsına

Hâfız:

بهست و نیست مرغان ضمیر خوش دل باش
که نیت سرجام هر کمال که هست

Ya'nî : "Varla yoğla zamîr key incitme hoş-dil ol ki yokluktur her kemâlûñ âhîri ki vardır." sâlişen: Kâsem için gelür.

Laţîfî:

بخزای که داد جان و خورد
بی تو دل خلز بجو نخرد

Ya'nî: "Hüdâ Hakkıçün ki cân ve 'aql virdi. Sensiz gönül cenneti bir arpaya almaz." Râ bi'an: Zarfıyyet için gelür.

Hâfız:

کسر بدورنر گست طرفی نیست از عافیت
به که نفرو شند مستوری بمستان شما

Ya'nî: "Kimse Nerkes'ün devrinde hisse almadı afiyetden yahûd göz yummadı afiyetden." ya'ni: "Bir lahza râhat olmadı." zîrâ taraf feth-i Tâ ve sükûn-ı Râ ile kenâr

ma'nāsınadır ki cem'î etrâf gelür ve dahı göz dimekdür çeşm ma'nāsına. Pes yeg ola ki mestürlüġ satmayalar sizüñ mestleründe Hāmisen: Ziyāde içün gelür ki zikr olınsa dahı ma'nāya hālel virmez.

Şeyh Kemāl Hocendî:

بطلب یافت نشان از لب شیرین فرهاد
ره سوي لعل بزدند بجزر گوه گنان

Ya'ni: " Taleble nişān buldı Şirîn tutğından Ferhād'a la'ı tarafına yol bulmadılar." Tāġ kazıcılıġ künāndaki Elif ve Nūn fā'iliyyete içün ola yaḥūd tāġ kazıcılarıuñ ġayrı demek ola. Bu taḳdırce Elif Nūn cem' içün olur. Burada ḥarf-i Bā zāyiddür."coz küḥ künān" dahı dise ma'nāya hālel galmez. Kaçan ki meksür olsa edāt-ı tevessüldür ki ef'āl ve müştakāt evāyiline dāḥil olur."be dāšet" ve "be dāned" ve "be dānesten" ve "be dānende" gibi ve kaçan ki müfred olmasa Elif"le isti'māl olınsa "bile" demek olur. Me'a ma'nāsına "bā felān" ya'ni felānla. U ŞÜKR: Ni'met muḳābelesinde olan şenāya ve ḥizmete dirler. ENDER:Burada "fi" ma'nāsınadır "der" gibi "ender fülān" fülānda demek olur. İçerü ve öñ ma'nāsına isti'māl olınur. Ba'zılar eyitdiler: "der derün ve ender enderün lafzından terḥīm ve taḥfif olınmışdur ve sıḥah-ı Furs'de ender er ḳardaş ve kız ḳardaş oġlına dahı dirler." didi. Ammā terākībde ziyāde isti'mālin ta'yīb itmişler ve gāḥ olur ki bir kelime-i aḥarle terkīb olur. "ender-ḥūr" ve "ender-ḥürd" gibi lāyık demek olur ve "ender-ḥürden" lāyık olmak

Hı'ace Sinānî:

من زانست جامه اندر خور
حیررو مرد جویشن جوش اندر خورد

Laṭîfî:

زینت از بهرزن بود که مجرد
جز قرا اگند نبود اندر خورد

Firdevsî:

کنون ای خرد مندوصف خرد
بدان جایکه گفتن اندر خورد

Ve gâh tahsîn-i lafz içün ba'zı ef'âl ve meşâdir evâyiline idhâl olunur. Meşelâ "ender niger" ve "der niger" dirler. Hemân nazâr it demek olur ve "endereş" deki ŞİN zamîr-i gâ'ibdür. Yâ Hüdâ-yı Te'âlâ'ya râci' dür "be şükr endereş" dimekdür. Şükr-i Hüdâ taqdîrinde olur. Bu taqdîrce harf-i Bâ zarfiyyet içün olur. Ender mücerred Bâ'nuñ ma'nâsını ta'yîn ü te'kid içün gelmiş olur. Şöyle ki lafz-ı ender dahı gelmese ma'nâya nokşan gelmez ammâ bu vechle isti'mâli kesirün min lâ-yuhşadur. Nitekim Şeyh Rahmetu'llah bir nice mevâzi' de dahı bunuñ emsâli ve nezâyiri terkîbler îrâd itmişdür.

Misâl:

حسودراجہ کند کہ اوزر خود برخ دراست همان در رخ است

dimekdür. Ya'ni: "hasûde ne eyleyem ki ol kendüsinden renc içinde (dür). DİGER: "be deryâ der menâfi' nişomâr est" ya'ni: Deryâda menâfi' hesâbsuzdur. DİGER: "çün fer ü mâni besahti ten be 'acz ender mene der 'acz mene" taqdîrindedür. Ya'ni: "Tenüñi 'acz içinde koma." dimekdür. NAZİR: "kez hestiş be rû-yi zemîn ber nişân nemâned" "hemân be rû-yi zemîn nişân nemâned" dimekdür. Ya'ni: "Anuñ varlığından yir yüzinde nişân kalmadı." yâhûd harf-i Şın ki zamîr-i gâ'ibdür. Tâ'ate râci' dür. Ya'ni: "Şükr ile ol tâ'at içinde olunca ni'meti ziyâde idicidür. Yoksa bir şükr kim tâ'atden 'arî ola ni'met ve ihsân ziyâdalığına sebep degüldür. Belki ni'met hizelân izdiyâdına 'illetdür. Bu taqdîrce harf-i Be Bâ ma'nâsına olur ve vallahü'l-mürşid ilâ bebîlü'l-şavâb ve ileyhi'l-merci' ve'l-meâb MEZİD: Ni'met Mîm'üñ fethiyle maşdar-ı Mîmîdür.

Ziyāde ma'nāsına. "mezîd ni'met est" tağdırindedür ve kâ'ide-i muttaridedür ki fıkra-i ulāda seci' temām olduğdan şoñra ya'ni ba'dü'l-kâfiye redif tarîkıyla bir kelime veyâ ziyāde zıkr olına. Gerekse revâbıtdan olsun gerekse gayrî olsun belki vaşl ve ħurûc ve mezîd ve sâ'ire ħarflerini fıkra-i âhîrîde ħazf iderler. Gâh olur ki fıkra-i şâniyede işbât idüb fıkra-i ulāda zıkr itmezler iktifâ-i bi-ehadü hümâ bilgil ki şu'arâ-yı 'Acem 'orfinde kâfiye şol nesneye dirler ki cemi' ebyât evâĥirinde ânuñ tekrârı vâcib yâ müstaĥsen ola şol şartla ki müstaĥil kelime olmaya. Belki kelimedden cüz-i yâ cüz meşâbesinde oladur ve ba'zıları kelime âĥirinde ve ba'zılar mücerred ħarf Râ ve Yâ'ya kâfiye dirler ve redif şol kelimeye veyâ şol kelimâta dirler ki ber sebil-i istiĥlâl cemi' ebyâtuñ evâĥirinde bi-'aynihi tekrâr gele ve bunıñ gibi şî'ire müreddef dirler. Ĥaşşa-i şu'arâ-yı 'Acem'dür. Eger ĉi kim müteahĥirîn-i 'Arab redifle daĥı şî'ir söylediler ve Râ ve Yâ ki kâfiyenüñ ħarf-i aşliyesinden âĥir ki ħarfe ya ânuñ meşâbesinde olan ħarfe dirler. Eger oña bir ħarf muttaşıl olsa vaşl dirler ve vaşla lâĥik olan ħarf vâĥide ħurûc dinür ve ħurûca ilşâk olınan ħarfe mezîd okurlar ve mezîde peyvend olan bir ħarfe veyâ ħurûf-ı müte'addideye sâ'ire ıştılâĥ iderler meşelâ bir beytde:

ان مه كه بجشم مهر دید ستیمش
از جمله نيك وان گزید ستیمش

Ĥarf-i Râ ve Yâ lafz-ı dîd ve kezîdüñ Dâl'larıdır. Şın'la vaşl ve Tâ'lar ħurûc ve Yâ'lar mezîd ve Mîm'lerle Şın sâ'iredür ve fıkra-i inşâda nazmda mışrâ' gibidür. Fıkra diyü luĥatde eyegü kemiklerine dirler. Niteki eyegü kemikleri bi-ĥasebi't-tertib muntaẓam ve bi-ĥasebü'l-mikdâr mütefâvitdür. Bunlar daĥı kimi uzun ve kimi kışa oldıĥı sebebden fıkra diyü erbâb-ı inşâ ıştılâĥ itdiler ve seci' luĥatde gögercin âvâzına dirler ve ıştılâĥda fıkralar âĥirindeki kelimât-ı mütevâfıkıye dirler. "pes mezîd ni'met" demek ni'met ziyāde olur dimekdür. Kemâ kale'llâhu te'âlâ: Ve lein şekertüm le

eziðenneküñ¹⁸⁴ Ve Mîm'üñ zammıyla dağı okurlar. Bu tağdırc mezd ism-i fâ'ıl olur. Ya'ni: "Ol şükr içünde olanlara veyâ tã'at içündekilere ni'et ziyâde idicidür." Hađđ budur ki bu tekellüfdür. Üslûb-ı 'Acem'den ħâricdür. Kemâ lâ yahfâ 'alâ.....(?) fi heze'l-fenni¹⁸⁵ HER NEFESİ Kİ FERRU Mİ REVED: Nefesî Fâ'nuñ fetĥiyle ma'rûfdur. Yâ vahdet içündür. Bilgil ki Yâ-yı sâkin luğat-ı Fûrs'de kaçan ef'âl ve meşâdir ve esmâdan bir kelimenüñ âĥirine lâĥik olsa üç ma'nâya gelür. Evvelâ maşdar içün lâĥik olur. Yâ-yı maşdariyye dirler Ĥâlet-i izâfetde ve ĥâlet-i tavşifde kesre ĥareket virürler "ĥübî dust ü dil-nüvâzî bi ġâyet " o gibi ve râbıta-i est ve end meşellerine lâĥik olduğda cã'izdür ki aşl üzerine sâkin koyalar.

Laťifi:

اختيار عشق بر گل مهتر سيت
سر نهادن در بن ره سروريست

ve cã'izdür ki fetĥa ĥareket virürler.

Laťifi:

اهل عرفانرا دو دیدن دو ريست
اين دويي اندر تو از مستوريست

Ve ġâĥ olur ki mücerred tenkîr içün ilĥâĥ olunur. Ol sebebdendür ki meşâdire dağı olur. Sâniyen ĥitâb içün lâĥik olur.

¹⁸⁴ Şayet verdiğim nimetlere şükr ederseniz ben de bu nimetleriarttırırım.

¹⁸⁵ Bu fende her(?)..... sahibine gizli kalmadığı gibi.

H āce Sinānī:

جه گنم رحمت توي و دوي
جون يقين شد که من منم تو توي

Fiʿil āhirine lāhiḳ olıcaḳ zāmīr-i ḥitāb olur. "zedī" urduñ "zenī" urasın "mizenī" urarsın demek olur veyāḥūd idi maʿnāsına sābıḳan olan bir ḥāletüñ keynūnetine delālet itmek içün lāhiḳ olur. Fiʿil-i māzī āhirine ihāḳ olunur. Hikāyet-i ḥāl-i māzī ḳaşd olunur. Ve baʿzı revābıt ve edevāt ve evāḥirine ilḥāḳ olunur. Yā mütēʿallıḳlarınuñ ḥāletiyle ittişāf ḳaşd olunur Yā mütēʿallıḳlarına mütēʿallıḳ olanuñ ḥāliyle ittişāf ḳaşd olunur.

Nāşır-ı Hüsrev:

من زدست این خزان اخر بمقانه بر شدم
ورنه هر گز ادمي ديدي که او عنقا سني
يست این مست مقلدخم که کردی در سجود
ورنه در جنت امید قلبیه و حلواست

Ve sālīşen vaḥdet içün gelür.

Laṭifī:

يادشاهی را شدم بنده کنون
گاهل عالم طایع فرمان اوست

Ammā luḡāt-ı ʿArabīyāt'da nisbet içün gelür. "mekkī" ve "medenī" dirler ve mübālaḡa içün gelür "aḥmerī" dirler. Vaşf-ı ḥamretde şiddeti ḳaşd olunur. Lafz-ı Kī irtibāt içündür. Tafşılı geçmişdür. FERRŪ: Fā'nuñ zammesiyle aşāḡa dimekdür. Bundandır ki yudmaḳ maʿnāsına "ferrū berden" dirler ve şuya tılmaḳ maʿnāsına "ferrū reften" dirler. Mī: Kesrle muzāriʿ evvelinde gelür. Ḥāl olur "mi dāned" şimdiki ḥālde bilür "demi reved" şimdiki gider ve emr evvelinde daḡı hemān bu maʿnāyadır ve māzī

evvelinde gelür. Hikāyet-i hāl-i māzī olur. "mi dānest" ve "mi şināhet" gibi. Ya'nı: "Bulurdı ve añlardı." ve gāh olur ki evvelinde bir Hā dağı ziyāde iderler hemān bu ma'naları ifāde ider.

Laṭīfī:

تو همی دان که هیچ نعمت خواست
نبود همجو تندستی راست

REVED: Vāv'ıñ fetḥasıyla "reften" şığasında fi'l-i muḫāriḫ'dür. Gider dimekdür. Bilgil Dāl-ı sākin fi'lıñ āhırinde zamīr-i gā'ib'dür. Şığa-i hāle ve şığa-i istiḫbāle maḥşūş'dur. Eger şıḡanuñ evvelinde "mi" ve "yā" hemī gelse şığa-i hāl olur. "mi dāned" ve "mi şināsed" gibi ve ger mücerred gelse ve Yā evvelinde "be" gelse şığa-i müstaḫbel olur "şināsed" ve "be dāned" gibi cem'inde bu Dāl'ıñ mā-ḫablinde bir Nūn-ı sākine getürürler "dānend" ve "şināsend" dirler. Pes ma'nā şöyle olur ki: "Her bir nefes ki aşāḡa gide" *Mümidd hayātest*: MÜMİDD: Mīm-i evvelüñ zammıyla ve Mīm-i şānīñ kesriyle ism-i fā'ildür. Uzadıcı dimekdür. HAYĀT: Dirilikdür. Ya'nı: "Dirilik uzadıcıdır." demek olur. VE ÇÜN BER Mİ ĀYED: Ve meftūḥ ki 'Arab dilinde ḫarf-i aṭf dirler Fārisi'de dağı isti'māl olunur. Efşāḫ budur ki mā-ḫablinde gelen kelimenüñ āhırin maẓmūm telaffuz iderler. Vāv'ı telaffuz itmeyeler. Meger ki Elif'den ve Yā'dan soñra vāḳi' ola. Ol vaḳt Vāv'a ḡamme ḫareke virülüb telaffuz olunur.

Laṭīfī:

زاهد و صوفی و خراباتیان
هر سه بیگجای از اضرادان

Ve gāh olur ki mā-ḫablindağı kelimenüñ āhırini işbā'ı ḡammeyle telaffuz iderler. Żarūret-i veznden ötür.

Hümām-ı Tebrizi:

بر سر و چشم من کز رکن تا
جو بیاری بگل بیاری

Ve lafz-ı ÇÜN burada imâlesüz ve işbâ'-ı söz harf-i ta'lıldür. Çünkü
ma'nâsınadür.

Beyt:

جن عاقبت رصاحبت یاران برنده نیست
بیوند با کسب نکند هر که عاقلست

Ve harf-i teşbîh dahı gelür. gibi ma'nâsına

Hâfız:

گر خلوت مارا شبی از رخ بفروزی
چون صبح در افاق جهان سر بغرازم

Ve gâh olur ki terhîm tārîkıyla Nûn'ı hâzı idüb yine bu iki ma'nâda isti'mâl iderler.

Hâfız:

جو باجیب نشینی و باده ییمایی
بیار و محبان باده ییمارا

Hâfız:

جو باد عزم سر کوی یار خواهم کرد
نفس ببوی جوشش مشکبار خواهم کرد

Ve ammâ çün imâle ile ve işbâ'la ve tefhîmle nice gelür ve nite demek olur. Keyf
ma'nâsına.

Katibî:

سرس اي گل خزانگه ديده ات جونيست
زهجر لاله رویت جو عزقه خونيست

Ve lafz-ı BER bir Bā-yı ʿArabî'yle ve fetḥa hareketle burada ḥarfdür. ʿalā maʿnāsına üzre dimekdür. "ber-cān" dirler. Cān üzre demek olur ve ism daḥı gelür. Göğüs maʿnāsına sineye murādif olur. Bundandır ki maḥbūblara "sīmīn-ber" dirler ve ʿayş maʿnāsına gelür.

Şeyḥ Saʿdî:

ابر اگر اب زنده که بارد
هر گر از شاخ بيد بر نحوزي

Ve naşib maʿnāsına gelür.

Şems-i Faḥrî:

زين خزان ان گس خورد بر گومرام
دردم ايشان بود يون ياردم

Ve "berden" lafzından şîḡa-i emrdür. Baʿẓ terkiblerde şıfat daḥı istiʿmāl olunur. "dīl-ber" gibi ve gāh olur ki fiʿiller ve maşdarlar evāyilinde hemān taḥsīn-i lafz içün gelür. ĀYED: "āmeden" lafzından fiʿil-i muẓāriʿdür. Gelür dimekdür. Pes bu maʿnā şöyle olur ki: "Daḥı çünki ol nefes yuḡaru gele." *Müferriḥ zāt*: MÜFERRİḤ: Zamm-ı Mīm'le ve kesr-i Rā'yla fāʿıldür. Sevindürici maʿnāsına. ZĀT: Maʿrūfdur ve yine rābıta-i est muḡadderdür. Yaʿnî: "Zātı sevindüricidür." ve تنها aşağı ve yuḡaru çıkana nefes demek itlāḡu'l-küllî ʿale'l-cüzʿi¹⁸⁶ ḡablindendür ve illā maʿlūmdur ki nefes hevā dāḥil ve ḡāricüñ mecmūʿundan ʿibāretdür. Ḥāẓret-i Şeyḥ rahmetu'l-lāhi

¹⁸⁶Bütünün cüze itlak edilmesi.

‘aleyh imdādu hayāti dāhiluhu ve tefrīhun zātin hāricihu¹⁸⁷ nisbetde şu münāsebeti gözledi ki keennehu hüve¹⁸⁸ hāricden gelüb hin-ı duhūlde qalbe mülākātla hayāta mu‘īn oldu ve dāhil olduğdan sonra bir pāre mekş ile cigerden kesb-i harāret idüb mütehālhil olub žyyk-ı cevī-i heyvāniden ızırāb hāşıl kıld(ı) dahı harf-i hurūciyle hıffet hāşıl oldu ki mūcib-i meserretdür. *Pes der her nefesi du ni‘met mevcūd est*: PES: Feth-i Bā-yı ‘Acemī’yle ba‘d ma‘nāsına arū ve soñ dimekdür ve gāh olur ki tefrī‘ bile kaçd olunur. DER: Feth-i Dāl’la burada zarfiyyetdür fi ma‘nāsına ender gibi . "der-fülān" fülānda demek olur ve kapu ma‘nāsına da gelür ve mücerred tahsīn-i lafz için de gelür.

Laṭīfī:

شدم خوار بیجار ای جاره گر
رهی را بجشم کرم در نگر

Ve "derīden" lafzından şīga-i emr gelür. Yırt demek olur ve vaşf-ı terkībī olur. Perdedür gibi ve nefside gibi YĀ: Vahdet içündür. DÜ: iki ma‘nāsına ‘aded kısmındandır. Efşāh budur ki Vāv telaffuz ohnmaya. Gāh olur ki zarūret-i nazm için telaffuz olunur.

Esedī:

بخنده حقیقتن نقطه میم کرد
شباهنک در میم دو نیم کرد

Ve gāh olur ki Vāv’dan sonra bir Yā dahı ihlāk olunur. "rūy u mūy" kāfiyesinde isti‘māl olunur.

Kemāl-i İşfehānī:

¹⁸⁷ İçerde hayatımın uzaması dışarda zatın mutluluğudur.

¹⁸⁸ Sanki o odur.

ظاق و راقم زيکي طاق بود
خود بجهان طاق نبود است روي

Bilgil ki her kelimenüñ âhirinde Vāv-ı sākin olsa el-ḥāḳḳ yā külliyeñ cūzdür. "cūy u cū" "ḥūy u ḥū" dirler ve bunüñ emsāl daḡı her ne varsa ammā âhirine Yā-yı maşdariyye lâḫiḳ olcaḳ Vāv elbette şābit olur.

Ḥāce Sinānī:

جو گنم زحمت توي و دوي
جون يقين شد سن منم توي

MEVCÜD: İsm-i mef'öldür ve ma'rüfdür. Pes ma'nā-yı terkib böyle demek olur ki: " Böyle olduḡdan soñra her bir nefesde iki ni'met mevcüddür." *ü ber her ni'meti şükri vacib.* VĀV: 'Aṭf içündür. Lafz-ı ber ber 'ālī ma'nāsına ve "ni'met"deki Yā vaḡdet içündür ve "şükri"deki Yā-ı evvelâ budur ki yā da tekrâr içündür. Yāḡūd vaḡdet içün olmaḡda cā'izdür. VĀCİB: İsm-i fā'ildür. Lāzımdur demek olur. Ya'nī: "Her bir ni'mete şükr itmek vācibdür. FERD: Luḡatda yaluñuz dimekdür تنها ma'nāsına. İştılâḡda şu'arâ içinde bir beyte dirler. Gerek ikisinüñde âhiri birbirine muvāfiḳ olsun gerekse olmasun. *ez-dest ü zebān ki berayed* EZ: Ḥarfüdür.

Şeyḡ Sa'dī:

اگر روزي با استعداد بودي
زنadan ننگ روزي تر نبوي

DEST: El dimekdür. ZEBĀN: Feth-i Zā'yla ve zammıla ve Bā'nuñ yirine Fā'yla luḡatdır. Burada dil demek olur. Lisān ma'nāsına ve od yaluñuna daḡı dirler. Zebāne ma'nāsına ve her nesne ki dili ola. Meşelâ Toḡa dili gibi ve ḡayre anlarda daḡı isti'māl olunur ki Kāf-ı 'Arabī'nüñ kesresiyle ve Hā-yi 'alāmetle kimse ma'nāsınadır. Zikri geḉmişdür. "ber" burada taḡsīn-i lafz içündür ve ba'zılar eyitdiler: "İfāde-i ma'nādan

dağı hâli degüldür." Ya'nî: " Kimün elinden ve dilinden gelür." ve bu mışrâ'da mevrîd-i şükrün 'umûmına kaçd olındı. Ya'nî: Şükr-i lisândan gayri sâir cevârihile dağı olmasına işâret kılındı. *k'i ez-uhde-i şükreş be-der âyed*: Kî: Ta'lîl içündür. Zâ'ya muttaşıl ve munfaşıl olmak câ'izdür ammâ bu yirde be-her-hâl kıra'âtde ittışâl ile telaffuz olunur. Zarûret-i vezn için 'UHDE: Zamm-ı 'Ayn'la haqqı demek olur. ŞİN: Yine zamîr-i gâ'ibdür. Râci'dür Haqq Te'âlâ'ya. BE DER ÂYED: Kâpuya gele dimekdür. Çıkmağ murâddur. Ya'nî: "Ol Haqq'ı şükri haqqında çıka hâlâş ola olamaz. Keennehu istifhâmun bi tîrîkî'l-inkâr¹⁸⁹ dur. *a'melû âl-i Dâvûd şükra ü kalîl min 'ibâdî el-şükûr* A'MELÛ: Emr-i hâzır cem'-i müzekkerdür. Amel öni demek olur. ÂL: Ekseriya 'azîmü's-şân olan yirlerde isti'mâl olunur. Ehl-i beyt ma'nâsına gelür ve muṭlaḳâ etbâ' ü işbâ' pür-ihtirâm ma'nâsına dağı gelür ve bir dağı "âl-i serâb" ma'nâsına. Ya'nî: Harâret-i âf-tâbdan ufḳ-ı semâda şu gibi ırâḳdan görünen nesneye dirler ve dağı âdem ḳalıbına dirler ve çadır ağaçlarına dirler ve Mekke'de bir yirün adıdur. Lâkin burada bunlar murâd degüldür. DÂVÛD: 'Aleyhi's-selâm Enbiyâ-i Benî isrâ'îl'dendür. Süleymân Nebî'nün atasıdur. Zebûr âña inmişdür. Âl burada manşûbdur. Münâdâ-yı muṣâfdur. Dâvûd'a ve ḥarf-i nidâ maḥzûfdur. Taḳrîri "yâ âl-i Dâvûd" dimekdür. ŞÜKRÂN Menşûbdur. Yâ-yı maşdariyye üzerine taḳdîri veşkurü şükren¹⁹⁰ demek ola yâ hâliyyet üzerine taḳdîri hâl kevn-i künem şâkirîn demek ola. Yâ mef'ûlün leh olmak üzerine taḳdîri i' melu lillâhi va'buduha şükran¹⁹¹ demek ola. Vâv ibtidâ içündür veyâ hâll içündür. ḲALÎL: Azdur demek olur. MÎN: -den ma'nâsına 'İBÂD: 'Abdün cem'idür. YÂ: Zamîr-i mütekellim vaḥdedür. ŞÜKÛR: Fu'ûl bi-ma'nâ fâ'ıldür. Şîḡa-i mübâlağadur. Ya'nî: " Benüm şükr ider ḳullarum azdur." ve bu âyetle muşannif istidlâl ider. Şükrün haqqın edâ itmek her kimesneye müyesser olmadıḡına. ḲİT'Â: Luḡatda pâre dimekdür. İştîlâḡda şu'arâda bir şî're dirler ki meṭla'ı olmaya gû-yi-yâ şî'r-i nâmdan ki ḡazel ya ḳaşîde olsa gerekdür. Bir pâredür. *bende hemân be-ki zi-taḳşîr ḡ'yy* BENDE: Ḳul 'abd ma'nâsına ve burada Râ

¹⁸⁹ Sanki o inkar yolu bir istifhamdır.

¹⁹⁰ Allah'a Şükr ediniz.

¹⁹¹ Allah için amel işleyiniz. O'na şükürle kulluk ediniz.

muḳadderdür. "benderā" bendeye dimekdür. HEMÂN: Ma'rûfdur. BE: Bâ-yi 'Arabi'nüñ kesriyle ve Hâ-yi aşliyye burada iyi ma'nâsınadır. "nîk" lafzına mürâdifdür ve bir dahı eyü ma'nâsına gelür. Ayi lafzına mürâdif olur. Kî: Harf-i irtibâtdur. Radan ma'nâsına TAŞŞİR: Maşdardur. Kuşûrdandur. Eksiklik demek olur. H'İYŞ: Vāv telaffuz olunmaz h'âce Elifi gibidür. Hâ'nuñ mahreci ki dūrveh-i dehānuñ evvel munzamm oldığı yirdendür. Bu sebebdan Fârisî'de ekser budur ki Hâ-yı meftûhdan şöıra ve Hâ-yı meksûrdan şöıra zûm zammeye işâret olunub Vāv-ı resmî yazarlar. Şöyle ki: Telaffuzda hergiz dahli yokdur. "h'âst" ve "h'âb" üstüh'ân ve "h'ıyş" gibi. Burada kendü dimekdür. "hod" lafzına mürâdifdür. "h'ıyştân" dahı bu ma'nâyadur ve bir dahı ḳavm-i ḳarib ma'nâsına gelür.

Esedî:

مرا اي و اين خانه خویش دان
مرا گرچه بيگانه ام خویش دان

Ya'nî: "Ḳula hemân yek ki kendü taşşirinden ya'ni kendü eksikligine i'tirâf idüb" *özr be-dergâh Hüdâi âvered* 'ÖZR: 'Ayn-ı mühmele-i maẓmûmla ve Zâl-i mu'ceme ile ma'rûfdur. Be şıla içündür. DERGÂH: Ḳāpu öñi Elif'ün ḥazfı cā'izdür. Belki her kelimenüñ âhiri Elif ile Hâ ola Elif'ün ḥazfı cevâz-ı mutṭaridür. "râh" ve "reh" "çâh" ve "çeh" "pâdişâh" ve "pâdişeh" gibi ve bunüñ emsâli her ne varsa ÂVERED: Râ'nuñ fetḥasıyla "âverden" lafzından şîğâ-i muẓâri'dür. Getüre demek olur. Ya'nî: "Özri Hüdâ ḳāpusına götüre dâ'imâ i'tizâr taşşir ide. *ver nesezavar Hüdâvendîş* VER: Var taḳdîrindedür. Hemzesi vaşlıyla sâḳıt olmuştur. Er dahı eger lafzından tahfîf olunmuştur. Harf-i şartdur. NE: Fetḥa hareketle harf-i nefydür. Kelimelerüñ evâyiline dâhil olur. Nefy ḥükm ḳaşd olınan yerlerde muttaşıl yazılır. Meşelâ fi'illerde ve maşdarlarda ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûl şîğalarında "nedānest" ve "nedānend" ve "nedānesten" ve "nedāneste" ve "nedānende" gibi ve nefy zevât ve sūfût ve selb-i şıfat müte'allıḳa ḳaşd olınduḳda munfaşıl yazılır. Âhirinde Hâ-yı 'alâmet ile esmâ-i

cevâhir ve esmâ-i meşâdirde ve ism-i zemân ve ism-i mekân ve sūfūt ve mubâlağa şîğalarında ve ism-i fâ'il ki mef'ûlüne mütet'illıktır. Anuñ nefy ve selbi kaçd olındukda ve kıs 'alâ hazâ sâ'irahu¹⁹²

Laţîfî:

جری نه حیدری و دانای گاملی
داننده گلی و نه داننده دلی

Ve gâh olur ki âhirine Hâ yirine Elif ilhâk iderler. Tavşîf-i nefy kaçd olunur. Ber 'aks ol bu sebebdendür ki esmâ-i maşdarî şıfat kalur. Yâ-yı maşdariyye dâhil olmağa qâbil olur.

Esedî:

بود مرده هر کسی که نادان بود
که دانشی مردن جام بود

rahmetu'l-lâhi 'aleyh. SEZÂVÂR: Lâyıqlu "sezâ" lâyıq HÜDÂVEND: Şâhib ü mâlik ma'nâsına. Yâ maşdariyye Şın zamîr-i gâ'ib-i râci'dür. Haqq Te'âlâ ya'ni: "Ve eger 'özü itmezse ol Haqq'ın mâlikîyyetine lâyıqlu" *kes ne-tüvâned ki be-câyi âverd* KES: Feth-i Kâf'la kimse ma'nâsına. Nün nefy içündür. TUVÂNED: "tuvânesden" lafzından fi'l-i mużârî'dür. "netuvâned" kudret yetmez demek olur. Ki: Yine harf-i irtibâtdur Bâ şıladur. CÂY: Mekân ma'nâsına yir dimekdür. Hazf-i Yâ dağı cā'izdür. Ya'nî: "Kimsenün güci yetmez ki yirine getüre." *h'ân-ı ni'met bi-dirigeş heme cā keşide* H'ÂN: Burada sofra ma'nâsınadır ve her nesne ki ânuñ içinde ta'am ârâste idüb yirler. Vâv resmîdür. Elif şâbitdür. Ammâ 'Arabîyesinde Hâ meksûr Vâv meftûh Elif şâbit isti'mâl olunur. Cevher-i Şîhâhü'l-Luğat'de de mâ'ide ile h'ân arasında fark beyân eyledi. "Eger içünde ta'am olacaķ olursa mâ'ide dirler. Olmayacaķ olursa h'ân dirler."

¹⁹² Diğerlerini bununla mukayese et.

didi ve "h^ānden" lafzından emr gelür. Oğu demek kıra^āt ve da^{vet} ma^{nās}ına vaşf-ı terkibî dahı isti^{māl} olunur. "seb^e-h^ān" gibi. Kaçan Vāv şābit olsa kan ma^{nās}ına gelür. Ammā efşāh oldur ki kan ma^{nās}ına olıcağ Vāv'la Nūn arasında Elif yazmayalar. Hā'i zämme-i şarīha ile telaffuz ideler ve h^ānuñ ni^{mete} izāfeti haqıkiyyedür. Bİ: Dirig kesr-i Bā-yi 'Arabî'yle harf-i nefydür. "bī-cān" cānsuz demek olur. DİRİĞ: Ma^{rūf}. Şın zamir-i gā^{ib}-i rāci^{dür} Haqq'a. HEM: Kamū ma^{nās}ına KEŞİDE: "keşiden" lafzından ism-i mef^{ūl}dür. Çekilmiş ma^{nās}ınadır. Bilgil ki Hā-yi resmî ki mücerred mā-kaḥlinūñ fetḥasın hıfz için gelür. Ef^{āl} evāḥirine lāḥik olacağı eger şığa-i māzī āḥirine lāḥik ola şığa-i ism-i mef^{ūl} olur. "dāneste " ve "şınāhte" gibi ve ger şığa-i cem^e-i muḥāri^e āḥirine dāḥil ola şığa-i ism-i fā'il olur. "dānende" ve "şınāsende" gibi ve sā'ir esmā evāḥirinde mücerred muḥafaza-i ḥareket içündür. "giryē" ve "mürde" ve "bende " gibi. Hālet-i tavşifde ve hālet-i izāfetde yine Hā şüretinde yazarlar Ha okunur. Üzerine bir hemze yazarlar. Şehzāde-i cūvān baht ü şāyeste-i tāc ve Taht gibi. Eger Elif ve Nūn'la cem^e iderlerse veya Yā-yı maşdariyye lāḥik olursa Kāf-ı 'Acemî'yle tevessül olunur."h^āce-gān" hemki gibi ve 'Arab luğatındaki āḥirinde Tā-i niyyet olan isimler Fārisî'ye nakl olunduğdan şofra bu kabilden olur. "gāmze" ve "ḥamza" gibi veyāḥūd Tā-yi aşl gibi telaffuz olunur. Uzun yazılır. "devlet" ve "sa^ādet "gibi. Gāh olur ki Hā-yı 'alāmet muḥazātında vezn zarūretinden ötürü bir harf-i sākine ihtiyāc olunur. Ol vakt dahı şarīh Hā telaffuz itmek kabīhdür. Efşāh budur ki fetḥa-yı silkerek telaffuz ideler şöyle ki ne şarīh Ha telaffuz olına ve ne Elif telaffuz olına.

Latîfî:

ای شاخ ستمگار هوی دلبر عیاره
تا که دل بیجاره با شد بفراقت خون

Ya^{nî}: " Ol Haqq'ın dirig söz sofrası kamū yirlere çekilmişdür.

Beyt:

ادم زمين سفره عام اوست
درين خون يغما جه و شمن جه دوست

ü bārān rahmet-i bi-hisābiş hemārā resīde BĀRĀN: Yağmurdur. RESİDE: "residen" şîğasında ism-i mef'uldür. Yetişmiş dimekdür. Bulûğ-ı vuşûl ma'nāsına. Ya'nî: "Ol Hüdâ'nuñ hisâbına rahmeti yağmuru kamûya irişmişdür." *perde-i nâmus bende-gân be-günâh fâhiş nederred* PERDE: Ma'rûf. NÂMÜS: 'Arabî'dür. Burada râz ve vaqâr ma'nâsınadır. Dahı şayyâdlaruñ hânesine dirler. Cem'î nevâmis gelür ve nâmus'ül-ekber dirler. Ferişte-i vahy ma'nāsına. GÜNÂH: Elif-i memdüdeyle ve hâzfla ma'siyet ma'nāsına yazuk dimekdür. FÂHİŞ: ism-i fâ'ıldür. Çirkin iş dimekdür. NEDERRED: "deriden" lafzından fi'l-i müstağbeldür. Yaratmaz dimekdür. Haratmaz ma'nāsına. Teşdidsüz ammâ teşdidle dahı isti'mâl çokdur. Gâliben tahtîr-i avâm kabîlindendür. Pes ma'nâ şöyle demek olur ki: "Kullaruñ vaqârı perdesini yaramaz günâhla yaratmaz." *ü vazîfe-i rûzî be-ḥaṭâi münker ne-büred* VAZİFE: Ma'rûf. RÜZİ: Rızkdur ve dirler ki câ'izdür ki rûzîdeki Yâ Yâ-yı 'Arabî ola nisbet için vazîfe-i yevmî demek ola ḤAṬÂ: Ma'rûfdur. MÜNKER: Nûn'uñ sükûmı ve Kâf'uñ fetḥasıyla yaramaz işdür. Kâf'uñ kesriyle dahı okurlar. Ya'nî: "Bir ehl-i inkâr uñ ḥaṭâsıyla" demek ola. Lâkin sibāk-ı kelâma mülâyim degüldür. NEBÜRED: Bâ'nuñ zammesiyle "beriden" şîğasından fi'l-i müstağbeldür. Burda dahı kıyâs oldur ki ğayr-ı müşedded ola. Ammâ teşdidle isti'mâlî şayi'dür. Pes ma'nâ-yı terkîb budur ki: "Dahı rızq vazîfesin yaramaz ḥaṭâyile kesmez." *ḲIT'Â iy kerîmî ki ez-ḥizāne-i ğayb* İY: Kesr-i hemze ile ḥarf-i nidâdur. KERÎM: Ma'rûf. YÂ: Hitâb içündür. vahdet mutaẓammın. HİZANE: Kesr-i Hâ'yla hâzîne ma'nâsınadır. ĞAYB: Gizlü. Ya'nî: "İy sen şol kerim sen ki ğayb ḥazînesinden" *gebr ü tersâ vazîfe-i ḥor dâri* GEBR: Fetḥ-i Kâf-ı 'Acemî'yle ve sükû(n)-ı Bâ'yla oda tapan kâfire dirler ve muṭlaḳ kâfir ma'nāsına dahı isti'mâl olunur.

Şeyh Sa'î:

اگر صدسال کبر آتش فروزد
اگر یگدم در و افتد بسوزد

ve dahı çuğal ki şavâş güninde giyerler.

Firdevsî:

یگه کبر جو شید زال دلیر
بجنگ اندر امد بگردار شیر

TERSÂ: Ekşer Neşârî tâ'îfesine itlâk olunur. VAZİFE-i HOR: Vaşf-ı terkîbîdür. Vazîfe yiyici dimekdür. DÂRÎ: "daştan" lafzından müştakdur. Tutarısın dimekdür ve lafz-ı Yâ şol Yâ'dur ki ef'âl evâhîrine lâhîk olunur. Hîtâb kaçdı zımnında keyfiyyet-i hâlliden ta'bir olunur ve bunuñ tafşılı geçmişdür. Pes ma'nâ şöyle demek olur ki: " Oda ve buta tapın kâfirlere vazîfe yidirirsin." *dostânra kecâ kenî maḥrûm* DOSTÂN: Dostuñ cem'idür ve lisân-ı Fârisî'de ekşer oldur ki kaçan bir kelime-i cem' itmek dileseler eger hayvânât kabîlinden olub âhîr-i sâkin olursa âhîrine yalunuz Elif ve Nûn ilhâk iderler ve ger âhîri müteharrik olsa Elif ve Nûn'ıñ öñünce bir Kâf-ı 'Acemî getürürler. "ḥ'âce-gân" ve "ferişte-gân" gibi. Eger cemâdâta itlâk olanlardan olsa Hâ'yla Elif'le cem' iderler. "asmânḥâ" ve "zemînḥâ" dirler. KOCÂ: Kande dimekdür. Ya'nî: "Dostlaruñı kande idersin maḥrûm." demek olur. Ne hoş dimişdür ol ki dimişdür:

Rubâ'î:

چه نادان بود مردم مکتسب
که از بهر روزی شود مضطرب
نه داند که دادار هفت آسمان
ویرزقه من حیث لا یحتسب

tū ki bād ʕemnān naẓar dāri TŪ Kİ: Sen dimekdür. Ẓamīr-i ẖiṭābdur ente maʿnāsına. Faṣīḥ budur ki Vāv telaffuz olınmaya. Gāh olur ki ẓarūret-i vezn içün telaffuz olı nur.

Esedî:

مم از بخت ترسم که دمساز نیست
مم از تو که بازن دل را زنیست

ü Hümām-ı Tebrîzî:

هر انکسی که جه تو جانان ندارد
مکر سنگین دلست و جان ندارد

Ve rābıta-i est oña mülḥaḳ olıcaḳ Elif daḫı Vāv daḫı sāḳıṭ olur. "Tū est" dirler. Gāh olur ki maṣlaḥat-ı ʕi'r içün Vāv'a fetḥa ḥareke virürler.

Esedî:

همه با تو است از بجویش باز
نباید کسی تا کشایدت راز

Ammā tū ki iṣbāʿ-ı Vāv'la ola ḳaymaḳ maʿnāsınadur ki südden ḥāṣıl olur. Maʿnā şöyledür ki: "Düşmenlere naẓar dutarsın yaʿni: Naẓar idersin." *ferrāṣ bād-ı şabārā gofte* FERRAŞ: Fā'nuñ fetḥasıyla ve Rā'nuñ teşdidiyle maʿrūfdur. Döşeyici dimekdür. BÂD: Yıdır. Riḫy maʿnāsına. ŞABÂ: Maşrıḳ yılıne dirler. Bāduñ şabāya izāfeti izāfetü'l-ʿamm ilāl ḥaṣdur. Beyāniyyedür. GOFT: Ẓamm-ı Kāf-ı ʿAcemî'yle "goften" lafzından ism-i mefʿüldür. Söylenmiş dimekdür. Müstaḳbelâtında Fā'yı Vāv'a ḳalb iderler. Mā-baʿdinde bir Yâ ziyāde iderler. "güyed" ve "güyende" dirler. Yaʿnî: "Şabā yılı ferrāşına dinmiş." *tā-ferrāṣ zümürüdün be-kesterd* TÂ: Fārisî'de dört maʿnāya gelür. Evvelâ: Edât-ı ğāʿibdür. Ḥattâ maʿnāsınadur. Şāniyen: Edât-ı taʿlîldür.

Laṭifî:

از مهر تابحد بیاموز یاك زي
تانزد حق و خلق جهان معبر شوي

Sālisen: Tevkīd için gelür.

Kemāl-i işfehānī:

تا جهانست صدر عادل باد
فیض جوداش جو عدل شامل باد

Rābi'an: Kāt dimekdür. Tāk ma'nāsına "yek-tā dū-tā se-tā" dirler. bir kat iki kat üç kat ma'nāsına. ZÜMÜRRÜD: Ma'rūf bir yaşıl kıymetî taş ve zümürrüdün zümürrüdeyin ya'ni: Yaşıl ferş dimekdür. KESTERED: Rā'nuñ fethiyle "kesterden" ve "kesteriden" lafzından fi'l-i müstakbeldür. Döşiyeye dimekdür. Māzisinde Rā'nuñ sükunıyla "kesterd" ve "kesterid" dirler. Ma'nā budur ki: "Tā zümürrüdeyin ferş döşiyeye". *ü dāye-i ebr be-hārīrā fermūde* DĀYE: Ma'rūfdur. EBR: Bulutdur. Şehāb ma'nāsına BEHĀR: Yaz ve behārī'deki Ya nisbet içündür. FERMÜDE: "fermüden" şığasından ism-i mef'uldür. Buyurulmuş dimekdür. Müstakbelâtında Vāv yirine Elif ve Yā gelür. "fermāyed" ve "fermānide" dirler. Ya'nī: "Behār dāyesine buyurulmuşdur." *tā-benāt-ı nebātrā der-mehd-i zemīn be-perverd* BENĀT: Taqdīm-i Bā'yla binetüñ cem'î kızlar ma'nāsına. NEBĀT: Nün-ı muqaddem ile yirden bitene dirler ve benātuñ nebāta izāfeti zāhirdür ki beyāniyye ola ve benātla nebāt tecnis-i haṭṭdur "cism" "çeşm" gibi. MEHD: Bişikdür ki oğlancıkları içine yatururlar. Fārisī'de gehvāre dirler. ZEMİN: Yirdür. Arz ma'nāsına. Zemīn ve zemī Nün'la ve Nün'suz ikisi daḥı luḡatdur. PERVERED: Rā-yi sāninüñ fethasıyla "perverden" lafzından fi'l-i muṣāri'dür. Besleye dimekdür ve māzisinde sükun-ı Rā-yı sāniyle "perverd" ve kesriyle "perverid" dirler. Ya'nī: "Yirden biten kızları yir bişiginde besleye" demek olur. *ü dīraḥtānrā be-hil'at-i nevrūzī kabāy-ı sebz varāk der-ber gerde* DIRAḤTĀN: Dıraḥtuñ cem'idür. Qā'ide budur ki Hā'yla Elif'le cem' olaydı "dīraḥthā" dinileydi. Ammā isti'āre tārīkıyla şol ki

levâzım-ı insânîdür. Hıl'at ve câme gibi dıraht işbâtla insân mertebesine ilhâk idüb Elif ve Nün'la cem' eyledi ve dıraht şol tâze yaş ağaca dirler ki henüz kesilmemiş ola. Kesildikten şofıra çüb dirler.

Mevlânâ Câmî:

دل نهادم بر جفا چون دیدم ان فري بلند
بر درخت ان به که بیندم عاقب جوبرا

Ya'ni: " Âķil kişiye ol kũçekdür ki kesũlũb kendũye doķuncaķ ağacı henũz bitdũgi yirde kesilmedin gũre âķıbetin mũlâhaza ide nitekim ben ânuñ dıraht ķaddin gũrũb cefâ ağacınũñ âķıbet doķunmasin muķarrer tũtdum. Ammâ ol ki Maķmũd Paķa Hâzretleri -revveķa allâhurũhahu- bu beytdeki

Mũfred:

Lâle ķaddũñden meger gũl renk ũ bũ uķurladı
Kim dırahta şaruban gezdũrdiler bâzarda

Dırahtı çũb yirinde isti'mâl itmiřdũr. Hemân isti'âre tãriķıyla zıkr olınan ķažiyye ũzerine ya'ni renk ve bũy-ı maķbũbla muķarrâ ve ķoř bũy ve tâze ve ter olmiş lâleye muķârĩn olmaķla çũb ķaķĩr ķut-nũmâ diye ve nâmiye isti'dâdin geyũb dıraht mertebesin bulmiřdũr. HİL'AT: Ma'rũf "beķĩl'at" berâ-y-ı hĩl'at" taķdĩrũndedir. NEVRũZ: Neyyir-i âzam ya'ni gũneř noķta-i i'tidâl-i râbĩ'ye ya'ni: Burc-ı ķamelũñ evveline geķdigi gũne dirler. Mulũk-ı Âcem ol gũnde âyd iderler imiř. YA: Nisbet iķũndũr. ĶABÂY: Yâ'yla ve Yâ'suz daķı lũġatdur. Ammâ vaķt-i izâfette Yâ'nuñ işbâtı lâzĩmdur. Ķaftân dimekdũr ve ķabânuñ sebze izâfeti beyâniyyedir. SEBZ: Yaşıl.VARAĶ: Râ'nuñ fetķasıyla ağaç yapraķı. BER: Burada 'alĩ ma'ñâsına. GERDE: "gerden" řĩġasında ism-i mef'ũldũr. Eyllenmiř dimekdũr. "der ber gerde" demek ũzerine eylinmiş dimekdũr. Geydũrũlmiř ma'ñâsına ta'bĩrdũr. Ya'ni: "Daķı ağaçlara nevrũzĩ hĩl'at çũn yaşıl yaprak ķaftân geydũrũlmiř. "Bu taķdĩrce ve dırahtânra cũmlesi ferrâş-

ı bād-ı şabâ cümlesine ma'ûfdur. Nite ve "uşâre-i nây cümlesi bu "atfı müeyyed ü mü'ekkeddür ve'l-hâşıl ma'nâ şöyle dimekdür ki: "Hazâ kıablinden ferrâş-ı bād-ı şabâyâ fers zümürredîn döşkiye dinilmişdür ve dâye-i ebr behâriye benât-ı nebât mehd-i zemînde besleye diyü buyurulmuşdur ve ağaçlara nevrüz hıl'atıyçün yaşıl yaprak kaftân geydürölmişdür ve ve hü ve'l-kadîru "alâ mâ yeşâ¹⁹³ cümlesine varınca ammâ olki ve dırahtân kâfiyesin benât-ı nebât cümlesine "atf idüb karîne "atf-ı ri'âyet itmek ve "kerde" ve "nihâde" lafzın "küned" ve "nihed" ma'nâsına olmak ve ba'zı nüsahta "kerde" ve "nihâde" yirine "küned" ve "nihed" vâkı' olduğu taşarruf-ı nâsiha haml itmeyüb buna karîne getürmek siyâkun sibâka irtibâtı mülâhaza olunmayub ta'assüfâta ve tekellüfâta irtikâb itmekdür. Kemâ lâ yahfa "ale'l-müte'emmili'l-mühaqqık¹⁹⁴ ü eţfâl şahrâ be-mevsim gül-i gülâh şükûfe ber ser nihâde EţFÂL: Tıfluñ cem'îdür. Oğlancıklar dimekdür. ŞÂH: Burada budâk dimekdür ve boynuza dahı dirler. MEVSİM: Vakt-i cem'iyet dimekdür. GÜL: Zamm-ı Kâf-ı "Acemî'yle ma'rûf ve meşhûr bir çiçekdür ve her çiçege dahı itlâk olunur. Gül-bite ayva gülî gül-i şeftâlû şeftâli gülî ve azacık mergüb olan nesneyi gül dimekle ta'bîr iderler. Meşelâ azacık seyr ki ânda ta'ab olmaya gül-geşt ve bir muhtaşar yir ki hürrem ve ârâste ola. Gül-zemîn dirler ve ba'zı nüsahta "mavsim-i kudüm-i gül" düşmiş ve ba'zısında "kudüm-ı mevsim-i gül" düşmiş. KUDÜM: Zamm-ı Kâf'la maşdardur. Gelmek dimekdür. Külâh şükûfe çiçekdür. SER: Başdur. NİHÂDE: "nihâden" lafzundan ism-i mef'ûldür. Konmuş dimekdür. Müstaķbelâtında Elif hâzîf olunur. "nihed" ve "nihende" dirler. Ya'nî: "Budak oğlancıkların gül mevsiminden ötürü ve çiçek külâhı başına konmuşdur ve bu cümleñ dahı "atfı mâ-sebak gibi mülâhaza olına. ü "uşâre-i nâyî be-kudreteş şehd fâyıķ şode "UŞÂRE: zamm-ı "ayn ile ve tahfîf-i Şâd'la şıkındı dimekdür. NÂY: Kâmiş ma'nâsınadır. Ney kâmiş da isti'mâl olunur ve neyistân "ibâreti aña şahiddür. Nitekim Luğat-ı Hüsâmiye'de kâmiş neydür. Düdük nây diyü taşrih olınmışdur ve hem ba'zı şu'arânüñ şifründe dahı fehm olunur.

¹⁹³ İstedîği herşeyi yapabilir.

¹⁹⁴ Derinlemesine düşünen kişiye gizli kalamayacağı gibi.

Beyt:

خر ناوڪ ني گند تو اسد بر دل جاگم
نابي شود و ناله گند بر سر خاگم

Meşnevî-i mevlevî'de ki:

بشنو از ني جون حكايت ميگند

ki vâkı° olmuşdur. Neyden murād mutlağa kıamışdır ki haqıkat-i insāniden kināyedür. Nitekim Mevlānā Cāmī ānuñ şerhinde gāh neyden nāy murād idünüb ve gāh kıalem tutub münāsebet beyān eylemişdür ve ba°zı münşātından temādī eyyām-ı firākdan hikāyet ve tevālī ālām-ı iştıyākdan şikāyet gösterüb bu kıt°a-i °alā tarıķü'l-tazammun buyurdığı dahı bu ma°nā-yı mü°ekkededür.

Kıt°a:

شز ني خامه دلم را ترجمان
بشنو از ني جون حكايت ميگند
باز بان يتز و چشم اشك ريز
از جدايها شكايه ميگند

Ve dahı nāy boğazdur. °Arabca hulķūm dirler. Burada enseb oldur ki nāydan murād hulķūm ola. Zırā ŞEHD: Gömec bāldur. °Arab'da ve °Acem'de müsta°mel luğatdur. °Arab'da Şın'uñ fethasıyla ve zammesiyle cā°iz. Fārisi'de feth-i Şın'la şāyi° olmuşdur. Pes gömec bālı kıamışuñ şıkındusı degüldür. Belki boğazun °uşāresidür. Ya°nı: "Bāl arusı envā° ezhar ü eşcār ü aşnāf-ı evrāk ve eşmār belki cemı° meṭā°im ve melāḫimden ahz idüb kıarnun toyrub ve ayaklarına yüklenüb dahı maķāmına gelüb nefesini °aşr idüb ol yedügin istifrag eyler. Şöyle ki ol şem°a tertıb itdigi ḫāneleri mümtel kıılır. Biiznillāhi te°ālā ve kıudretihi¹⁹⁵ omı zemān içünde °asele ya°ni bāla mübeddel olur."

¹⁹⁵ Yüce Allah'ın izn ve kudretiyle

Zahîr-i Fâryâbî:

بدان غرض که دهان خوش کن زغایت حرص
نشسته مترصد که فی کند زنبور

Ammâ eger nâydan kâmiş murâd olunursa mecâzen şehd şekker ma'nâsına olur. Ba'zı nüsaḥda "nālî" düşmiş. NĀL: Bir nev° içi tolu şaru kâmişdur ve dirler ki kalem içündeki incecik tillerdür.

Ferrûḥî:

از لب جوی عدوی تو بر آمد زبخت
زین سبب کاسته ورزد توان اند نال

Katibî:

نالی شد زناله این جان دردناک
مویی شدم زمویه این چشم اشکبار

FĀYIḲ: °Ālî ŞODE: "şoden" şîğasından ism-i mef°üldür. Olmuş dimekdür. Zîrâ "şoden" intikāl maḳâmlarında şayrûret ma'nâsına gelür. Nitekim "bûden" keynûnet ma'nâsınadır. Gâh olur ki biri birinüñ maḳâmında isti'mâl olunur. Nitekim °Arabî'de "kāne" ve "şāre" biri birünüñ ma'nâsına gelür. "şoden" "reften" ma'nâsına gitmege daḥı dirler.

Şeyḥ Sa'dî:

خوی بد در طبیعتی که نشت
نشود جز بوقت مرگ از دست

Vāv'la daḥı luğatdur. "şūden" dirler "şoden" ma'nâsına.

Şems-i Faḥrî:

در دوست او فتنه بسر ناخن زحمت
 يك زره رخ امن نيارست كه بشخوذي
 باهمت و بخشايش او در گرم و داد خون
 از دل گان واب زرخساره يم شود

Pes ma'nā böyledür ki : "Dağı nāyuñ 'uşāresi o Hüdā'nuñ kudretiyle 'ali şehd olmışdur." ü *tohm-ı horma be-terbiyet naḥl-i bāsık geşte* TOHM: Zamm-ı Tā'yla ve sükün-ı Hā'yla ma'rūfdur. Gāh olur ki lafz-ı murğ ile terkib olur. tohm-ı murğ dirler. Yumurda ma'nāsına. HORMA: Ma'rūfdur. TERBİYET: Beserekdür. NAHL: Horma ağacıdır ve çiçeklerinden istifāda resmīnde kızlar ve gelinler ve oğlancıklar teferrüclerde düzüb başlarına ve boyunlarına takdukları ziynet esbābına dağı dirler. Ammā burada murād ma'nā-yı evveldür ve maşdar dağı gelür. İlmek ve ḥāliş itmek ma'nāsına. BĀSIK: Uzundur. Bāsık uzun horma övez dikene dirler ve cem'î bāsıkāt gelür. GEŞTE: Feth-i Kāf-ı 'Acemī'yle burada olmışdur. "geşten" şığasından ism-i mef'ūldür. Dönmek dimekdür. Meşelā giderken dönmek 'avdet ma'nāsına ve bir ḥālden bir ḥāle dönmek inkılāb ma'nāsına ve bundandır ki olmaḡ ma'nāsına isti'māl iderler. Şayrūret ma'nāsına ki bir ḥālden bir ḥāle intikāl itmekden 'ibāretdür. Keynünet ma'nāsına isti'māl olunmaz ve geşt ki seyrān ma'nāsına gelür. Bundandır gül-geşt ve geşt-i gül-zār dirler.

Cāmī:

با تو جامي هوس گشت گلستان دارد
 ليک جون خمر هي سروکند شاخ کيا

Pes ma'nā böyledür: "Hormanuñ çekirdegi ol Hüdā'nuñ besmelesiyle uzun horma ağacı olmışdur. QIT'Ä *ebr ü bād ü meh ü ḥürşid ü felek der kârend* MEH: Feth-i Mīm'le ve Hā'nuñ sübütıyla "māh" lafzından tahfif olunmuşdur. Ay dimekdür. Kamer ma'nāsına ve şühür ma'nāsına ki bir yılūñ on iki bahşından birine dirler. Yā devr-i kamer veyā

şeb-i şems hisâbınca ve dahı Fûrs aylarınıñ on ikinci günine dirler. HÛRŞİD: Güneş Vāv resmîdür ve yaluñuz "hūr" Vāv-ı resmî ki "ter" ve "ser" kâfiyesinde isti'mâl olunur. Güneş ma'nāsına gelür.

Kemâl:

غایات معشوق من که رشک مه و غیرت خوارست
جانم فدا کنم که برین یایه در خورایت

Ve "şîd" dahı yaluñuz güneşdür.

Firdevsî:

برو گفت ازان سو که تا بنده شید
براید یکی یرده بینم شید

Lafz-ı hūr ile şîd terkîb idüb ikisini bir ism idüb güneşe itlâk iderler hūrşîd dirler. Yaluñuz şîd itlâkundan mürekkeb itlâkı ekser ve şâyi'dür. FELEK: Fâ'nuñ ve Lām'uñ fetḥalarıyla gökdür. Çarḥ ve asmân ma'nāsına cem'i eflâk gelür. Ya'nî: "Bulut ve yil ve ay ve gün ve gök cümle işdedür." *tā-tū nānī be-kef ārī ü be-ğaflet ne-ḥorī* NÂN: Ekmekdür ve andağı Yā vaḥdet içündür. KEF: Burada aya ma'nāsındadır. "Arabca rāḥa dirler ve dahı köpek ma'nāsına gelür. ĀRÎ: "āverden" lafzındandır. Ya ḥitāb içündür. Götüresün demek olur. "ārī-ber" dahı ki ya nefes gelmeden ola āver ma'nāsına ki "he" dirler. "Ne'am" ve "belî" ma'nāsına gelür. ĞAFLET: Ma'rûfdur. NEḤORÎ: Vāv resmîdür. "ḥorden" lafzından fi'l-i muḫāri'dür. Nūn nefy içündür. Yemeyasın demek olur. Ba'zı nüsaḥda Bā'yla "beḥorî" düşmiş ol taḫdîrce istifhām-ı inkārî olur. Ya'nî: "Yir misin yime" Pes ma'nâ böyle olur ki: "Tāsın bir itmegi elüñe getüresin." Ya'nî: Ḥāşıl idesin dahı ḡaflet ile yimeyasın. *heme ez-behr tū ser keşte ü fermān-ı berdār* BEHR: Ḥarf-i taḫşîşdür. Lām cāre ma'nāsına "behr-ı o" ānıñçün "behr-i men" benimçün demek olur. SER-KEŞTE: Vaşf-ı terkîbidür. Bî-ḫarār demek

olur. FERMÂN-I BERDÂR: Vâf-ı terkibidür. Buyruk dutucu demek olur. BERDÂR: Bâ'nuñ fethasıyla "berden" lafzından ism-i fâ'idür. İletici dimekdir. Kıyâs olaydı ki berdâr dahı maẓmûm olaydı. Lâkin müstaḳbelâtında Yâ meftûh kılnur ve eyitdiler ki: "beriden" ki kesmek dimekdir ânuñ müstaḳbelâtıyla fark içün meftûh kılnı. Pes ma'nâ şöyledür ki: "Ḳamûsında omzını ḳarâr buyruk dutucudur. *ṣart-ı inṣâf ne-bâşed ki tû fermân ne-berai* ŞART ve İNSÂF : Ma'rûflardur. BAŞED: "başiden" şığasından fi'l-i muzâri^o ola dimekdir. NEBERA: Bâ'nuñ ve Râ'nuñ fethalarıyla "berden" şığasında şerhi geçmişdür. Pes ma'nâ şöyle olur ki: " İnṣâf-ı ṣartı olmaya ki sen buyruı iletemayasın." Ya'nî: Dutmayasın. Vaḳtâ kim muṣannif-ı beyân-ı taḥmîd ve taḥrîş-i 'ibâret ü terḡîb şükr ü tenbiye 'acız ü ḳuşûr ve a'lâm taḳdîr erzâḳ-ı tenbiye ṭarîḳ-ı tevekkül ve betiyesi-i 'acâyib ḳudretullah'dan fâriḡ olduysa eltâf-ı Ḥaḳḳ'uñ zikri tevtiyesinde taṣliyye şürû^o idüb buyurdu ki *der ḥaber est ez-server-ı kâinât* SERVER: Sin-i meftûh ve Râ-yı sâkin ve Vâv-ı meftûh birle 'azîmü's-şân olan kimesde isti'mâl olınur. KÂİNÂT: Maḥlûḳât ma'nâsına ya'nî ḥabereddür maḥlûḳatuñ serveründan. Ya'nî: Ḥadîş-i Nebevî'de şâbit olmuşdur. Şâbit olan aṣaḡda "yekî ez bende-gân "didigi olsa gerekdir. *ü müfahḥir-i mevcûdât ü rahmet-i 'âlemiyân ü şufût-ı âdemiyyân* 'ÂLEMİYÂN: 'Âleminüñ cem'idür. 'Âlem ehli dimekdir. ŞUFÛT: Şâd'da ḥarekât-ı şelâse câ'izdür. Ḥâliş ma'nâsına. *ü tetimme-i devri-i zemân* Ya'nî: "Devr-i zemânuñ temâm idicidir." ḲAḤMEL: Muṣṭafa 'aleyhi's-selâtü ve's-selâm. BEYT: Luḡatda evdür ḥâne ma'nâsına. İştîlâḥda iki mıṣra'a dirler. Gerekse âḥirleri mütevâfıḳ olsun gerekse olmasun. BEYT *Şefî-i muṭa' nebiyyi kerîm* ŞEFİ : Maḳbûlü's-şefâ'at dimekdir. MUṬA' : Zamm-ı Mîm'le itâ'at olınmışdur. NEBİYYİ: Luḡatda ḥaber virici ammâ iştîlâḥda şol 'anber-i laṭife ve ol zât-ı şerîfe dirler ki oña bi-ṭarîḳi'l-vahyi min indî'l-lahi te'âlâ¹⁹⁶ bir şeri'at nâ'il ola ki ol şeri'at onuñ Ḥüdâ'ya ta'abbüdünüñ keyfiyyetin beyânını mutaẓammın ola. Eger ol şeri'at ile ḡayr-i meb'ûş olursa Resûl

¹⁹⁶ Allah indinden vahiy yoluyla.

dirler. keza fi'l-bābi'r-rābi° aşera min e'l-fütühāt-i'l-mekkiyye¹⁹⁷ KERİM: Şol aşl kimseye dirler ki ahlāk-ı marziyye ve etvār-ı seniyye birle maḥall ola. *kasım cesim besim vesim* KASİM: Eger kasāmdan olursa ḥüsnü'l-vech dimekdür. Ya°nı: "Gökcek yüzlü ve ger kasmdan olursa kasım ma°nāsına olur. Ya°nı: "Ümmetine hikmeti ve ma°rifeti kısmet idicidir." CESİM: Luḡatda kuvvetlü kişiye dirler. Burada murād ya °azimü'l-ḳader demek ola ya ol ḥazretüñ mu°cizesine işāret ola ki i°tidāl-i ḳāmetle iken her nedenlü uzun boylu kimesnenüñ yanuna gelse āndan °ālī görünürdi. BESİM: Gülicidür. Nitekim ibn-i °Abbās'dan -rahmetu'llahü °aleyh- mervīdür ki bizim peygamberimizüñ adı ve şıfatı Tevrat'da: Aḥmed-ḫaḫūk e'l-ḳattāl yerkebu'l-ba°ire ve yelbesu's-şemlete ve yectezi bil-kisreti seyfuhu °alā °atıḳıhi¹⁹⁸ 'dür. Ma°nā-yı ḫaḫūk oldur ki dā°imā ḫandān ola ve nefsi kerīmi hiç bir nesneden münḳabız olmaya ve buyurmuşdur ki: " Ben laṭife idiciyim ve lākin toḡrudan ḡayrı söylemezem" ve hemin bu ma°nānuñ mişline işāretdür. Ḳavluḥü te°ālā¹⁹⁹: "fe bimā rahmetin minallāhi linte lehüm ve lev künte faẓẓān ḡalīze'l-ḳalbi lenfeddu min ḫavlike"²⁰⁰ VESİM: Vesmden devr °alāmetlenmiş demek olur. Ya°nı: "Mühr-i nübüvvet ile zuhrunda °alāmet vardur. Yā nūr-ı nübüvvet birle mübārek elinnüñ tenevvüründen kināyet ola ki °alāmet-i şıḏḳ-ı risāletdür. Nitekim dimişlerdür: "lev lem tekun fihi āyātun mübeyyinnetun lekāne manẓaruhu nebeseke bi'l-ḫayr"²⁰¹ "ḳale ba°zü'l-°ulemā fi ḳavluhi te°ālā "yekadu zeytuha yuḏiu velew lem temseshu nārun"²⁰² Bu bir mişldür ki Ḥaḳḳ Te°ālā Resül ḫaḳḳında edmişdür. Ya°nı: Anuñ menzeri nübüvvetine dālldur. Eger çe tilāvet-i Ḳur°ān dāll olmasa da ve daḫı vesīm ḫüsnü'l-vech ma°nāsına gelür ve bu mışrā°da şınā°at-ı şı°riyye ri°āyet idüb dört lafzı tecnīs muṭarrif üslūbiyle getürdi. Çemen semen zemen yemen tāḫten bāḫten gibi. BEYT *çi ḡam divār emterā bāşed çün poştibān* Çİ: Cim-i

¹⁹⁷ Keza Fütuhat-ı Mekkiyye'nin on dördüncü babında.

¹⁹⁸ Güler yüzlü, savaşçı Ahmed deveye biner, yün aba giyer, ekmek kırıntısıyla yetinir, kılıcı da omzundadır.

¹⁹⁹ Allah buyurdu ki.

²⁰⁰ Allah'ın rahmetinden dolayı Ey Muhammed sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. (Ali-İmran suresi/159.Ayet)

²⁰¹ O'nda gözle görülür deliller olmasaydı bile görünüşü hayra alamet olurdu.

²⁰² Ateş değmese bile nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak. (Nur Suresi / 35. Ayet)

‘Acemî’nün kesresiyle ve Hâ-i resmîyle ne demekdür. Zevilü'l-‘uqûlün gayrıde isti‘mâl olunur. Yâ telaffuz olunmaz. Ammâ gâh olur ki zarûret-i veznde kesr-i işbâ‘ iderler yâ hâşıl olunur. POŞTİBÂN: "poşt" arkadur. "bân" edât-ı nisbetdür -cı ma‘nâsına "şoturbân" "soğbân" dirler. Deveci ve itici demek olur. Pes poştibân demek arka tutucu demek olur. Murâd ânda zahîr ve müsned demekdür. Bennâlar Türki‘de "poştivân" diyü binâlarda divâr-hatillamağda ve dayak urmağda isti‘mâl iderler. Ma‘nâ böyle olur ki ya‘ni: "Ne ğam ümmet divârına ki senün gibi zahîr ola. *çi bâk ez-mevc-i baħr ânra ki bâşod Nüh keştibân* BÂK: Bâ-yi ‘Arabî’yle eymenmek mübâlât ma‘nâsına. MEVC: Ma‘rûfdur. Deñizler ızırâbından hâşıl olan heyete dirler. BAħR: Deñiz deryâ ma‘nâsına dahı tiz yüzici ata ve kavağ dibine sevâd-ı şehre ve iki tağ ortasına ve ucızlık yıla ve sebze ve yaşıllı rencene ve devenün kulağın yarmağda ve kurmağda dirler. AN: Burada ol demekdür. Hezâ ma‘nâsına işâreticündür. Ammâ dammeye imâle ile isti‘mâli efşâhdur ve gâh olur ki maħbûblaruñ ħubbluğı ħâletine dahı itlâk olunur. Şîrinlik demek olur.

Hâfız-ı Şîrâzî:

شاهدان نیست که مویی و میانی دارد

بنده طلعت ان باش که انی دارد

NÜH: ‘Aleyhi’s-selâm mürseldür. Kışşası meşhûr tûfânı ve gemisi ve necâtı każiyyesi ma‘rûfdur. tafşile ihtiyâc yokdur. KEŞTİBÂN: Gemici demekdür mellâh ma‘nâsına. Zîrâ lafz-ı keştî feth-i Kâf-ı ‘Arabî’yle gemi demekdür sefîne ma‘nâsına. "bân" lafzıyla mürekkeb olmışdur. Ma‘nâ şöyle olur ki: "Ne ħorħu deñiz mevcinden oña ki Nüh ‘aleyhi’s-selâm gemici ola." *belâğau’l-‘ula be-kemâle* BELÂĞA: Fi‘l-i mâ‘dîdür. Fâ‘il içinde müstekinndür. Râci‘dür. Ĥazret-i Muhammed Muştafa ‘aleyhi’s-selâm belâğa ve beligun ileyh dirler. Ya‘ni: "İrişdi oña "fa‘ale yef‘alu" bâbındandur. Maşdarı belâğa beluğa gelür.‘ULÎ: ‘Zamm-ı ‘Ayn’la ve kaçrîla ‘ulyānuñ cem‘idür. Nihâyetde rif‘atler demekdür. ‘Ulyā ‘zamm-ı ‘Ayn’la ‘alānuñ müennesidür. Lâkin lafz-ı ‘ulyāda kaçrî ve

medd cā'izdür. e's-semāu'l-ulyā ve's-semāvātü'l- ulā²⁰³ dirler. Ammā ulya feth-i 'Ayn'la ve kaçrla ve meddle mekân-ı müşerref ve 'alîdür. 'Ali feth-i 'Ayn ile kaçrla harf-i cerrdür üzere dimekdür. Ammā 'alā ki şüret-i Elif'le yazılır. Fi'l-i mâzîdür. "alā ya'lu 'uluvven" 'alā fi'l-ar'zî²⁰⁴ dirler tekebbür ma'nāsına. Ya'nî: Kibr ehli oldu ve 'alā'l-halka²⁰⁵ dirler kaharahüm ma'nāsına. Ya'nî: Kahr eyledi halkı da'ı 'alîye fi's-şeref kesr-i Lām'la " ya'la 'alāen ve 'alyen ve hüm 'alā ya'li " dirler ve da'ı ulā feth-i 'Ayn'la şüret-i Elif'de isim gelür. Bu ta'kidce medd ü kaçr cā'izdür. ulā ve ulāne dirler fu'at ma'nāsına. ma'nā şöyle olur ki: "Münteha-yı rif'atlara irişdi. Ol Resüli Kemāhiye *keşfe'd-ducā bi-cemālihi* KEŞF: Fi'l-i mâzîdür. Fe'ale yef'alu bābında açdı dimekdür. DUCĀ: Zamm-ı Dāl'la ve kaçrla burada ducayenüñ cem'idür. Gice karañlıkları demek olur ve ziyāde karañlık dimekdür ve bāl arusunun küçereklerine dirler. Ya'nî: "Küfr ü cehālet karañlıklarını açdı cemāliyle." *hosunet cemi'u hişālihi* HASENET: Fi'l-i mâzî müfred müennes-i gā'ibedür. CEMİ' : Eger çe zāhirde müfreddür. Ma'nāda cem' olub küll cem' itibāriyle buña müsned olan fi'l da'ı şığa-i müennesde getirüldi. HİŞĀL: Kesr-i Hā'yla haşletüñ cem'idür huylar dimekdür. Ya'nî: "Gökcek oldu ol Resül'ün cümle huyları şallu 'aleyhi ve alihi ŞALLU :Fi'l-i mâzî cem'i müzekker-i gā'ibdür. Şalavāt getirün dimekdür. Bilgil ki şalavāt lügatda bir niçe ma'nāya gelür. Evvelā namāza dirler. Kavluhü te'ālā: "inne's-şalāte tenha 'anil faḥṣāi vel münkeri"²⁰⁶ ikinci du'āya dirler. Kavluhü te'ālā: "ve şalli 'aleyhim inne şalāteke sekenun lehüm"²⁰⁷ üçüncü rahmet dimekdür. Kavluhü te'ālā: "innallāhe ve melāiketehu yuşallune 'ale'n-nebiyy"²⁰⁸ dördüncü dīn dimekdür. Kavluhü te'ālā: "e's-şelātüke temuruke en netruke"²⁰⁹ bişinci istiğfār dirler. Kavluhü te'ālā: "ulā ike

²⁰³ Sema yücedir. Semavat yücedir.

²⁰⁴ Yeryüzünde kibirlendi.

²⁰⁵ Halka zulüm etti.

²⁰⁶ Muhakkak ki namaz kötülükten ve fuhşuyattan alıkoyar.

²⁰⁷ Ey Muhammet onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için bir güvendir. (Tevbe Suresi / 103. Ayet)

²⁰⁸ Muhakkak ki Allah ve melekleri Peygambere salavat getirirler. (Ahzab Suresi / 56. Ayet)

²⁰⁹ (Ey Şuayb, dediler senin namazın mı sana) babalarımızın taptığı şeylerden, yahut mallarımız üzerinde dilidigimizi yapmaktan vazgeçmemizi emrediyor? Oysa sen yumuşak huylu, akıllı (bir insan) sın. (Hud suresi/ 87. Ayet)

"aleyhim şalātuke min rabbihim ve rahmetün"²¹⁰ altıncı neşâri güllerine dirler. "deyre künşet" ma'nāsına. Qavluhü te'ālā: "lehüddimet şavāmi" ü ve biya'un ve şalavātün"²¹¹ yedinci şüretü'l-ḥamde dirler. Qavluhü "aleyhi's-selām: ²¹² "ḳassemtu e's-şelāte beyni ve beyne 'abdi bi mışfeyni femışfuhā li ve mışfuhā li 'abdi ve hiye şüretü'l-Fātiḥa"²¹³ ÂL: 'den murād bu maḳāmda yā Ehl-i Beyt-i Ḥāzret-i Resül ola 'aleyhi's-şelatü ve's-selām²¹⁴ veyā küllü mü'minin taḳiyyin naḳiyyin ilā yevmi'l-ḳıyameti fe hüve²¹⁵ alın muḳteżāsınca sâ'ir mü'minlere daḥı şāmil ola. Ya'nî: "Şalavāt getürün ol Resül'ün üzerine daḥı Âl üzerine" zîrā buyurmışdur ki: "izā şälleytumünî fe'ammemu"²¹⁶ *kr yekî ez-bend-gān günāh-gār perişān rüzgār* YEKÎ: Bir dimekdür vāḥid ma'nāsına Yā-yı şāniyle veyā söz luḡatdur. Ammā efşāḥ oldur ki Yā-yı evvel meftūḥ oḳuna.

Aḥmed-i Kirmānî:

در مزيله و جود هريك
جون خوك وسك هميشه درتك

Gāh olur ki imāle kesre ile oḳunur. GÜNĀH-GĀR: İki Kāf daḥı 'Acemî'dür. Eger çe kim isti'māl-i 'āmmeden Kāf-ı şānî 'Arabî telaffuz olınur"siyeh-kār cefā-kār" ve bunun emşāli daḥı her ne varsa bu ḳabıldendür. Zîrā lafz-ı kār Kāf-ı 'Arabî'yle isimdür. İş demek olur. Fi'l ma'nāsına Yā "kaşden" lafzından şîḡa-i emrdür. Ek demek olur. Be-her-ḥāl vaşf-ı terkîbi isti'māl olınmaz. Nitekim tettebbu'-i kütübi luḡāt-ı Furs idenlere ma'lūmdur ammā kār lafzı Kāf-ı 'Acemî'yle edāt-ı mübālaḡadur. Sîḡa-i māẓinüñ āḫirine lâḫiḳ olur. Mübālaḡa fā'ıl ma'nāsına "perverdi-gār" gibi rabb ma'nāsına "afrîde-gār" gibi ḥalāk ma'nāsına ve gāh olur ki emir şîḡası āḫirine lâḫiḳ

²¹⁰ Rablerin mafiret ve rahmeti onlaradır. (Bakara suresi / 157. Ayet)

²¹¹ Manastırlar, Kiliseler, Havralar yıkılıp giderlerdi. (Hac Suresi / 40 Ayet)

²¹² Peygamber buyurdu ki.

²¹³ Namazı kulum ile kendi aramda ikiye paylaştırdım. Yarısı benim yarısı da kulum içindir.O da Fatiha Suresi'dir.

²¹⁴ Selatü selam O'nun üzerine olsun.

²¹⁵ Kıyamete kadar her takva sahibi temiz mümin Al'dendir.

²¹⁶ Bana salavat getirdiğiniz zaman onu genelleştiriniz.

olur. "amrüz-gār" gibi ġafūr ġaffār ma'nāsına ve "amrüz-gār" gibi kesīrū'l-te'allūm ve kesīrū'l-ta'lim ma'nāsına.

Ġarīz-i Kaşas:

جرامي نياموزد آموزگار
خمه دامش از گردش روزگار

که تا انچه ماندست از و یاد کار
بود دیگران را جو اموذگار

Ve esmā āhirine lāhiķ olan dahı bu ķabıldendür. Pes günāh-gār demek mübālaġa ile günāh idici demek olur. PERĬ-ŞĀN: Taġuķ olur ve ġāh olur ki lafz-ı şānla lafz-ı perĭ ortasında terkib-i tavşif ķaşd olunur. Perĭ sıfatlu demek olur. Perĭ-şānuñ RŪZĠAR'la terkib-i tavşifi ya'ni: Rūzgārı taġuķ. Pes ma'nā şöyle olur ki: " Günāhı çok idici ve rūzgārı taġuķ kullardan biri *dest inābet be-ümīd icābet be-der-ġāh Hāķķ-ı Cell ü 'ulā ber dāred* İNĀBET: Dönmek rücū' ma'nāsına. UMĬD: Umurecā ma'nāsına Mīm'üñ tahfifi cā'iz ve teşdidi cā'iz.

Mışrā' :

İCĀBET: Ķabıldür. Pes ma'nā şöyledür: "Peşimānlık olan ķabül umusuyla Hāķķ Te'ālā der-ġāhına tutsa. Ya'ni: Ķaldırsa." *ized Te'ālā be-vey naẓar ne-küned* İZED: Teñr Te'ālā VEY: O dimekdür. Ya'ni: "Hāķķ Te'ālā oña naẓar itmeye." *bāzeş beġāned bāz-ı 'irāz küned* BĀZ: Zā-i 'Arabī'yle burada girü dimekdür ve toġan ma'nāsına ve açık ġüşā ma'nāsına ve ķalu bāzū ma'nāsına ve fark itmek ma'nāsına gelür ve "bāziden" şıġasından emr veznidür ve ba'zı terkibe sıfat dahı isti'māl olunur. "hoķķa-bāz" ve "behr-bāz" gibi. Ya'ni: "Girü ol du'āyı okuya girü Hāķķ Te'ālā i'rāz

ide." *bāzeş betazarru' zārī be-h'āned Hakk Sūbhāne ve Te'ālā gūyed* Ya'ni: "Girü ol kul du'āsın tazarru' ve zārılık birle okuya Hakk sūbhānehu ve Te'ālā ide." *yā melā'iketi le kad istahiyatü min 'abdi* YÂ: Harf-i midâdur. MELÂ'İKE: Melek lafzınun cem'idür. Ferişteler dimekdür. YA: Zamîr-i mütekellim vahde Lam te'kid içündür. KAD: Tahkîk içündür. İSTAHI: "istihyâ" bâbından fi'l-i mâzîdür. Hayâ utanmağdur. Ya'ni: "Dehşet ve vahşet ve mülâhaza-i medh ü zemden insāna bir hâlet 'arîz olur ki levnüne tağayyür gelür. Ekseriyâ humret tārî olur aña dîrler. TÂ: 'Alâmet-i nefsi mütekellim vahdedür. İSTEHAHTU: Fi'l-i fâ'idür. Ben utandım dimekdür ve Hâzret-i Hakk hūşūşunda hayâdan murâd lâzımîdür. Ya'ni: "Bendesine celâl ve kahrla nazar iderken şîfat-ı cemâl-i luṭfla bakmağdur." MİN: -den dimekdür ez ma'nāsına. 'ABD: Kuldur bende ma'nāsına. YÂ: Zamîr-i mütekellim vahdedür. Kemâ-sebak ma'nâ şöyle dimekdür ki: " Yâ ferîştelerüm ben kulumdan tahkîk utandım." ya'ni: Ben kulumı numîz eylemezem. Müstahakk 'ukûbet olmışken terk itdüm. Nitekim müsteḥi olan makâmın muḳtezâsı olan nice hūşūşiyet terk ider. *feḳad gafertü* FE: Tefrî' içündür. ĞAFERTÜ: Yarlığadım dimekdür. Ya'ni: "Ben ol kulumı tahkîk yarlığadım." *da'veteşrâ icâbet kerdem* KERDEM: "kerden" lafzından Kâf-ı 'Arabîyle şîga-i mâzî nefsi mütekellim vahde eyledüm dimekdür. Müstakbelâtında Râ yirine Nûn getürürler "künede" ve "künende" dîrler. Bilgil ki Mîm-i sâkin ki kelimenün âḥirine lâḥik olur. Zamîr-i mütekellimdir. isimler âḥirine zamîr-i mecrûrdur. Muḳāfun ileyh ma'nāsına "cânem" benim cânım "dilem" benim gönlüm demek olur ve gâh olur ki zamîr-i manşûb daḥi olur. "büy-ı gülem mest kerd" gibi "büy-ı gülemrâ" taḳdîrindedür. Fi'ller âḥirine zamîr-i merfû'dur. Fâ'iliyyet ma'nāsına ve "dânem" bilirüm demek olur ve gâh olur ki mef'ûliyyet ma'nāsına lâḥik olur.

H'âce Selmân:

زیر لب میدهم و عذره که گاهت بدهم

غالب انست که مارا بزبان ندارم

Her kaçan bu Mîm müfred olsa zamîr-i mütekellim vahde olur. Kaçan Mîm'ün mâ-kablinde Yâ olsa zamîr-i mütekellim ma'a'l-ğayr olur. "dānistîm" gibi ki bildük demek olur. Ya'ni: "Da'vetini kabûl itdüm." *ü hâcetesrâ ber âverdem* Dahı hâcetini hâşıl itdüm. *ez-bisyârî du'â ü zârî bende hemî şerm dârem* BiSYÂR: Çok dimekdür. Yâ maşdariyyedür. Ya'ni: "Kuluñ çokluk du'âsından dahı zârisinden utanurum." BEYT: *kerem bîn ü luţf Hüdâved-gâr - günâh bende kerde est ü o şerm-sâr* (KEREM): Kâf-ı 'Arabî'yle ve Râ'nuñ fethalarıyla lafz-ı 'Arabî'dür. iyilük dimekdür cevdet ma'nâsına ma'rûfdur. Ammâ Fârisî dilde "ker" diyü şağıra dirler. "kerem" demek şağırum demek olur. Lâkin feth-i Kâf ve sükûn-ı Râ'yla olıncağ bağ çibuğuna dirler ve kesr-i Kâf ve sükûn-ı Râ'yla ağac kurduna dirler. Nitekim bu beytde cem' olmuşdur.

Beyt:

کرم بباغ ارم کرم بود کرم بخرد
بکوش هر که بگفتم کرم بگفت کرم

BİN: "Diden" lafzından ğayr-i kıyâsca şîğâ-i emrdür. Gör dimekdür. Zarûret-i vezneclinden ma'tûf-ı 'aleyh ile ma'tûf ortasında ya'ni: Keremle luţf beyninde fâşıla oldu. Kerem ü luţf-ı Hüdâvendigâr bîn taqdîründedür. Vaşf-ı terkibî dahı olur. "dûr-bîn" uzak görücü ve "bârek-bîn" ince görücü gibi vesâ'ir müstaḳbelâtı dahı bunun üzerine gelür. "bîned" ve "bînend" ve "bînende" gibi. ŞERM: Oddur. Hayâ ma'nâsına ism-i maşdardur ve şîğâ-i emrdür ve vaşf-ı terkibi dahı olur. SÂR: Edât-ı keşretdür. Aşlı zârdur. Ammâ ba'zı kelimelerde Zâ Sin'e mübeddel kılınur. Meşelâ "rûḥ-sâr" dirler yüzi çok demek olur. Yüzin büyüklüğinden ve degirmigiliginden ta'bîrdür. PES ŞERM-SÂR: demek hayâsı çok dimekdür. Ya'ni: "Ḥaḳḳ Te'âlâ'nuñ keremi ve luţfını gör. Kul günâh eylemişdür. Ol utamcıdur." *âkifân Kâ'be-i celâley be-taḳşîr 'ibâdet mu'terif ki mâ 'abd nâk Ḥaḳḳ 'ibâdetiñ* 'AKİFÂN: 'Akif burada mülâzımdur. Elif ve Nûn cem' içündür. Kâ'ide-i Fârisî üzerine mülâzımlar dimekdür. Zîrâ 'ukife 'aleyhi²¹⁷ dirler. Ey

²¹⁷ Üzerine mülâzemet edildi.

lezimehu ve edāme - muḳbilen ʿaleyhi - ve minhu yaʿkifūne ve ʿakefehu²¹⁸ dirler. Ḥabse maʿnāsına ve minhu ve'l-hedye maʿkūfen²¹⁹ maʿnā-yı ahır maḥle münāsibrek degüldür. KAʿBE: Ḥaḳḳ Teʿālā 'nuñ evidür ve sâlikler maḳşadı ve ḳiblesidür. CELÂL: Cim'ün fetḥasıyla meşhūr ve müteʿarifdür. Luḡatda ululuḡdur ve ıstılâḥ-ı meşâyıḥda Ḥaḳḳ Teʿālā'nuñ ḥalkdan istiḡnâ cihetiyle ve ḥalkuñ ğururını nefy ve bî-çâreliğine intibâḥ tarîkıyla ululuḡnuñ zuhûruna dirler.

Beyt:

جملک فی کل الحقایق سائر
ولیس له الا جمالك سائر

İBÂDET: Ḳulluḡdur. MUʿTERİF: iḳrâr idicidür MÂ: Ḥarf-i nefydür. ʿİBÂDİNÂ: Fiʿl ve fâʿildür ʿibâdetden. GÂF: Ḥiṭâbiçündür. ḤAḲḲ ʿİBÂDETİN: Ey kemâl ʿibâdın yaʿni: "ol Ḥaḳḳ'uñ ululuḡı Ḳâʿbesinüñ teveccühle mülâzımları iḳrâr iderler ki biz saña lâyıḳ ḳulluḡla ḳulluḡ idemedük." *ü vâşifân ḥelye-i cemâleṣ be-taḥayyür mensüb ki mâ-ʿarefnâk Ḥaḳḳ maʿrifetün* VÂŞİFÂN: Vaşfuñ cemʿidür. Vaşf idiciler dimekdür. Kemâ-sebâk mişlihi ḤELYE: Bezek CEMÂL: Maʿşuḡuñ kemâl-i ḥusnünüñ zuhûruna dirler. ʿÂşıḡuñ raʿbetin ve talebini ziyâde itmekçün burada Zât-ı Ḥaḳḳ'uñ şıfat-ı luṭfiye birle ḥalâyıḡuñ ḳulluḡını celb itmekiçün tecellîsine dirler. TAḤAYYÜR: Ḥayret dendür. MENSÜB: Maʿrûf MÂ: Ḥarf-i nefydür. ʿAREFNÂ: Fiʿl-i fâʿiledür maʿrifetden. GAF: Ḥiṭâbiçün ḤAḲḲ MAʿRİFETİN: Ey kemâl-i maʿrifetün yaʿni: "Ol Ḥaḳḳ'uñ cemâl-i ziverinüñ vaşf idicileri ḥayrete müteʿlîḳlardur ki biz seni bilmedük. Saña lâyıḳ bilmekle" nitekim buyurmuşdur: "men ʿarefellâhe küllü'n-Näsifi Zâtı'llâhi ḥumaḡa"²²⁰ Ammâ ol ki baʿzı ekâbirden mervîdür ki lâkin ʿarefnâk Ḥaḳḳ maʿrifetün diyü Ḥaḳḳ-ı cell ve ʿalâ'nuñ şıfat-ı rubûbiyyet ve uluhiyyet ve vaḥdâniyyet ve sâʿir Safvet-ı celâl ve cemâl birle ittişâfınuñ maʿrifeti ʿilme'l-yakîn ve ʿayne'l-yakîn ve

²¹⁸ yani: Onda ısrar ettiler.

²¹⁹ Kılavuz gereklidir.

²²⁰ Allah'ı bilenin dili tutulur. Bütün inananlar Allah'ın zatı konusunda divanedirler.

Hakke'l-yakîn husûline işâretdür. lev küşife el-ğtâu mazdettu yakînen²²¹ Ve illâ Hazret-i Emîrü'l-Mü'minin 'Alî bin Ebî Tâlib 'den ma'rifet Hakk Celle ve 'Alâ husûşunda istifsâr olındı. Buyurdı ki: "inne te'alem in ta'lem enne fi tasavvuri kalbike fa'llâhu azze ve celle bi hülâfihi kâle Muhammed bin Vâsi' men 'arefe 'urife 'alâ kâle kelâmuhu ve dâme tahayyuruhu ve kâle Ebûbekr-i Vâsî' men 'arefallâhe in kataa lisānuhu bel harise ve inkama'e"²²² ve câ'izdür ki mâ 'arefnâke Hakk ma'rifetüñ ma'kâm-ı fenâfillâha işâret ola ya'ni: "Seni saña lâayık ma'rifetle bilen yine sensin. Bu ma'rifet dahı senüñdür." demek ola. Buyurmışlardır ki: "areftu rabbi biziyyî velev ufađđitu rabbi mâ 'areftu ziyyî kemâ kâlullâhu te'âlâ ve ma'rameyte iz ramette velâkinnallâhe ramâ"²²³

Beyt:

هیچ دایم بزات او نر سد
عقل کل در صفات او نر سد

Li-mü'ellifihi Mevlânâ Lâmi'i:

Eger çe söylemiş ehl-i tarikat
Hakk'ı Hakk'dur bilen el Hakk hakikat

Kimesne olmadı bu sırdan âgâh
Hemîn Allâh bilür yine Allâh'

²²¹ Şayet örtü açılseydi yakini bilgim artmazdı.

²²² Allah'ın tasavvurun dahilinde olduğunu bilirsen belki Allah o tasavvurun dışındadır. Muhammed bin Vâsi' : "Kim Allah'ı bilirse sözü azaltır, hayreti devamlı olur." Ebu Bekr Vâsî' der ki: "Kim Allah'ı bilirse dili kesilir, dilsiz olur ve konuşamaz."

²²³ Rabbimi kıyafetimle bildim. Şayet kıyafetimi tercih etseydim rabbimi bilemezdim. Yüce Allah'ın söyle dediği gibi: "Attağın zaman sen atmadın. Fakat Allah attı. (Enfal Suresi 18. Ayet)

Yüri var Lâmi'î kesb eyle hâlât
Senüñ haddüñ degüldür bu maqâlât

Bu meclisde bu gün bi-gâne sensin
Bu şem'e gerçe hoş pervâne sensin

Maqâmından yüce kılma maqâlüñ
Kelâmuñ gözle kim arta kemâlüñ

Sadeğ gibi yum ağzuñ cümle güş ol
Çıkarma gevherüñ elden hamüş ol

İlähi cümleten her şey'i Yârab
İlet maqşûda kim 'alâ-yı matlab

NAZM: *ger kesî ü şaf âvâz men persed - ney dil ez-ney nişân çe güyed bâz* GER: Kâf-
ı 'Acemî'yle burada eğer lafzından tahfif olunmuşdur. Edât-ı şartdur. Türki'de
müsta'meldür ve dahı uyuz ma'nâsına gelür. 'Arabca cerb dirler ve dahı edât-ı fâ'il
gelür. İsmüñ âhirine ulaşur. Anuñ fa'liyetine delâlet ider. Meşelâ: "göze-ger" ve "keş-
ger" bardakçı ve başmakçı KESİ: Kişidür. PERSED: "persiden" şığasından fi'l-i
muzâri'dür. Şora dimekdür. DİL: Yürek ve gönül dimekdür. BÂZ: Burada enseb budur
ki dahı ma'nâsına ola ma'nâ böyledür ki: "Eğer bir kimse ânuñ vaşfını benden şora.
Gönülsüz nişânsuzdan dahı ne söyler." Ya'nî: "Hâl böyledür dahı ne söyler veyâhüd
bir neçe refî'a beyân olındı dahı ne beyân eyler." demek ola ve açık ma'nâsı dahı
murâd olsa câ'iz ya'nî: "andan ne keşf idebülür." demek ola çün lafz-ı bâz burada bu
iki ma'nâsında isti'mâl olunmak mülâyim ve rast olacak tahsîn-i lafz için gelmişdür.
Zâyiddür diyü hükmi münâsib degüldür. *"âşıkân koşte-gân ma'şûkend ber nîpâped*

zi-keştegân âvâz °AŞIKÂN: °Aşıkun cem'idür. °Aşıklar dimekdür. KUŞTE-GÂN: Zamm-ı Kâf-ı °Arabî'yle "koşten" lafzından ism-i mef'ûldür. Elif ve Nûn ile cem' olmuşdur. Kâf-ı şânî ki °Acemîdür. Âhir kelime Hâ olduğu çün kâ'ide-i sâbıka üzerine cem'i içün ziyâde kılınmışdur. Depelenmişler dimekdür. MAŞÜKEND: "ma'sûk end" takdîrindedür. Lafz-ı end burada râbıta-i est cem' "bî-gâne end" ve "refte end" dirler. Yâdlardur ve gitmişlerdür demek olur. Âhirinde Elif veyâ Vâv olan isme olmuşsa câ'izdür ki Elif yerine Yâ getüreler. "şinâyend" ve "mahrûyend" gibi ve âhirinde Hâ-yi resmî olan isme lâhik olsa Elif'in işbât iderler. Mişâl geçdi. Bunlardan gayr isme muttaşıl Elif'in hafz iderler "cânend" ve "fa'yend" gibi. Gâh olur est râbıtası dururken götürürler.

H'âce Sinânî:

این گروهی که تور سیده شند
عشوه جان و زرخیده ستند

Ve dağı niçe ma'nâsına gelür ki meçhûl °adetten °ibâretdür.

Enverî:

مدرج مکینه نگه تو اند ساله ذخره حکما

BER: Burada °alî ma'nâsınadır. NEPÂPED: Gelmez dimekdür. Yukaru gelmez dimekdür. Çıkmazdan ta'bîrdür. Ehl-i isti'mâl yanında ma'lûmdur. ÂVAZ: Ündür şavt ma'nâsına. Ma'nâ-yı beyt söyle dimekdür ki: "°Aşıklar ma'sûklarun depelenmişleridür. Depelenmişlerden âvâz çıkmaz. *yekî ez-şâhib-i dilân ser be-ceyb murâkabe ferûberde bûd* YEKÎ: Bir dimekdür. ŞÂHİB: Ma'rûfdur. DİLÂN: Dilün cem'idür. Göñüller dimekdür. SER: Feth-i Sin'le başdur. CEYB: Feth-i Cim ve sükûn-ı Yâ'yla burada yağa dimekdür. Giryibân ma'nâsına ve dağı sine ma'nâsına ve dağı kesmek ya'ni mesafe kesmek ma'nâsına gelür. MURÂKABET: Luğatda goz dutmağa ve çalışmağa ve

kimseden korumağa dirler. Meşâyih-kaddesallâhü esrârühüm- dilinde ‘abd olan ma‘lûm idinmekdür Hakk sübhane kendüye muṭṭali‘ olduğına müdâvemet taleb itmekdür.: "ve fir-risâlet-i-l-kuşeyriyeti fi bâbil murâkabeti el-murâkabetu ‘ilmü'l-'abdi bi't-tilai'l-hakkı ‘aleyhi ve istidametihi bi-hazel ‘ilmi murâkabetün li rabbihi ‘azze ve celle"²²⁴ Ca‘fer bin Naşrû'l-Halidî'ye -rahimehullâhü- murâkabeden su‘âl olındı. Buyurdi ki: "Murâtu's-sırrı li mulâhazati'l-hakkı me‘a külli hıtratın nefeane'l-tohm ve iyyâkum bi'l-murâkabeti ba‘de'l-muhâsebe"²²⁵ FERÜBERDE: Aşağa iletmış dimekdür. Çekmişden ta‘bîrdür BÜD: Burada idi ma‘nâsına râbı‘adur. Ekser bu vechle isti‘mâl olunur. Cüd ma‘nâsına ism-i maşdar dağı isti‘mâl olunur.

Nizâmî:

ای جهان دیده بود خویش از تو
هیچ بودی نبود بیش از تو

Ve hem "büden" lafzından şığa-i mâzîdür keynûnet ma‘nâsına. Muṣṣarî‘inde Vâv'ı meftûh okurlar "büved" dirler. Emr-i gâ‘ibinde "bâd" dirler. Aşlâda "bevâd" idi keşret-i isti‘mâlle Vâv'ı hâzıf olındı. Ma‘nâ şöyle olur ki: "Göñül şâhiplerinden biri başın murâkabe yaķasına çekmişdi." *ü der baħr mükâşefe müsta‘rak şode* MUKÂŞEFE: Luğatda açışmağa düşmânlıĝ itmege dirler. İştılâh-ı meşayihda -rahimehümullâh- refi‘ hiçb miķdârınca ‘acâyib mülk ve melekûtı seyr itmege dirler. Zîrâ ḥadıṣ-i şâhiḥde vârid olmuşdur ki: "inne lillâhi seb‘ine elfe ḥicâbin min nûrin ve zulmetin"²²⁶ Ya‘nî: "Hakk Te‘âlâ için yetmiş biñ ḥicâb vardır. Nûrdan dağı zulmetden dimekdür. Bilgil ki her ḥicâbuñ keşfinde bir ‘âlem seyr olınur. Pes yetmiş biñ ‘âlem olur. Bu yetmiş biñ ‘âlem-nümâ mehâ nihâd insânda mevcûddur. Her ‘âleme göre insânuñ bir gözi vardır ki ol gözle ol ‘âlemi keş-i ḥâletinde seyr ider. Çün mürîd-i şâdık cezbe-i irâderle esfel-i

²²⁴ Murakabe kulun Allah'ın kendisine muttali olduğunu bilmesidir. Bu halî devam ettirdiği sürece Allah'ı sürekli murakabe etmiş olur.

²²⁵ Bütün hatalarla beraber Hakk'ın mulâhazası için sırları gözetmektir. Yüce Allah bizi ve sizi muhasebeden sonra murakabe ile faydalandırsın.

²²⁶ Allah için zulmetten ve nurdan yetmiş bin hicab vardır.

safilîni tabî'atında a'lâ-yı 'illiyesini şerî'ate müteveccih ola ve kâdem-i şıdkla cadde-i tarîkında kânûn-ı mücâheret ü riyâzet üzerine sülûk ide. Pes ol hicâblardan müdevvir-i 'ubûr ide başlaya ve ol ma'kâma münâsib Hakk-ı Celî ve 'Alâ oña bir çeşm-i ibret-bîn bağışlaya ol derecede 'aql gözi açıla. Bu dâ'irenüñ hicâbları zâ'il oldığı ve âyine-i 'aql-ı şafâ hâşıl itdiği miqdârı esrâr-ı ma'kulât keşf ola ki oña "keşf nazarı" dirler. Ekşer hükemâ ve felâsife bu ma'kâmda giriftâr kaldılar ve bunı ma'şada haqîkîye vuşul şandılar çün kaşf-i ma'kulâtdan 'ubûr olına. Mükâşefât kalbi zâhir olıserdür ki oña "keşf-i şuhûdî" dahı dirler. Ol ma'kâmda envâr-ı muhtelif müşâhede olınsa gerekdür. Andan soñra mükâşefât sırrı 'ayân olıserdür. Oña "keşf-i ilhâmî" dahı dirler. Ol ma'kâmda esrâr-ı âferîneş ve her nesnenüñ vücûdi hikmetleri mekşûf olsa gerekdür. Andan soñra mükâşefât-ı rûhî zuhûr idıserdür ki oña "keşf-i rûhânî" dirler. İbtidâ-i hâletde keşf-i me'âric ve 'arzi cennât ü cahîm ve ru'yet-i melâ'ike ve anlaruñla mukâlemât olıserdür. Ammâ çünki Rûh-ı bi-küllî şafâ hâşıl ide ve kudûret-i cismâniden temâm-ı pâk ola na-mütenâhi 'alemler keşf olsa gerekdür ve ekşer-i havâriğ-i "adât ki oña "keşf-i kerâmât" dirler. Bu ma'kâmda zuhûra gelıserdür ve kâbil-i mükâşefât sıfat-ı Hakk olıserdür. Ta sa'âdet "taḥallegu bi ahlâk illâhi"²²⁷ birle müşerref kılıserdür. "allâhümme yessernallâhü ve iyyâküm ya zâtu bârî fehdinâ ve iyyâküm ma'kâmel mükâşefeti ba'del mücâhedeti"²²⁸ MUSTAGRAK: Ğarḳdandır. ŞODE: Bûd taḳdîrindedür. Ma'nâ-yı kelâm şöyle dimekdür ki: "Mükâşefe deryâsında ğarḳ olmışdı." Ya'nî: talmışdı. *çün ez-în hâlet bâz âyet* EZİN: Ez 'în taḳdîrindedür. Vaşlla hemze düşmüşdür. İn bu dimekdür. Esmâ-i işâret dendür. Ya'nî: "Ol 'azîz bu hâlet-i istîğraḳ ü mükâşefeden girü geldi." ya'nî: Rûcu' itdi. Zîrâ zevrâḳ-ı 'aql ü rûh mâ-dâm ki lenger-i vücûd u esbâb-ı zarûrî birle merbûtdur. Her ne deñlü bu deryâ-yı bi-pâyân haqîkîde ser-gerdân gezse gir ü sâhil-i hestî mecâzî tarâfına 'avdet itmekden ḫâlî degüldür. Nitekim Hâce-i 'Âlem buyurmuşdur -ve 'aleyhi's-selâm- "li me'allâhi

²²⁷ Allah'ın ahlakıyla ahlaklanınız.

²²⁸ Zâti bari bizim işimizi kolaylaştırsın. Bizi ve sizi mücahededen sonra mükâşafa makamına eriştirsın.

vaktun lâ yese'uni melekun mukarrabun velâ nebiyyun mürselün"²²⁹ *yeki ez-aşhâb be-tarîk inbisât goft* AŞHÂB: Feth-i hemze ile yârân dimekdür. TARÎK: Yoldur rah ma'nâsına. İNBİSÂT: Küstahlığa ve açılmağa dirler. GOFT: Fi'l-i mâzîdür. "goften" lafzından söyledi dimekdür. Ya'nî: "Yârândan biri küstahlık yoluyla eyitdi." *ez-în bustân ki bûdî çe mârâ tuhfê ke-râmet âverdi* MÂRÂ: Lûgat-ı Fârisî'de bizi dimekdür. Nahnü ma'nâsına zamîr-i mütekellim ma'a'l-gayrdur. TUHFÊ: Armağandır. Ya'nî: "Ol bustândan ki ânda eyidüñ bize ne kerâmet armağan getürdüñ." *goft be-hâtır dâstem ki eger be-dıraht küll be-resem dâmenî pür künân* ÇÜNÂN: Öyle dimekdür kezâlik ma'nâsına. Aşîda çün ân idi. Keşret-i isti'mâlden ötüri Vâv hâzîf olındı. BİRESEM: Bâ-yı 'Arabî'nün kesriyle ki ef'âl evâyiline dâhil olan zâ'id Bâ'dur. Resem "residen" lafzından şîğâ-i fi'l-i muzâri'î nefsi mütekellim vahdedür. İrişem dimekdür. DÂMEN: Etekdür zeyl ma'nâsına damân ve dahî ziyâde-i Elif'le lûgatdur. Hemân ol ma'nâyâ Yâ vahdet içündür. PÜR: Zamm-ı Bâ-yı 'Acemî'yle tolu dimekdür. Memlû ve meşhûn ma'nâsına KÜNEM: "kerden" lafzından fi'l-i muzâri'î nefsi mütekellim vahdedür. Eyleyem dimekdür. Ma'nâ şöyle olur ki: "Eyitdi ol 'azîz hâtırında öyle tutdum ki eger gül ağacına irişem bir etek tölduram." *her tâm aşhâbrâ Ya'nî: "Yârâna armağaniçün." çün be-residem bûy-ı gülem çünân mest kerd ki dâmenem ez-dest be-reft* RESİDEM: "residen" lafzından fi'l-i mâzî nefsi mütekellim vehde irişdüm dimekdür. BÜY: Yâ'yla ve Yâ'suz çoğu dimekdür. GÜLEM: "gülemrâ" tağdırindedür. KERD: "kerden" lafzından şîğâ-i mâzîdür. Eyledi demek. Muzâri'de Râ'yı Nün'a ibdâl iderler "küned" dirler. REFT: "reften" lafzından fi'l-i mâzîdür. Gitdi dimekdür. Ma'nâ şöyle olur ki: "Çünki erişdüm." Ya'nî: "Gül ağacına gül çoğusu beni şöyle mest eyledi kim etegüm elimden gitdi." KİT'A: *ey murğ-ı seher aşk-ı zî-pervâne bed âmuz* MURĞ: Kuşdur. Burada murğ-ı seherden murâd zâhir ve mütebâdir budur ki bûlbûl ola. Zîrâ kelâm-ı şu'arâda mütedâvildür ve feryâd ü figânla meşhûrdur ve sâ'ir murğ-ı seher hıyız dahî murâd olınsa câ'izdür.

²²⁹ Benim Allah ile olan bir vaktim var ki ne bir melek ne de bir peygamber beni geçemez.

PERVANE: Ma'rûf bir tayyârdur. Gice kendüyi şem'e urub yaqar ve yumış oğlâma dağı dirler ve huccet ma'nâsına dağı isti'mâl olunur. BED-ÂMÜZ: "âmühten" lafzından emr-i hazır şîğasıdır. Burada öğren dimekdür. Öğret ma'nâsına dağı gelür. Zîrâ "âmühten" hem lâzım ve hem müte'addî isti'mâl olunur.

Şeyh Sa'î:

معلمت همه شوخي و دليري اموخت
جفا و ناز و عتاب و ستمکري اموخت

من ادمي بجنين شکل و قدمو خوي و روش
ندیده ام مکر این شیوه از يري امخت

Müstakbelâtında Hâ'yı Zâ'ya kalb idüb "âmüzed" ve "âmüzende" dirler ve fi'lüñ ki evvelinde hemze ola. Ânuñ gibi fi'lüñ evveline bir Bâ-i tevessül yâ Nün-ı nâfiye ilhâk olınsa ekseriyyâ Bâ'dan sonra bir Yâ dağı ziyâde iderler. "Beyâ" ve "beyâi" "remâ" ve "niyâhed" ve "niyâyed" dirler. Ma'nâ şöyle dimekdür ki: "Ey şehir kuşu 'aşkı pervâneneden öğren." *k'ân suhterâ cân şod âvâz ne-âmed* K'ÂN: Ki ândur. Vezn için vaşlla k'ân okunur. SUHTE: "Suhten" lafzından ism-i mef'ûl şîğasıdır. Burada göynümiş dimekdür ve şol kava dirler ki: bizi göyündürürler. Dağı ânuñ üzerine çaqmaq çaqarlar ve suhten lâzım ve müte'addî gelür. Göynümek ve göyündürmek ma'nâsına müstakbelâtında Hâ'yı Zâ'ya kalb iderler. "süzed" ve "süzende" dirler. CÂN: Fârisî'de Türki'de müsterek ma'rûfdur. Rûh-ı hayvân ma'nâsına. Ammâ 'Arabî'de Tâ'ife-i cinne itlâk olunur ki cân neslindendür ve dağı bir nev' ılana dirler. ŞOD: "şoden" lafzından fi'l-i mâ'îdür. Burada gitdi ma'nâsınadır. Ma'nâ şöyle dimekdür ki: "Ol suhtenüñ câmı gitdi âvâzı gelmedi." *în müdde'iyân der talebeş bi-ğaberânend* MÜDDE'İYÂN: Müdde'inüñ cem'idür. Da'va ehleri dimekdür. Bî-HABERÂNEND: "bi-ğaberân end" taqdirindedür. Vaşlla hemze sâkıt olmuştur. Ya'ni:

"Bu da'vâ ehlleri ol Hakk'ın talebinden habersizlerdür. *k'ânra ki haber şod haberi bâz ne-âmed* K'ÂN: Yine burada ki ân taqdîrindedür. Vezn için vaşlla k'ân telaffuz olunur. Ma'nâ söyledür ki: "Oña ki haber oldu bir haberi girü gelmedi. Ya'ni: Ol kimesne ki Hakk'dan haber-dâr oldu. Andan kimse haber alamadı ve ânuñ haberi ma'lûm olmadı." Zîrâ mahv-ı şühüd ve fenâ-ender-fenâ oldu. Evvelâ vücûdında cemi'-i levâzım gönyeden el yudı. Pes ol makâmdan haberi kim alsa ve kim virse gerekdür. Haber tıyulmaz

Li-mü'ellifihi:

Ola bir katre çün deryâya vâşıl

Vücûdından ne denlü bula hâşıl

Meşâm-ı kevn almaz iş bu bûdan

Fenâ bulmayacak ma'nâ-yı bûdan

DİĞER: Ve diger dağı lûgatdur. Burada dağı dimekdür ve ikindü vâkıne dirler. *ey ber terâz hayâl-i kıyâs ü kemâh-ı vehm* TER: Burada edât-ı tafzıldür. Meşelâ: "bed-ter" yaramazrak "hüb-ter" eyürek demek olur ve yaş dimekdür raṭb ma'nâsına. HAYÂL: Lûgatda birkaç ma'nâyâ gelür. Evvelâ: Şol şürete dirler ki "âlem-i h'âbda görünür ve şâniyyen: Ol şürete dirler ki merdüm-i dîdede müşâhede olunur ve şâlişen: Ol şürete dirlerki bostânlarda ve ekinlerde düzerler korlar. Tâ kim vüḥuş ve tıyür ürküp kaçâ ve râbi'an: Şahş ma'nâsına gelür ve hâmisen: Şol kuvvet-i müdreke-i bâtiniyye dirler ki şuver-i eşbâh ḥüsn-i müşterek hazînesidür. Burada ma'nâ-yı âḥir makâma münâsibrekdür. Ol kuvvetden münezzeh demek ya'ni kuvvetden mahfûz olan şüreden münezzeh dimekdür. Zikrû'l-muḥall irâdetü'l-muḥallâ kabîlinden ola. Yâ ol kuvvetle idrâk olmaḡdan yâ muṭlaḡâ şüretten münezzeh dimekdür. GUMÂN: Zamm-ı Kâf-ı "Acemî'yle zann ma'nâsına ism-i maşdardur. Sîğa-i emr ve vaşf-ı terkibî gelür.

KİYÂS: Bir nesneyi bir nesneye berâberleştirmege dirler ve delîl ma'nâsına dağı
 ıstılâh olındı. Kıyâs-ı fikhî ve kıyâs-ı mantıkî dirler. VEHM: Ma'rûfdur. Bilgil ki
 Hakk-ı Celle ve 'Alâ hayvânâtda bir kuvvet-i hümûşdur ki ânuñ vâsıtasıyla nefis-i
 maḥsûsât-ı cüziyye'î idrâk ider ki ol me'ânî-i maḥsûsa degüldür. Meşelâ 'adaveten ve
 şadaḳaten 'amrûd gibi ve koyñ kurt görüb bir ma'nâ idrâk itdigi gibi ki ânuñ sebebiyle
 ândan nefret idüb kaçır. Pes ol kuvvete "kuvvet-i vâhim" dirler ve ol müdrîkâte vehm
 itlâk olınur. Ma'nâ şöyle dimekdür ki: "Ey yücerek ya'ni: Ey münezzeh ḡayâlden ve
 dağı zanndan ve dağı kıyâsdan ve dağı vehmden " *ü zehr çe gofte end şenidim*
ḡāndeim ŞENİDİM: Şenidim "şeniden" lafzından fi'l-i mâ'îi nefis-i mütekellim ma'a'l-
 ḡayrdur. İştüdk dimekdür. "şenüden" ve "şeniden" ikisi dağı luḡatdur. Ḥ'ÂNDEİM:
 "ḡānden" lafzından ism-i mef'ûldür ki zamîr-i mütekellim ma'a'l-ḡayrdur. Oḡumışuz
 dimekdür. "ḡānden" lafzınñ Fârisî'si dağı Türkîsi gibi müşterekdür kıra'at ma'nâsına
 ve da'vet ma'nâsına dağı gelür. Vâv-ı resmîden Elif şâbitdür. "ānden" ve "mānden"
 kâfiyesinde isti'mâl olınur. Ma'nâ şöyledür ki: "Dağı her nesneden ki dimişlerdür. Biz
 iştüdk dağı biz oḡumışuzdur. Ya'ni: Anlardan münezzehdür. *meclis temâm keşt ü be-*
payân resîd 'ömr PÂYÂN: Ahîr dimekdür. RESİD: "residen" lafzından fi'l-i mâ'îdür.
 irişdi dimekdür. Mute'addîsi "resānden" ve "resāniden" gelür. Ya'ni: "Meclis temâm
 oldı dağı 'ömr āhire irişdi." *mā hem-çünān der evvel vaşf tū māndeim* HEM-
 ÇUNÂN: Öyle dimekdür. Aşlda "hem-çün-ān"dan tahfîf olınmışdur. MÂNDEİM:
 "mānden" lafzından ism-i mef'ûldür ki āhirine zamîr-i mütekellim ma'a'l-ḡayr lâḡik
 olmışdur. Ḳalmışuz dimekdür. Ya'ni: " Biz ibtidâ-i ḡālimizde gibi senüñ vaşf-ı
 evvelinde ḡalmışuz. Ya'ni : Nesne beyân idemedük henüz şaded-i şürû'dayuz."
 dimekdür. meḡāmid-i pâdişāh-ı islām ḡallede mülkehu²³⁰ *in meḡāmed pâdişāh-ı*
islāmest yâ "meḡāmed islām in est taḡdîrûñdedür. MEḡAMED: Meḡmedenüñ
 cem'idür. Küçek softalar dimekdür. ḤALLED: Fi'l-i mâ'îi meḡhûldür. Muraḡḡa'
 du'âda vâḡi' olınmışdur. Muḡallid olsun dimekdür. Muḡallid nihāyet bulsun dimekdür

230 Saltanatı ebedi olsun n.

ebed cāvid ma'nāsına dağı vildān-ı muhallidün dirler. Müstevvürün ve muḥarretün ma'nāsına . Ya'nı: "Bilezüklü ve boğmuḳlular "keza fi'l-ikna"²³¹ MÜLK: Mīm'ün zammıyla ve kesriyle luḡatdur. Ma'rūf. Ya'nı: "Ḥaḫret-i Şeyḫ -rahmetullahü 'aleyh- taḫmıdden ve taḫliyeden fāriḡ olduysa pādişāh-ı İslam'ın medḫine şürü' itdi. *zıkr-i cemil Sa'dı ki der-efvāh 'ālem üftāde est* ZıKR: Ma'rūfdur. CEMİL: Gökcek. SA'Dİ: Muḫaffuñ taḫallüsidür. Adı Muḫliḫü'd-dın'dür. Memdüḫı olan pādişāhuñ adı Sa'd idi. Kendüyi aña nisbet idüb taḫallüsin Sa'dı ḫalmışdur. Kim ol Sa'd bin Atabek Ebubekr bin Sa'd bin Zengist'dür. Nitekim bu kitābuñ evvelinde buyurmuşdur. BEYT: *'aliyyü'l-ḫuşuş ki dībāce-i ḫümāyāneş be-nām-ı Sa'd Ebubekr bin Zengist* Ya'nı: 'Aliyyü'l-ḫuşuş ki bu kitābuñ dībāce-i ḫümāyüm Sa'd bin Ebubekr bin Sa'd bin Zengi adınadur ve ibn lafzunüñ terākibde ḫazfı şāyi'dür. Ḫuşuşan kim ḫarūret-ı nazm olan yirlerde ve Mevlānā Cāmī -'aleyhü'r-rahmete- Behāristān adlu kitābında buyurmuşdur. :

KIT'A

كلستان گرچه سعدي كرد ارين بيش
بنام سعد بن زنگي قماش
بهارستان من نام از کسی یافت
که باشد سعد بن زنگي غلامش

Eger çe bi-ḫasebi'l- zāhir öyle fehmi olınur ki Kitāb-ı Gülistān Sa'd bin Zengi adına ola. Sa'd bin Ebubekr adına olmaya. Ammā Sa'dı bin Zengi burada Oşmānoḫlı ve Ḳaramānoḫlı ḫabilinden vāḫi' olmışdur. Nitekim Ḥaḫret-i Şeyḫ bunı mü'eyyed Bostān adlu kitābında irād itmişdur.

BEYT:

²³¹ ikna'da olduğu gibi.

کی سەدی یەگویی بلاغات ر بود
در ایام ابوبکر بن سعد بود

DİGER:

نرفت از جهان سعد زنگی بدرد
که چون تو خلف نام بردار کرد

Bundan ma'fumdur ki memdûh Şeyh Sa'd bin Zengi degüldür ve Kitâb-ı Gülistân Bostân'dan bir yıl şoñra te'lîf olmuştur. Nitekim târihleri içünde beyân eylemişlerdür.

Târih-i Bostân:

ز شش صد فزون بود ینجاه و ینج
که یر در شد این نام بردار گنج

Târih-i Gülistân:

در ان مدت که مارا وقت خوش بود
زهجرت شش صد و ینجاه و شش بود

Ve Hâzret-i Şeyh'üñ mevlüdi Şîrâz'dur ve hem kabır-i müteberriki ândadur. Ziyâret-gâh-ı ehl-i hâcât olmuştur. Sene ehadi ve tis'în ve sitte mie Şevvâlinüñ cum'a gicesinde vefât itmişdür ve kendüsi şabakât-ı meşayihdandur ve efâzil-i şüfiyyedendür ve Şeyh Ebu 'Abdullah Hâfî'nüñ buğ'a-i şerîfi mücâvirlerindendür ve meşâyih-ı kibârdan çok kimseye erişmişdür ve Şeyh Şehâbe'd-dîn Sühreverdî birle şohbet itmişdür ve hikâyet iderler ki müddet-i medâde Beytü'l-mukaddes ve bilâd-ı Şâm'da saķalığ idüb halka şu ulaşturmışdür. Tâ Hâzret-i Hızır'la 'azm-i mülâkât olub ânuñ zülâli en'âm ü ifzâlinde sîr-âb olmuştur ve Büt-hâne-i Sümenât'a girüp ulu bütlerini şaymışdür ve defe'âtle piyâde sefer-i hâc ve seyahat-ı 'âlem kılmışdür. Nitekim hikâyetlerinden

fehm olunur ve kıdve-i mütekarrilân Fârisî'dür. Ondan muḳaddem ol uzûbetden ḡazelân vâḳi' olmuşdur ve kelimātu maḳbûl cümle-i tevâ'ifdür. Nitekim demişler:

Қыт'а:

در سعدي سه کسی مېر انند
هر جند که لابی سعدي
اوصاف و قصیده و غزل را
فرد وسي و انوري و سعدي

Ve ol zemānuñ meşâyıḡından biri meger Ḥazret-i Şeyḡ'e münkir imiş. Bir gice vâḳi'asında görür ki gökler ḡapuları açılmış ve melâ'ike nürdan ṭabaḡlar ile nâzil olurlar. şordu ki: "Bu ṭabaḡlar nedür." Eyitdiler ki: "Sa'dî Şirâzî bir beyt didi ki maḳbûl-i Ḥazret-i 'izzet oldı. Bu ṭabaḡlar ānuñ içündür." ve ol beyt budur didiler:

برك درختان سبز در نظر خوشيار
هرور قي دفتر معرفت كرد كار

Ol 'aziz çün kim 'ālem-i vâḳi'ada uyandı fi-l-ḡāl yirinden ṭurub Şeyḡ'uñ ḡapusına geldi. işitdi ki hemān Ḥazret-i Şeyḡ bu beyti tekrār iderdi ve Ḥazret-i Şeyḡ'uñ cümle-i leṭā'ifindendür ki meger seyahat 'āleminde iken Hümām-ı Tebrizî birle Tebriz ḡammāmında mülākāt vâḳi' olmuş ittifaḡ-ı Ḥazret-i Şeyḡ cāme-kānda Hümām'uñ yanına vâḳi' olmuş ve Hümām'uñ öñüne Ṭurfandoḡlı vâḳi' olmuş ki ḡāyet de maḡbûblardan imiş ve Hümām Ḥazret-i Şeyḡ'i bilmeyüb mevlüdin ve ḡudumını sormuş. Eyitmiş ki: "Şirāz ve Sa'dî kelimātundan hiç ḡāṭırında var mıdır." demiş. Ḥazret-i Şeyḡ bir iki tāze ḡazel okumuş ve yine sormuş ki: "Hiç Hümām'uñ daḡı ol yirde ḡazelleri okunur mı" Eyitmiş: "Belî okurlar." Pes Hümām : "ḡazellerinden yādunda var mıdır" demiş. Ḥazret-i Şeyḡ fi-l-ḡāl bu beyti okumuş ki Hümām'undur.

Beyt:

در میان من و معشوق همامست حجاب
وقت آنست که این یرده بیک سوفکنم

Hemân Hümâm ferâsetle fehm itmiş ki Sa'dî'dür. 'İzzet ü mülâlefet ve 'özl ü hizmet itmiş. EFVÂH: Cem^e-i fem ve cem^e-i fevh gelür. Ağızlar dimekdür. Ammâ ba'zı lûgatda fevh hoş kôhuya dinilmiş. Lâkin meşhûr oldur ki fem ile fevh lafzân-ı müterâdifân ola ve dirler ki fem aşda fevh idi. Fâ'nuñ fethasıyla Vāv'uñ sükûnuyla ğayr-ı kıyâs üzerine hâzıf olındı. Hâfâsında harf-i 'illete müşâbih olduğıcün. Nitekim harf-i 'illet hâzıf olunur. Vaktâ kim kelâm-ı 'Arabî'de harfeyn üzerine mütemekkin bir ism ki şânisi Vāv ola Hâ'dan ğayrı bulunmadıysa Vāv'dan bedel Mîm getürdiler. Kırb-ı mahrecleri olduğından ve fem oldı. 'ÂLEM: Feth-i Lam'la ma'rûfdur. Cihân demek olur ve bu zemânuñ ehline dahı 'âlem dirler. Cem'i 'âlemün gelür ve ba'zı nüsahta 'âlem yirine 'avâm düşmiş çünki bu muqaddimedden ğarez pâdişâhuñ medhidür. Makâm-ı medhe münâsib 'âlemdür. Egerçe ki kendü huşuşunda 'avâm olmağ tenezzül şüretidür. ÜFTÂDE: "üftâden" lafzından ism-i mef'ûldür. Düşmiş dimekdür. Vuğu^e ve sükût ma'nâsına "üftâden" ve "üftiden" ikisi dahı lûgattur. Müstağbelâtında Elif ve Yâ düşer "üfted" ve "üftende" dirler. Ma'nâ şöyle dimekdür ki: "Sa'dî'nüñ gökcek zikri ki 'âlem ağızlarına ki düşmişdür." *ü şî't sühâneş ki der basî'renîn refte* ŞİT: Âvâz dimekdür. SÜHÂN: Söz ve kelimacı dimekdür. Zamm-ı Sin ve feth-i Hâ'yla bûden kâfiyesinde isti'mâl olunur.

Esedî:

بساجا یها گفته اند این سخن
بکن ینکی انکی بحر ها فکن

Feth-i Sin ve zamm-ı Hâ'yla bûn ve kûn kâfiyesinde isti'mâl olunur.

Nizâmî:

فاتحه فکرت و ختم سخن
نام خدایست و بران ختم کن

BASÎT: Bunda mebsût ma'nâsınadır. Basît zemînden murâd yir yüzidür ve hem lafz-ı zemînden kaç-ı naẓar yir yüzine basît dirler ve basît bir düziye olana dirler yek-sân ma'nâsına. **REFTE:** "reften" lafzından feth-i Râ'yla ism-i mef'ûldür. Gitmiş ve yürümüş demek olur. Müstaḥbelâtında Fâ Vâ'v'a ḳalb olunur."reved" ve "revende" dirler. Ma'nâ şöyle olur ki: "Daḥı ol sa'dî'nüñ kelâm-ı âvâzesi ki yir yüzinde gitmişdür." *ü ḳaşbü'l-ḥabîb ḥadişes ki hemçün şeker miḥorend* **ḲAŞB:** Şâd'uñ sükûnıyla burada şol ḥurmadur ki ağızda daḡılır. Bu taḳdîrce ḳaşbü'l-ḥabîb yâ Peyḡamber ḥurması demek ola ki ḥabîb'den murâd Ḥazret-i Ḥabîbullâh ola. 'Aleyhi's-selâtü v'es-selâm veyâ Ḥabîb Maḥbûb ma'nâsına ola nefis ḥurma demek ola ve ḳaşb sükûn-ı Şâd'la üçüncü bâbdan maşdar daḡı gelür. Et paralamak ve bir nesne gizlemek ma'nâsına ve ḳaşb Şâd'uñ fethasıyla burada ḳâmiş ma'nâsınadır. Bu taḳdîrce ḳaşbü'l-ḥabîb'den murâd şeker ḳâmişdür. Ya'nî: Yâ dost ḳâmiş demek ola yâ maḥbûb ḳâmiş demek ola ve daḡı ince kittândan dokunmuş ḳumaşa dirler ve daḡı şol gerek ki müstedir içi boş ola ve daḡı şu uğraḡlarına dirler ve daḡı öyken damarlarına dirler ki nefes yollarıdır ve daḡı ḳuru yoncaya dirler ve şehruñ ortalarına dirler. Ammâ Fârisî'de ḳaşb feth-i Şâd'la ḳaşabaya dirler ki 'avratlar başlarına örterler. 'İşâbe lafzından taḥrîf olunmuşdur.

Secdî:

بستی قسب انحر سرائ دوست جمشتی زر
سه بوسه بدو مارا ای دوست برستاران

ḤADİŞ: Burada söz demekdür kelâm ma'nâsına ve daḡı tâze demekdür. **ŞEKER:** Şın-ı mu'aceme-i meftûheyle taḥfîf-i Kâf'la Fârisî'de ve Türki'de müştarekdür ve Şın-ı mühmele-i mazmûmla ve Kâf-ı müşeddetle 'Arabî'dür. **MİḤOREND:** "ḥorden"

lafzından cem°-i fi°l-i muẓāri°dür. Yirler dimekdür. Vāv resmîdür. Ma°nā şöyle dimekdür ki: "Ol Sa°dî'nün sözünñ hurmasını veya sözünñ şeker kâmuşını ki şeker gibi yirler." *ü ruḳ'a münşāteş ki çün kaḡad zer mibarend* RUḲ°A: Pāre dimekdür. Pāre kaḡıdda istî°māl-i ekşerdür ve satranç naṭṭa°na dirler ve eklenmek ma°nāsına daḡı gelür. Münşe°āt şîḡa-i ism-i mef°üldür. Mükremāt gibi inşā olunmuş dimekdür. KAḡAD: Ḡayn'ün fethasıyla ma°rûfdur. ZER: Burada altun dimekdür ve pîr ma°nāsına daḡı gelür ve Zāl'ün atası adıdır ki Rüstem Cihān-gîr ānuñ torunudur.

Şems-i Fahri:

تا که گیتی ز گردش خورشید
گاه باشد جوان و کاسی زر
رستم و عهد زال سان یاداء
بنده در که تو از بی زر

BOREND: Feth-i Bā-yı °Arabî'yle "borden" lafzından ki zamm-ı Bā'yladır şîḡa-i fi°l-i muẓāri°dür. Burada iletürler dimekdür ve "borden" yekinmek ma°nāsına daḡı gelür. Müstaḡbelâtında Bā'yı ve Rā'yı meftûḡ kılurlar "berd" ve "berende" dirler. Ḳul Ḳarabaş ki esir idüb kâfir ilinden sürü ile çıkarlar oña daḡı berende dirler ve dirler ki "büriden" lafzınñ müstaḡbelâtında Yā'yı ḡazf iderler. "borend" ve "borende" dirler. Teşdidle ve teşdidsüz farî itmekiçün "borden" lafzınñ müstaḡbelâtın meftûḡ kılurlar ve muḡtemeldür °ibāret-i borend ola zamm-ı Bā'yla. Nitekim ba°zı nüsaḡda öyle taşḡih olunmuş ol taḡdırce "Altun kaḡıdı gibi keserler." demek olur. Pes ma°nā şöyle dimekdür ki: "Daḡı ol Sa°dî'nün inşā olunmuş ruḳ°aların altun kaḡıd gibi iletürler yāḡūd kesüb alurlar." *ber kemāl faẓl ü belāḡat o ḡaml netüvān kerd* KEMĀL: Ma°rûfdur. FAẒL: Artuḡlukdur. BELĀḠAT: Kelāmda şol vaşfa dirler ki müfredāu tenāfur-i ḡurûfdan ḡarābetden ve muḡalefet-i kıyāsdan ve mürekkebāt-ı mu°akkad olmaḡdan ve tenfiriden ḡālîs olduḡdan soñra ki feşāḡat bu evşāfdan °ibāretdür. Me°ānî-yi maḡşûdi ḡusn ve

cehille ifāde idüb nikāt-ı bedi'a-yı müstemel olmaqdır ve ol kişi kim bu hālete kâdir ola oña belîğ ve ehl-i belāğat dirler. O: Zamîr-i gâ'ibdür. Sa'dî'ye râci'dür. Türki'de isti'mâldür. O ve Ol dirler. HAML: Feth-i Ha'yla ve sükün-ı Mîm'le lûğatda hayvânât cinsünüñ karnında olan yir ki eşcâr üzerindeki hâşıla dirler. Ammâ bunuñ gibi maķāmda izāfet ve nisbet ma'nāsına isti'mâl olunur. TÜVÂN: Gücdür kuvvet ma'nāsına. "tüvânisten" lafzından emrdür. Ekser vaşf-ı terkîbi olur. Kaẓa-i tüvân gibi ve tüvāned ma'nāsına gelür. Nitekim bu maķāmda öyledür.

Şeyh Kemāl-i Hocendi:

این جنین صورت مطبوع زجان نتوان ساخت

ورتوان ساخت زقدتوروان نتوان ساخت

Pes ma'nā şöyle demek olur ki: "Sa'dî'nüñ kemāl-i faẓlına ve belāğatına nisbet itmek olmaz." *bel ki Hüdāvend-i cihân ü kûṭb dā'ire-i zemān* BEL: Lafz-ı 'Arabî'dür. Ahır içündür. KUTB: Şol noktaya dirler ki asmānuñ ve asiyanuñ dönmesi ānuñ üzerinedür. Kûṭb-ı şimālî ve kûṭb-ı cenūbî dirler. Minver-i mülküñ tarāfeynidür ve bundandır ki ricālül-ğaybdan birine ki taşarruf-ı 'ālem aña mufavvaẓdur. Kûṭb dirler zîrā medār-ı 'ālemdür. *kā'im maķām-ı Süleymān Nāşır ehl-i imān* KÂ'İM: Turıcı dimekdür. NÂŞİR: Yardım idici dimekdür. Atabeg a'zam şahenşāh mu'aẓẓam ATABEK: Lûğat-ı Türkmān'dur. Taşarruf ehlidür. Cümleten el-mülk ma'nāsına. ŞAHENŞAH: Şāhenşāh şehenşāh ve şehenşeh heb lûğatdur. Begler begi dimekdür. Muẓafferü 'd-dîn Ebubekr Zengi MUẒAFFER: Sîga-i ism-i mef'ûldür. Zafer bulmuşdur dimekdür. DÎN: Dāl'uñ kesresiyle her şeri'at ki oña itā'at olunur. Dîn dirler ve ānuñ üzerine cem' oldukları i'tibārla millet dirler ve dîn sağış dimekdür ve pādaşdur. Cezā ma'nāsına töredür hūy ma'nāsına ve hükmdür ve pādişāhlığa dirler ve hor ü maķhūr itmekdür ve huccetdür ve biri biriyle dā'im muşāḥabet iden yārāna dirler ve der ma'nāsına isti'mâl olunur. "kezā fi kânūnî'l-edeb"²³² Burada muẓafferü 'd-dîn pādişāhuñ eyyāmesidür. Bi-

²³² Görgü kurallarında da böyledir.

hasebül-terki b izâfete bi-ma'nâ lâm ola . Dîne zafer bulmuş demek ola yâ izâfet-i bi-ma'nâ fi ola. Dinde zafer bulmuş demek ola ve dinden dağı Dîn-i İslâm murâddur. Elif ve Lâm ol ma'nâyı ifâde ider. EBUBEKR: Pâdişâhuñ künyesidür. Bekr atası dimekdür ve eyitdiler ki: "Adı 'Abdullâh'dur. Sa'd Ebubekr'üñ atası adıdur." ve teberruken Ebubekr bir oğlunuñ adını Sa'd virmişdür ki Hâzret-i Şeyh kendüyi aña nisbet idüb Sa'dı dimişdür. Nitekim yukaruda tafşili geçdi. İBN-i ZENGİ: Ol Sa'd dahi Zengi oğludur ve dirler ki: Zengi dağı Mevdüdü's-sülfer oğludur. zıllullâhi fi erzu ZİLL: Kesr-i Zâ ile burada gölge dimekdür säye ma'nâsına ve ba'zılar ni'met ve hıfz ve heybet ma'nâlarıyla dağı tefsir itdiler. ARDI: Yir dimekdür. Zemîn ma'nâsına . Zamîr-i muhallâ-i mecrûr Lafzetullâh'a râci'dür. Ya'mî: "Ancılayın Sa'd bin Zengi ki Allah'üñ gölgesidür yir yüzinde. Nitekim Hadîs-i Nebevî'de vârid olmışdür: "es-sultânu zıllullâhi fi'l-'arzi ye'vî ileyhi küllü mazlûm"²³³ Pâdişâhlara säye-i Hakk demekde nûkte çokdur. Bilgil ki saltanat hakikatde Hakk Te'âlâ'nuñ hilâfeti ve niyâbetidür. Yir yüzinde Hâce-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi v'es-sellem sultâna säye-i Hakk buyurduğu hemân hilâfet ma'nâsınadır. Zîrâ 'âlem-i şüretde her şahşuñ ki säyesi yir yüzine düşe Änuñ zâtınuñ hâlifesi olur." Felân'üñ säyesidür "dirler. Dâ'imâ aña izâfet ve nisbet olunur. Hümayı ki bir za'ifce kuşdur. Hakk Celle ve 'alâ änuñ vücûdunda esrâr-ı lutfundan birisini emânet komağla görgil ändan ne eserler zâhir olur ve ne hâşiyetler zuhûra gelür. Şöyle ki: "Ki eger säye-i pür-mâyesi bir fakîr-i hakîre düşse ehl-i sa'âdet ve şâhib-i mülk ü sa'âdet olur. Pes Hakk sübhânehü bir kulunu kemâl-i 'atîfet ve mezîd-i hidâyet birle ihtiyâr itse ve 'inâyet-i ilâhi ve sa'âdet-i kabûl-i 'aks-i zât ü şafât-ı Hüdâvendî birle mahşûş kılsa ma'lûmdur ki ol Zât-ı Şerîf'üñ 'unşur-ı laîf'üñ nihâdından ne denlü ikbâl ü devlet ve 'izz ü kerâmet ta'biye olmuş ola. Onı hâşiyeti oldur ki her ehl ü nâ-ehl ki änuñ 'ayn-ı 'inâyetiyle melhûz ola. Cümle 'âlemde mu'abbel ü ma'kbûl olub 'izzet ü sa'âdet bula ve eger "ne'ûzu billâh"²³⁴ ki mu'arri'z hitâbında ve ma'hall 'itâbında bulunup manzûr-ı kahr ü heybet ü mes'ûl takşîr-i hizmet

²³³ Padişah yeryüzünde Allah'ın gölgesidir. Bütün mazlûmlar O'na sığınrlar.

²³⁴ Allaha sığınırım .

düşe. Merdūd ü matrūd olub müdebbir-i deverān ve ʿaciz ü ser-gerdān kıla. Lā-cerem ānuñ gibi Zāt-ı Mükerrrem çün sāye-i mihr aʿzam-ı hürşid. Zemān vücūd-ı mukāyed-i devrān melca-i enām ve melāz-ı hāvāş ü avām olub sebeb-i ʿıyş ve ʿışret ve māye-i hużūr ü raḫat düşer. Pes bu şıfatla mevşūf ve bu saʿādetle maʿrūf olan gevher-i laṭif ve ʿunşur-ı şerif eger kendü pindārına giriftār ola ve bu teʿsirat aşār-ı luṭf ü ḫahr Ḥaḫḫ sübhānehu fehmi itmege ānuñ gibi Sultān-ı iḫlīm-i şüret ve pādīşāh-ı mülk-i daʿvī dirler. Anuñ mişli şol māh-ı rüy ve mişk-i büy-ı dilberdür ki kendünün ḫüsn-i cemālinden bi-ḫaber Ḥaḫḫ-ı ʿĀlem āndan temennaʿlar idüb bahreverdür.

Beyt:

خوش باشد عشق خوب رویی
کز خویی خود ندارد

Ve ger ʿināyet Bārī yār kılub kendünün vücūd-ı mecāzisini mazḫar-ı şıfat luṭf ve ḫahr ü Ḥaḫḫ-ı sübhānehu anlaya ve şüret-i tılsımını tarīkat elinden şeriʿat miftaḫıyla fetḫ eyleye ve kendü şıfatında olan hazā in-ı maḫzūn ü meknūm ḫaḫīḫat göziyle mütālaʿa ide. Taḫṭ-ı memlekete ebedī ve serir-i saltānat-ı ser-medide melikü'l-mülük olub mülk-i melekūt zir-i nigīn-i fermān ve ins ü cāna Süleymān ola. Anuñ gibi servere sultān-ı iḫlīm-i ḫaḫīḫat ve pādīşāh-ı mülk-i maʿnā okurlar. Nitekim Meşnevī'de Mevlevide dinilmişdür:

کیف مداظر نفس اولیاست
کود لیل نور خور خورشید خداست

rabb arzanhu o arzahi RABB: Perverd-gār ma'nāsına besleyici demek olur. Burada Yārabbī taḫdīrindedür. ARḌ: Kesr-i hemze-i vaşla "rızā yerz" bābından şığa-i emrdür. Rāzī ol dimekdür. Rızā Ḥaḫḫ Teʿālā'dan irādet-i şevāb dirler. ANHÜ: Ol pādīşāhdan dimekdür. VE ARḌİHİ: Fetḫ-i hemze kaṭʿ ile "arzi yürzi" bābından şığa-i emrdür. Dahı ol pādīşāhı rażı ḫul dimekdür. Rızā ḫuldan iʿtirāzı terke dirler "ve ḫale baʿzū'l-

meşâyih er-rızâu minel 'abdi terku irâdetihi fi irâdetillâhi te'âlâ"²³⁵ Ya'nî: "Yâ Yârabbi sen hoşnud ol öbkeden dağı ol Ebübekr'i hoşnud eyle senden." Âyet-i Kerime'de vârid olmuştur: "rağıyallahu 'anhüm ve rađu 'anhu"²³⁶ *be-âyn-ı inâyet nazar kerde est* 'AYN: Luğât-ı 'Arab'da hayli ma'nâya gelür. Evvelâ göz dimekdür. Burada dağı murâd oldur. Nitekim Türki'de lafz-ı göz müşterekdür. Âdem gözine ve ud gözine ve diz gözine ve şu gözine dirler. Kezâlik 'Arabî'de dağı ol vechle müsta'meldür ve dağı altın ve dînâr ve cäsüs ma'nâsına gelür ve dağı şol saḥâbe dirler ki 'ırâquñ kıble tarâfından gele ve qurş-ı âf-tâba 'aynû's-şems dirler ve menâzil-i kamerden deberânda şüreyyâdan şofıra surḥ renk yıldız vardır. 'Aynû's-sevr dirler ve 'aynû't-tavn'a dirler ve cem'i a'yân gelür ve dağı 'ayn dirler. Varluḡ ve ber-güzide ma'nâsına cem'i a'yân gelür ve 'aynû'l-mizân dirler terrazü gözine. Pes ma'nâ şöyle dimekdür ki: "Ol hüdâvend-i Cihân ki bu ilkâyla ma'rûf ve bu evşâfla mevşûfdur. Sa'dî'ye inâyet 'aynıyla nazar itmışdür." 'ayn-ı inâyet demek bi-hasebü'l-lafz dağı hem letâfet-i şan'atdan ḥâlî degüldür. Zîrâ inâyet lafzında 'ayn vardır. Nitekim 'ayn-ı sa'âdet ve 'ayn-ı tîma' dirler. Bu ma'nâları ri'âyet iderler. *ü taḥsîn-i Belîğ fermûde* Dağı Taḥsîn-i Belîğ buyurmışdür. *ü irâdetün şâdiḡ nümûde* İRÂDET: Dilemekdür. ŞÂDIḡ: Gerçekdür. NÜMÜDE: "nümûden" lafzından şîḡa-i ism-i mef'ûldür. Göstermiş dimekdür. Müstaḡbelâtında Vâv yirine Elif ve Yâ gelür. "nümâyed" ve nümâyende" dirler. Ya'nî: "Gerçek irâdet göstermişdür." *lâ-cerem kâffe-i enâm ez-ḡavâş ü 'avâm be-muḡabbet o kirâyide end* LÂ-CEREM: Cim'üñ ve Râ'nuñ fetḡalarıyla Türki'de dağı müsta'meldür. "lâ-büd" ve "lâ-muḡâlet" birle tefsîr olunmuşdur. Bi'z-zarûrî dimekdür. KÂFFE: Fâ'nuñ teşdidiyle dükeli dimekdür cümle ma'nâsına. ENÂM: Fetḡ-i hemze ile ḡalk dimekdür. KİRÂYİDE: Kesr-i Kâf-ı 'Arabî'yle "kirâyiden" lafzından ism-i mef'ûldür. Meyl eylemiş dimekdür.

Kemâl-i İşfehânî:

²³⁵ Meşâyih'ten bazısı dedi ki: "Kuldan rıza şöyle olur. Kulun kendi iradesini Allah'ın iradesine bırakmasıdır.

²³⁶ Allah onlardan, onlar da Allah'tan razı olsunlar.

گز شد عهد جوانی و لهر سیرنه
رسید نوبت ییری بتویه نگرایی

Ve bir nesneyi şallamak ma'nāsına dağı gelür. Ya'nı: "Bi'z-żarūrī cümle-i ḥalāyık ḥavāşdan ve ʿavāmdan o Sa'dī'nüñ muḥabbetine meyl eylemişlerdür." *ki ile'n-nās ʿalī dīn mülūkhūm* NĀS: Burada merdüm ma'nāsınadır ve ʿArab'da bir kabīlenüñ adıdır. MELÜK: Melikūñ cemʿidür. Begler ma'nāsınadır. Ya'nı: "Ḥalāyık begleri dīni üzerine ölücidür." NAẒM: *zān-geh ki terā ber-men miskīn nazar est* ZĀN-GEH: Ezān-gāh lafzından taḥfīf olınmışdır. Kāf-ı ʿAcemī'nüñ fetḥasıyla ve Hā-yi aşıyla ezān-ı vakt ma'nāsınadır. Ol vaktten dimekdür. Bilgil ki "gāh" ve "geh" Hā-yi aşıyla luğātdur. Dört ma'nāya gelür. Evvelā: Vakt ma'nāsına şāyi* ve meşhūr luğātdur. Nitekim burada öyledür. Şāniyen: Taht ve mesned ma'nāsına .

Esedī:

فرايم زجان افرين شاهرا
که زيياست بر خسروي گاه را

Şālisen: Kuyumcılaruñ butasıdır ki içünde altın ve gümüş eridürler. Gıldan ü gışşdan eridürler.

Ferrūhī:

جوناام بخدمت اواز غوارياك شوند
بر ان مثال که سيم بهره اندر گاه

Rābiʿan: İsm-i mekân ve menāt-ı fīʿldür. Giriz-gāh ve taht-gāh ve dest-gāh dirlər. TERĀ: Zamīr-i ḥitābla ʿalāmet-i mefʿūlden mürekkebdür. Vāv-ı resmī aralıqdan düşüb muttaşıl yazılmışdır. Aşldur. "Turā"dur. Saña dimekdür. MEN: Burada zamīr-i mütekellim vaḥdedür ene ma'nāsına ben dimekdür ve "kejnī" didikleri nesne ki hevādan yağar ve batmān ma'nāsına dağı gelür ki vezn-i maḥşūşuñ ismidür ve

teşniyesinde "menevân" dirler. Her iklimde bir dürlü sayılır. Hakk budur ki ma'nâ-yı evvelde isti'mâl olcağ Nûn-ı muhaffefe birledür. Fârisî'dür. Mu'ayyen ve ma'nâsını âhirinde isti'mâl olcağ Nûn-ı müşedde birledür. 'Arabî'dür. MİSKİN: Ma'rûfdur. Cem'i mesâkin gelür ve Fârisî'de misk leyn dimekdür. Ma'nâ şöyle dimekdür ki: "Şol vaktiden ki senüñ ben miskinüñ üzerine nazaruñ vardur." *âşarem ez âf-tâb meşhûr tera est* AŞAR: Eşerüñ cem'idür. ÂF-TAB: Güneşdür şems ma'nâsına. TER: Burada edât-ı tafdıldür. Ya'nî: "Eşerlerüm güneşden meşhûrrağdur." *ger hod heme 'aybhâ be-dûn bend derest* HOD: Vâv-ı resmîyle "bed" ve "ded" kâfiyesinde isti'mâl olunur. Burada edâtdur ki bir ismüñ âhirine ulaşur. Hük-m-i mertebede mahşûş hâlete delâlet ider. Türkî dilde dağı şâyi'dür.

Latîfi:

من خود نفی رسم که یای سکت بیوسم
یارب رقیب نا یاک از جه ورا بیوسد

Ve dağı kendü ma'nâsına gelür. Nitekim Hüdâ ma'nâsına zikr olındı. BEDİN: Bâin ma'nâsına. Hema ki Elif Dâl'a kalb olınmışdur. DER: Feth-i Dâl'la burada bedîn lafzındaki Bâ ki fi ma'nâsınadır. Am taḥkîk ve te'kid için gelmişdür. Ya'nî: "Ger hod kamû 'ayblar bu kulda vardur." *her 'ayb ki sulṭân be-pesended ü hüner est* PESENDED: "pesendiden" lafzından fi'l-i muzâri' şîğasındadır Begenür dimekdür. Ya'nî: "Her 'aybı ki sulṭân begenür hünerdür." KİT'A: *gili hoş bûy der hammâm rûzî* GİL: Kâf-ı 'Acemî'nün kesriyle balcık ma'nâsınadır. tıyn ma'nâsınadır ve toprak mahallinde dağı isti'mâl olunur. Gil-i Ermenî gibi. HAMMÂM: Ma'rûfdur. Mîm-i âhirüñ sükûmyla okunmak gerekdür. Tâ izâfet feh-m olınmaya. RÛZÎ'deki Yâ vahdet içündür. Bir gün dimekdür ve dirler ki izâfetledür. Hammâm-ı pâdişâh gibi. Ol taḥdîrce yâ nef-s-i kelimedden olur veya 'nisbet için gelür. Ma'nâ şöyledür ki: "Bir hoş koḥulı balcık hammâmda bir gün" *resîd ez-dest-ı maḥbûbî be-destem* "irişdi bir maḥbûb elinden elime" *bedav goftem ki meskî ya 'abîrî* BEDAV: Bâv gibidür.

Nitekim "bedîn" lafzınıñ şerhinde beyân olındı. Ya'nî: "Oña eyitdüm: mesk misin yâ 'abîr misin" *ki ez-büy-ı dil-âviz-i tû mestem* DİL-ÂVİZ: Terkiib-i tavşîfdür. Gönül aşıcı dimekdür. Ya'nî: "Senüñ gönül hayrân idici çoğuñdan ser-çoşum." *be-goftâ men gil-i nâ-çîz budem* BE GOFTA: "be-goft" o taqđirindedür. Eñahh budur ki Tâ'yı fetħa ile zamme bâbında telaffuz iderler ve dirler ki Elif zâyiddür. ifâde-i ma'nâ eylemez. NÂ: Edât-ı nefydür. Bunuñla tavşîf-i nefy kaçd olınur ve tafşîli Nün-ı nâfiyenüñ şerhinde geçmişdür. ÇİZ: Nesnedür şey° ma'nâsına. Ya'nî: "Eyitdi: Ol ben nesnesüz balçığı idüm " *velîkin müddetî be-gül nişistem* GÜL: Zamm-ı Kâf-ı 'Acemî'yle burada meşhûr bir çiçekdür. Nitekim tafşîliyle beyân olındı. Lafz-ı gil ve gül tecnis-i nâkışdur. "sivâr" ve "süvâr" gibi. NİŞİSTEM: "nişisten"lafzından şîğa-i fi'l-i mâzî nefis-i mütekellim vahdedür. Oturdum dimekdür. Müstağbelâtında Sin-i mühmele hâzıf olınub ânuñ yerine Yâ ve Nün gelüp "nişined" ve "nişinende" dirler ve gâh olur ki evvelinde Nün dahı hâzıf idüb "şenîd" dirler ve müte'addîsi "nişâsten" gelür. Oturmak iclâs ve ik'âd ma'nâsına kıyâs buydı ki "nişînânîde" dinile idi. "nişâsten" işlemedi.

Esedî:

سیہد مراورا بگشتی نشاست
بکین جستن دیوختان نحواست

Ma'nâ şöyledür ki: "Velîkin bir müddet gül birle oturdum. Ya'nî müşahâbet itdüm." *cemâl-i hem-nişîn ber men âhîr kerd* HEM-NİŞİN: Bile oturan gâh olur ki ortadağı Nün'ı hâzıf idüb "hem-şîn" dirler.

Şems-i Fahri:

اگر قلم ز جواز گفت کھر باشد
سزدکه کیر و همشین و همشین ارنک

Ya'nî: "Bile oturanuñ cemâli eşer eyledi." *ü ger ne men hemân hâkem ki histem*
 HÂK: Toprakdur türâb ma'nâsına. HiST: Var dimekdür. Ya'nî: "Ve eger öyle olmasa
 ben hemân toprağım ki varum." *Allâhümme metti'ül-müslimîne bi-tül-i hayâtihi*
 ALLÂHÜMME: Başrayyuna yanuñda aşda Yâ Allâh idi. Harf-i nidâdan 'ivaż-ı
 Mîmeyn getürünüldi. İbtidâ-i hâkîkî ism-i Allâh birle olsun diyü ol iki Mîm te'hir
 olındı. Ve Ferrâ yanuñda billâhi âmenna bi'l-hayr dur. Be-her-hâl Yâ Allâh dimekdür.
 METTİ': Mîm'üñ fethası ve Tâ-i müşeddedüñ kesriyle metti' yemti' bâbından şîğâ-i
 emr-i hâzırdur. Metâ'landur ve intifâ'landur dimekdür. MÜSLİMİN: Müslümüñ
 cem'idür. TÛL: Tâ'nuñ zammeyesiyle uzunluğdur dirâz ma'nâsına. Ya'nî: "Yâ Allâh
 müslümânları intifâ'landur. Ol pâdişâhuñ hayâtı uzunlığıyla." *ü zâ'if şevâb-ı cemîle ü*
hasenât ZÂ'İF: 'Ayn'üñ kesriyle zâ'if yeza'ifden şîğâ-i emr-i hâzırdur. Kat kat eyle
 dimekdür. ŞEVÂB-I-CEMİL: Gökcek HASENÂT: Hayrât. Ya'nî: "Kat kat eyle ol
 pâdişâhuñ gökcek şevâbını dañı hayrâtını." *ü erfi' derece eviddâ ne ü vülâte* ERFİ':
 refi' yerfi' bâbından emr-i hâzırdur. Kaldur dimekdür. DERECE: Mertebe ve menzile
 dirler. EVİDDA: Vedîdüñ cem'idür. Ehibba hâbîb cem'i oldığı gibi. Dostlar dimekdür.
 VÛLÂT: Fu'ât vezni üzerine vâlinüñ cem'idür. Hâkim dimekdür. Bilgil ki her fi'l-i
 nâkışdan gerekse Vâv'ı gerekse Yâ'yı olsun ism-i fâ'il cem'i fu'ât veznine gelür. kâdın
 ve kuğatın ve gâzın ve guzâtın ve hamın ve humâtın gibi. Ya'nî: "Dostlaruñ ve
 hâkimlerinüñ mertebesini kaldur." *ü demmir 'alâ a'dâ-i şunâtihi* DEMMİR: Mîm-i
 müşeddenüñ kesriyle ve merîr merre bâbından emr-i hâzırdur. Helâk vir dimekdür.
 A'DÂ: 'Adüñ cem'idür. ŞUNÂT: Yine fu'ât veznine şânîñüñ cem'idür. Buğz idenler
 dimekdür. Ya'nî: "Helâk vir ânuñ 'adûlarına dañı aña buğz idenlere." *bimâ tela fi'l-*
Kur'ân min âyâtihî BİMÂ: Harf-i cerrdür. Burada beyâniyyedür. -den dimekdür.
 Mine'l-fülân fülândandur. ÂYÂT: Âyetüñ cem'idür. Âyet lûgatda nişâna dirler. Ammâ
 ıstılâhda Kur'ân'dan bir miqdâra dirler ki ehl-i Kur'ân surhla hudûdın ta'yîn
 itmişlerdür. Ma'nâ şöyledür ki: "Şol nesne Hâkîkîñ ki tilâvet olunur." Kur'ân'daki ol
 Ân'üñ âyetlerindendür. Ba'zı nüsañda mâtelâ vâki' olmışdur. Ol taqdırce Mâ

maşdariyye olur. "müddetü t-tilâveti fi'l-Şurâni min âyâtihi"²³⁷ "el tilâveti fi Şurâni" takdîrindedür olur. *Allâhümme amin beledihu ve ehîz veledihi* AMİN: Hemze-i Mîm'den ve Mîm-i meksûr ile ve Nûn-ı sâkineyle amin yamenden şîğa-i emr-i hâzîrdur. Emîn eyle dimekdür. BELED: Beldenün cem'idür. Şehr-i ma'mûrlar dimekdür. Beled gibi "büldân" ve "bilâd" dağı cem'i gelür. EHİZ: Hafeza yahfezudan emr-i hâzîrdur. Sakla dimekdür. VELED: Oğul dimekdür. Zekere ve ünsâya şâmilür. Müfred ve cem' gelür. Ya'ni: "Yâ Allâh şehrlerini emîn eyle dağı oğlın sakla." ŞİR: Şin'ün kesriyle lûgatda bilmekdür. Dâniş ma'nâsına. İştîlâh-ı şu'arâda bir kelâm-ı mevzûn ki müretteb ve mu'kaffa ve mütekerrer ola ve dirler ki bir kelâm-ı muhayyel ü mevzûndur. Kaşla ancak. *lekad sa'dü'd-dünyâ be-dâm sa'duhu* LEKAD: Mütimm-i mahzûfün cevâbıdır. SA'D: Yes'udu dördüncü bâbdan fi'l-i mâzîdür. "nîk baht şod" ma'nâsınadır. Eyü bahtlı oldu dimekdür. DÜNYÂ: Ednânün müenneşidür. Nitekim 'ulyâ a'lâ müenneşi dinür. Kurba dirler dünyâya. Dünyâ didikleri bize hâl ü mahall hayşiyetinden karîb oldığıçün. BİHİ: Zamîr-i Hâ râci'dür. Pâdişâha ki adı Ebübekr'dür. DÂM: Fi'l-i mâzîdür. Dâ'im oldu dimekdür. Mevki'-i du'âda vâki' olmuştur. Dâ'im olsun dimekdür. SA'DÜHU: Ol pâdişâhuñ sa'âdeti dimekdür. Şîfat-ı iştiqâkla ol pâdişâha du'â ve hem oğlunuñ ism-i şerâfine kinâyet tarîkıyla işâretdür. Ya'ni: "Taḥkîk-i dünyâ sa'âdetlendi ol şâhla ânuñ sa'd(ı) dâ'im olsun." *ü eyyedehu'l-Mevlâ ba-elviyeü'l-nasr* EYYED: Fi'l-i mâzîdür. Mevki'-i du'âda vâki' olmadığını mü'eyyet kılsun demek olur. MEVLÂ: Burada Hüdâvend ma'nâsınadır. Dağı âl ve aşıl dimekdür ve 'am oğluna ve âzâd olmuşa ve âzâd olıcıya ve hem 'ahde dirler. ELVİYE: Livânun cem'idür. Sancaqlar demek olur. NAŞR: Yardımdur. Ya'ni: "Ḥaḥḥ Te'âlâ mü'eyyed kılsun ol pâdişâhı yardım sancaqlarıyla" *kezâlik tenşâü lînete ü hüve 'ırķ hâ* KEZÂLIK: Mişlihi ma'nâsına ol Ebübekr leyn demek ve ba'zı nüsaḥda lizâlik düşürmiş ya'ni: Kâf-ı evvel yirine Lâm vâki' olurmış ol

²³⁷ Kur'an'dan ayetler okuyacak kadar bir süre..

dağı münāsibrekür. Bundan ötürü demek olur. Müşārun ileyh hüve arrākaha²³⁸ hu ırkḥā ola. TENŞAU: Neşea yenşeu Şın'ıñ fethiyle mā'zisinde ve muzāri'nde maşdari neşāen ve neşāeten ve neşūen gelür. Nişāü'l-gulām oğlan boy çaldı uzadı demek olur. Burada hemze zarūret-i vezn için ḥazf olınmışdır. Tenşā okunur. LİNETE: Hurma ağacınıñ özdekine dirler. Līne ānuñ vāhididür. Temr ve temret gibi. Burada budak murāddur ki pādīşāhuñ oğlundan ta'birdür. HÜVE: Rāci'dür pādīşāha. ırK: 'Ayn'ıñ kesriyle ve Rā'nuñ sükūnuyla kök dimekdür. HĀ: Rāci'dür līnete ya'ni: " Ol pādīşāhleyn fidānı dağı yüceyürek ol pādīşāh ol fidānuñ köki ve aşıdır. *ü ḥüsn-i nebātü'l-arz men keremü'l-bazar* Ya'nı: "Yirde bitenün gökcekligi tohm eyliğindendir." Bilgil ki bu iki beyt Şeyḥ'ıñ-raḥmetullah- Ebu'l-muzaḥfer medḥinde bir ḳaşıdesi vardır. Andandur ḳaşıdenüñ evveli budur. ḲAŞİDE:

حبست بجفنى المدمع لا تجري
قلمى طغى لما استطال على السكد

Ve maḥlaş dağı budur ki zikr olunur.

Yabālig:

فى الا نفال و العدل والتقى
مبالغه السعدى فى نكت الشعر

İzed Te'ālā ve taḳaddes ḥıṭṭa-i pāk Şīrāz HİTṬA: Kesr-i Hā'yla ve Tā-i müşeddedeyle meksūf yir dimekdür ve dirler ki dā'ire-i şehrdür. Cem'i ḥıṭaṭ gelür. ŞİRĀZ: Vilāyet-i Pāris'üñ tahtudur. Şehr-i meşhūrdur. Ya'nı: "Ḥaḳḳ Te'ālā ve taḳaddes Şīrāz'ıñ pāklerini" *be-heybet ḥākimān ādil ü himmet ālimān āmil* " Ādil begler heybetiyle ve āmel idici ālimler himmetiyle" *tā-zemān-ı ḳıyāmet der-amān-ı selāmet nigāh dāred* NİGĀH: Ḳaçan "dāştēn" şıgasıyla isti'māl olınsa bakmaḳ demek olur iltifāt ma'nāsına. Ya'nı: "Ḳıyāmet zemānınadek emān-ı selāmetle saḳlıya." ḲİT'A: *ne-dāni*

²³⁸ Onu terk etti.

ki men der-eḳālīm-i ğurbet NEDÂNÎ: "dânisten" lafzından fi'l-i muḳāri'-i muḳāṭabdur. Müstaḳbelâtında Sin'i ḥazf idüb "dāned" ve "dānende" dirler. Maḳām-ı istifhāmda vāḳi' olmağın bilmez misin demekdür. EḲĀLİM: iḳlīmüñ cem'idür. Ya'nî: "Bilmez misin ki ben ğurbet iḳlīmlerinde" *ḡerā rūzgārī be-kerdem derneki* ÇİRĀ: Cim'i 'Acemî'nüñ kesriyle niyşe ve niçün demekdür. Maḳām-ı ta'ḥīlde isti'māl olunur ve niye demekdür. Mef'ûlden su'âl olunur. Ġālibā ḡi ki kesr-i Cim'le ve Hā-yi 'alāmet ile ğayr-ı zevîü'l-'uḳûl'den su'âldür. Ne demekdür. Aña 'alāmetdür. Ammā muttaşıl olub Hā-yi 'alāmet düşmişdür. DERNEK: Eglenmekdür terāḡi ma'nāsına. İsm-i maşdar ve şîḡa-i emr ve vaşf-ı terkibi gelür.

Kemāl-i İsfahānî:

رفت انکه روز ماز ستم تیره رنگ بود
وانرده رابنزد دل مادر نک بود

Laṭīfî:

گفتم این جابجر نکم بصفا گفت درنک
که بحلمی وبراساه دوو گوه درنک

Ya'nî: "Niçün bir müdded-i medîd eglenmek eyledüm." *burūn refitem ezning Türkân ki meydem* BURÜN: Zamm-ı Bā'yla taşra demekdür. NİNG: Ardur. TÜRKÂN: Türk'üñ cem'idür. Türk zamm-ı Tā'la ve sükûn-ı Rā'yla Hıṭa ve Hoten ve Deşt ü Qıbçaḡ memleketünüñ ehline dirler. Qamûsı aḡ yüzlü ve ḡara gözlü ve ḡar(a) ḡaşlu ve cefā-kār oldukları sebebden 'Acem şā'irleri maḡbûblarına bir sebîl-i teşbîh Türk dirler.

Mışrâ:

ترك من ترك جفاكن كه وفاز همه به

Ya'nî: " Taşra girdüm. Türkler'ün 'arından gördüm." *cihân dirhim üftâde çün müy zengi* DİRİM: Bir yire gelmiş dimekdir. Ekser karışmırış yirinde isti'mâl olunur. MÜY: Kıl dimekdir. ZENG: Dört ma'nâya gelür. Evvelâ: Bir tâ'ife adıdır ki karalardır. Aña nisbet idüb zengi dirler ve iklîmlerine "zeng-bâr" dirler. Şaniyen: Şol ceket ağuna peykler ve kalenderler billerine taşkarlar. Sâlişen: Güneş ışıkl. Râbi'an: Pâs ki demürde ve gayrı nesnelerde hâşıl olur. Ammâ bu ma'nâda 'amme Zâ-i 'Acemî'yle isti'mâl iderler. Ma'nâ şöyledür ki: "Cihân karışmırış düşmişdi zengi saçı gibi." *haram-zâde budend lîkin* ZÂDE: "zâden" lafzından ism-i mef'ûldür. Togmış ve togurmışdır. Müstaḳbelâtında Dâl Yâ'ya ḳalb olunur. "zâyed" ve "zâyende" dirler. Lâzım ve müte'addî isti'mâl olunur. Ya'nî: " Dögülesi âdemden togmışlar idi." *ü lîkin çu gorgân be h'ân-ı h'âzekî tîz cengi* GORGÂN: İki Kâf daḳı Fârisî'dür. Gorguñ cem'idür. Ḳurtlar demek olur. H'ÂN-I HÂZEKÎ: Vaşf-ı terkîbidür. Ḳan içici dimekdir. Kâf-ı 'Arabî taşḡir içün lâḫik olmışdır. İstihâ-i tammîla ḳan içmek dil-i kinâyetdür ve âḫirindeki Yâ maşdariyyedür. TîZ: İmâle-i kesr ile itî dimekdir. Demürde isti'mâl olunur. Kesegân ma'nâsına ve ṭadda isti'mâl olunur. "Dârû-yı tîz" dirler ḫafîf ma'nâsına. ÇENG: Çim-i 'Acemî'nüñ fetḫasıyla burada pençe ma'nâsına ve ḳuş kıynaḡına dirler ve bir sâz adıdır. Ma'rûf ma'nâ şöyledür ki: " Ḳurtlar gibi ḳan içmekde tîz-pençelüler idi." *çû bâz âmedem kişver âsûde dîdem* KİŞVER: Kâf-ı 'Arabî'nüñ kesriyle memleket ma'nâsınadır. ÂSÜDE: "âsüden" lafzından ism-i mef'ûldür. Diñlenmiş dimekdir. Lâzım ve müte'addî gelür. Müstaḳbelâtında Vâv'ı Elif'e ḳalb iderler ve mâ-ba'dinde bir Yâ ziyâde iderler. "âsâyed" ve "âsâyende" dirler. DİDEM: "dîden" lafzından fi'l-i muḡarî' nefis-i mütekellim vaḫdedür. Gördüm dimekdir. Müstaḳbelâtında ḡayr-ı kıyâsca Dâl-ı evvelî Bâ'ya ḳalb olunur. "bîned" ve "bînende" dirler. Ya'nî: "Çün girü geldüm. Memleketi diñlenmiş gördüm." *pelengân rehâ-kerde ḡüy pelengi* PELENG: Ḳaplandur. REHÂ KERDE: "rehâ kerden" lafzından ism-i mef'ûldür. Ḳomış ḫalâş olmuş dimekdir. "rehâ kerden" ve "rehânden" ve "rehâniden" cümle ḫalâş itmek ma'nâsına gelür.

Nizāmî:

من سر گشته را زگار جهان
تو توانی رهاند باز رهان

HÜY: Vāv-ı aşı ile "būy" ve "mūy" kâfiyesinde "adet ve töre" demekdür. Gâh olur ki Yâ'yı tahfif iderler. Nitekim kâidesi geçdi. Ammâ Vāv-ı resmiyle "nî" ve "mî" kâfiyesinde der demekdür. "Arağ ma'nāsına.

Esedî:

دلارام را بر رج از شرم کی
سمن لاله شد لاله لولو زخوی

Ma'nâ şöyle olur ki: "Kaplanlar komuşdı kaplanlık töresini." Pelengân demek ile pâdişâhuñ şükrine işâret ider. Nitekim gorgân lafzıyla sipâh-ı Türkân'a kinâyet itmişdür. *derûn merdümü çün melek nîk maḥzar* DERÜN: İçeru demekdür. MERDUM: Burada âdem oğlanı demekdür ve gözbebine dahı dirler. "Arabî'de lafz-ı insân bu iki ma'nâda müşterekdür. MELEK: Mîm'üñ ve Lâ'm'üñ fethalarıyla ferişte demekdür. NÎK: Eyü demekdür ceyyîd ma'nāsına. Nîkü dahı dirler. MAḤZAR: Ma'rûfdur. Âyin ve ahlâk ma'nāsına qarîbdür ve oturağ yir demekdür. Ya'nî: "İçerüsi bir âdem idi ferişte gibi hûb sıretlü." *burûn leşkerî çün hizberân cengi* HİZBERÂN: Hizber'ün cem'idür. Arslanlar demekdür. "Arabî'de ve Fârisî'de müsta'mel lûgatdur.

Esedî:

عرد سهم او دل زعران هنربر
گند گر داو خشك باران زابر

CENGİ: Cenge mensûb demekdür. Ya'nî: "Taşrası bir leşker idi cengi arslanlar gibi." *cinân bûd der-ân 'ahd evvel ki didem* "AHD: Bir kaç ma'nâya gelür. Evvelâ: Qavl ve

karar dimekdür. Kavluhu te'ālā: "kale ve min zurriyeti kale layenālu 'ahdi'z-zalimin"²³⁹ İkinci and ma'nāsınadır. Kavluhu te'ālā: "ve evfu bi ahdillāhi izā ahdetüm"²⁴⁰ Üçüncü vaşiiyet itmek dimekdür. Kavluhu te'ālā: "elem 'ahed"²⁴¹ Dördüncü buyurmak ma'nāsına. Kavlihi te'ālā: "ve 'ahidne ilā ibrahim"²⁴² Beşinci saklamak dimekdür. Hıfz ü şıyānet ma'nāsına. Kavlihi 'aleyhi's-selām: "inne husne'l-'ahdi minel imāni"²⁴³ Altıncı zemān ma'nāsına. Nitekim bu makāmda böyledür.- Kavlü şā'ir: "kāne zālike bi 'ahdi fülānin"²⁴⁴ Ya'nı: "Öyle eyledi evvel zemānda ki gördüm." *cihān pür zağū-nümā ü teşvīş ü tengi* TENGİ: Tarlık dimekdür. Bilgil ki teng sükün-ı Nūn ki dört ma'nāya gelür. Evvelā: Tar dimekdür ziyk ma'nāsına. Şaniyen: Kuleñdur(?) hıram ma'nāsına. Şālisen: Müşkül ve şarb derdedür. Ammā bu ma'nā 'indü'l-taḥkik evvelki ma'nādan münşe'ib ve me'hūzdur.

Menciyek:

درد تنك بيند برا هوي تنكي
بدیده دیده بدوزد زجادوي مختال

Rābi'an: Yük tayıdirler. 'Adl ma'nāsına. Ya'nı: "Cihān tolu idi. Gavğa ve teşvīş ve tarlıkdan." *çünin şod der-eyyām-ı 'ādil* Böyle oldu. Sultān-ı 'ādil eyyāmında." Ya'nı: "Refāhiyyet ve nizām ve emn ü emān buldı." Atabek Ebübekr Sa'd bin Zengī kim " Ol Atabek Ebübekr bin Sa'd'dur ki ol Sa'd daḥı Zengī oğlıdur ve dirler ki bu kıt'a Kitāb-ı Gulistān'a soñradan ilhāk olınmışdur. Taşarrufāt-ı nāsiḥ kabılindendür. Hāzret-i Şeyḥ bunı ba'zı sâ'ilinden irād itmişdür. Hikāyet olur ki Sa'd bin Zengī üzerine meger tā'ife-i Tatar müstevlî olub memleketinden sürmiş Şeyḥ daḥı "el-firāru mimmā lā yutāku min süneni'l-mürselin"²⁴⁵ muktezāsınca terk-i diyār itmiş. Soñra

²³⁹ Soyumdan da önderler yap ya Rabbi dedi.(Rabbi): "Zalimlere ahdim ermez.(onlar için söz veremem)" buyurdu. (Bakara suresi / 124. Ayet)

²⁴⁰ Antlaşma yaptığınız zaman Allah'ın ahdini tam yerine getirin. (Nahl suresi / 91. Ayet)

²⁴¹ (Ey adem oğulları) ben size ant vermedim mi? (Yasin suresi / 60. Ayet)

²⁴² Biz İbrahim'e de ahd etmiştik. (Bakara suresi / 125. Ayet)

²⁴³ İyi bir ahd imandandır.

²⁴⁴ Şairin şu sözü bu filanın zamanında oldu.

²⁴⁵ Güç yetmediğinde uzaklaşmak peygamberlerin sünnetlerindendir.

Sa'd bin Zengî bir leşker-i 'azîm birle gelüb düşmenüñ iahr eyleyüb taht almış. Hâzret-i Şeyh dahı girü 'avdet idüb bu kıt'a-i inşâd eylemiş ki geçdi. KİT'A: *ekâtîm-i Fârisrâ gam ez-asîb dehr nîst* FÂRİS: Ve Fars lûgatdur. Memleketdür. Memleket-i Şîrâz adıdur. ASİB: Biri birüne yan başı gelmekdür. İsm-i maşdardur.

Şems-i Faḥrî:

زند بېلو بهم جون سېهر قدرت شاه
کبود گشت تن اسمان ازان اسیب

Soñra zaḥmet ve şinlik ma'nāsına şāyi° oldu. DEHR: Burada arak ve rüzgār dimekdür. Dahı gālebe ve katılık ma'nāsına gelür ve bir kişinüñ dişi kararmak ma'nāsınadır. "kāle ibni Abbās raḍyallahü 'anhüm lā tesubbu'e'd-dehre fe inneme'd-dehru hüve'llāhu"²⁴⁶ NİST: Ne est taqdîrindedür. Yok ve yokdur dimekdür.

Şeyh Sa'dî:

هر کرا صورت نیند سر عشق
صورتی دارد ولی جانیش نیست

Ve degül ma'nāsına gelür.

Şeyh Sa'dî:

ای که گفتی هیچ مشمل جو نفاق یار نیست
گرامید وصل باشد همجنان دشوار نیست

Ma'nā şöyledür ki Ya'nî: "Pāris iklîmine rüzgār şiddetinde gam yokdur." *Tā-ber sereş bûd çu tu ey sāye-i Hüdā* "Tā ānuñ başı üzerinde ola sencileyin ey Allāh'ın gölgesi." *imrüz kes nişān ne-dehd der besî hāk* İMRÜZ: Bugün dimekdür. DEHD: "dāden" lafzından fi'l-i muzāri'dür. Virür dimekdür. Ya'nî: "Bugün kimse nişān virmez

²⁴⁶ İbn-i Abbas (R.A.) şöyle dedi: Zamana küfr etmeyiniz çünkü zaman Allah'ın ta kendisidir.

yiryüzünde." *mānend asten dert me'men rızā* MĀNEND: Beñdeş dimekdür. ASTĀN: "astāne" lafzınd(an) Hā-yi resmī ḥazf olunub tahfif olmuşdur. İşik dimekdür 'atebe ma'nāsına. ME'MEN: Emīn olacak yirdür. Ya'nī: "Senüñ kapuñ eşigi beñdeşi rızayla emīn olacak yir." *test pās ḥātūr bi-ḥārgān ü şükr* PĀS: Burada ḥıfz ma'nāsınadır. İsm-i maşdardur ve hem "pāsiden" lafzından şığa-i emr gelür ve ba'zı terkiblerde şıfat daḥı isti'māl olunur. Ḥātūr-ı pās gibi. Pās-bān gibi daḥı bundan me'hūzdur. Ya'nī: "Senüñ üzerüñedür bi-ḥārelerüñ ḥātırın şaklamak daḥı." *şükr ber mā ü ber Ḥüdāi cihān āferīn cezā* ĀFERİN: Burada "āferiden" lafzından şığa-i emrdür. Cihān lafzıyla terkib-i tavşifī düşmüşdür. Cihān yaradıcı dimekdür ve daḥı kelime-i taḥsīndür. CEZĀ: 'ıvazdur. Ya'nī: "Daḥı şükr bizüm üzerümüzdedür. Daḥı cihān yaradan Ḥüdāvend üzerine 'ıvaz." *Yā Rabb zibād-ı fitne neki dār ḥāk-i Pāris* Ya'nī: "Yā Rabb fitne yilinden Pāris toprağını şakla." *çendān ki ḥākrā būd ü bādrā beḳā* ÇENDĀN: Ya'nī: Niçe niçe dimekdür. Ya'nī: "Ol kadar ki toprağa ve yile beḳā ola."

SEBEB-İ TE'LİF-İ KİTĀB *şeb temelli eyyām kez şene mi kerdem(?)* SEBEB: Bir kaç ma'nāya gelür. Evvelā: İp dimekdür. İkinci: Oşmak ma'nāsınadır. Beyni ve beynüñ sebebi dirler. Üçünci: Bol dimekdür. Dördünci: Gök kapısı dimekdür. Kavluḥü te'ālā: "le'ālī ebluḡu'l-esbābe esbābe's-semāvātī"²⁴⁷ ve 'illet ma'nāsına daḥı isti'māl olunur. Müsebbibü'l-semāvāt ve müsebbebü'l-esbāb dirler. ŞEB: Burada gice dimekdür. Ma'rūf ve meşhūr bir taşdur. Kına dirler. Düzerler te'emmül mülāḥazadur. GÜZEŞTE: "güzeşten" lafzından ism-i mef'ūldür. Geçmiş dimekdür. Mürür itmiş ma'nāsına. Müstaḳbelâtında Şın Rā 'ya ḳalb olunur. "güzerd" ve "güzerende" dirler. Ya'nī: "Bir gice geçmiş günleri fikr iderdüm." *ü ber 'ömr telef şode te'essüf miḥordem* TELEF: Zāyi' dimekdür. TE'ESSÜF: Peşimānlıkdur. Ya'nī: "Telef olmuş 'ömre peşimānlık yerdüm." *ü seng serāçe bil-elmās ab dīde misofitem* SENG: Taşdur. SERĀÇE: Hücre dimekdür. Ber-sebīl-i isti'āre ḡayri yirlerde isti'māl olunur. Mużāfun ileyhleri olan esmāya nazar-ı ma'nā mülāḥaza itmek gerek. Serāçe-i mah ve serāçe-i

²⁴⁷ (Firavun dedi: "Ey Haman, bana yüksek bir kule yap da) sebeplere erişeyim. Yani göklerin yollarına erişeyim. (Mü'min Suresi / 36-37. Ayetler)

âf-tâb dirler. ELMÂS: Bir nevî kıymetli taşdır ki ânuñ vasıtasıyla hakkâklar cevâhir delerler. Cem'î şa'b nesnelere ol zafer bulur. Aña nesne zafer itmez. Meger kurşun bir kaç sınıf olur. Mu'teberi nebâtî olanudur. ÂB: Burada şu dimekdür ve Rûm târîhinde bir ayuñ adıdır ki Ağustos demekle ma'rûfdur ve ma'nâ-yı evvelde Vâv'la dağı luğat. Av dirler. Vâv'la Yâ ortasında tevâhi ve tebâdil vardır. Nitekim pür-tâb pür-tâv luğatdır.

Latîfî:

تواند که همجوماً و جگاو

بکند غوطه در میانه اود

DİDE: "diden" lafzından ism-i mef'ûl şîğasıdır. Görmüş dimekdür. Burada göz dimekdür ve bebek ma'nâsına. SOFTEM: "soften" lafzından fi'l-i mâ'zî nefs-i mütekellim vahdedür. Deldüm dimekdür. Müstakbelâtında Tâ yirine Nûn getirürler. "sünbüd" "sünbünde" dirler. Ya'nî: "Göñül hücreinde taşım göz yaşı elmâsıyla delerdüm." *ü in beythâ münâsib hâl hod migostem* BEYT: Ev dimekdür hâne ma'nâsına ve bundandır ki şî'rden iki mısra'a bir beyt dirler. Bu maqâmda dağı murâd oldur. Ve 'Arûs-ı merd dimekdür gü-yâ-gü ma'nâsına ve gicelemekdür ki "beytüted" bundandır ve gice bile iş işlemekdür. Ya'nî: " Dağı bu beytleri kendü hâlime münâsib söyledüm. MEŞNEVÎ: *her dem ez-ömür mîr der-nefesî* DEM: Feth-i Dâl'la Fârisî'de nefes ma'nâsınadır ve dağı körük didikleri âlet ki dimürçiler ânuñla yalınlandururlar menfa' ma'nâsına. Ammâ 'Arabî'de kân dimekdür. Cem'î dema' ve dimma' gelür. Ya'nî: "Her lahza ömürlerden gider bir nefes." *çün neki miküni ne-mând besi* ÇÜN: Câ'iz ki burada imâle ü işbâ'la ve fethayla keyf ma'nâsına ola. Nitekim zikri geçdi ve câ'iz ki imâle ve işbâ'la tefhîmsüz harf-i ta'îlî ola. NEMÂND: Nûn'uñ sükûnuyla "mânden" lafzından fi'l-i mâ'zîdür. Qaldı dimekdür. BESİ: "besâ" lafzınuñ imâlesidir. Anca ve niçe niçe dimekdür.

Firdevsî:

Beyt:

جه ناخوش بود دوستی با کسی
که مایه ندارد زوانش بسی

Ma'nâ şöyledür ki: "Nice nazar idesin kalmadı ancası." ya'ni: Nazar kıldıkça görürsün ki ekseri geçmiş. *ey ki pencâh reft der h'âbî* PENCÂH: Elli dimekdür hamsun ma'nâsına. H'ÂB: Vâv resmîdür. Uyku dimekdür. Nevm ma'nâsına ve düşe dağı itlâk olunur. Rü'yâ ma'nâsına. "Ey şol kimesne ki elli yıl gitdi ğafletdesin." *meger ityâ penc rûz deryâbî* MEGER: Edât-ı istiğnâdur illâ ma'nâsına. Türki'de dağı müsta'meldür ve hem "kerdîden" lafzından şîğa-i nefy gelür. Aşîda mekerd idi. Fûrs şâ'irlerinüñ dillerine tâbi' olub Dâl'ı tahfîf eylediler. Netekim Tebrîz cemâ'atinüñ 'umûmen 'âdetidür. "Şükûr-ı tekâpü-i merd besûd ü ziyân ü benâd meger bersüyî tûziyân" PENC: Bâ-yî Fârisî'yle biş dimekdür hams ma'nâsına. DER-YÂBî: "der-yaften" lafzından fi'l-i muzâri'-i muhâtab. İrişasın dimekdür ve anlayasın ma'nâsına gelür. İdrâk idesün demek olur. Ma'nâ şöyledür ki: "Meger bu biş güne irişasın." ve bu beyt Hâzret-i Şeyh'üñ bir kaşîdesinüñ ma'la'idur. Temâm-ı kaşîde budur ki zikr olunur.

Tetimme

کهن گشتی هنجونان طفلی
شیخ بودی و هنجونان شای

توببازي نشستہ و زجب وراست
میرسد تیر خرخ یرتاب

تا درين كله گو سغندي هست
ننشيند اجل زقضايي

تو چراغي نهاده درره باد
جانه در ممتري سيلابي

گر برفت سيهروكيواني
و ربحسن افتاب و مهتابي

ور برفت شريك قاروني
ور بقوت عدیل سهر ابي

ملك الموت را بحيله و زور
نتواني كه نيجه بر تابي

منتهاي كمال نقصانست
كل بريزد بوقت سيرابي

تو كه مبدا و مرجعت ابيست
نه سزاوار كبر و عجابي

حقتت زیر خاک خواهد بود
ای که سر بر کنار آجایی

بانک طلبت نمی کند بیدار
تو مگر مرده نه در خوابی

بس بگر دیدو بس بخواد گشت
بر سر ما سیه دولا بی

جو ممیز بعقت و ادراکی
تو مگر بجاه انسابی

نقش دیوار خانه تو هنوز
که همین صورتی و القاب

ای مرید هو هوا و نفس حریص
تشنه بود هر همجو جلابی

قیمت خویش را خیس مگر
که تو در اصل گوهر نابی

دست و یایی برن بچار و جهد
که عجب در میان غرقانی

بدربی نیاز نتوان رفت
جز مستغفري و توابی

تو در خلق می زنی همه وقت
لاجرم بی نصیب ازینبابی

گی دعای تو مستجاب کنند
که بیک روی در دو مجرابی

یارب از دست مآجه حیر اید
تو کرم کن رب اربابی

غیب دان و لطیف و بی جوش
ستر یوش و گرم و توابی

سعد یاراستی ز خلق مطلب
چون تودر نفس خود می یابی

جاي گريه است بر مثبتت بير
که تو گوزک هنوز لعابي

با همه عيب خويشتن شب و روز
در نگارير عيب اصحابي

گر هه علم عالمت باشد
ني عمل مدعي دو کز ابي

بيش مردان افتاب صفت
با حماقت جو کرم مهتابي

ير بودي وره ندا نستن
تو نه بير ي که طفل کتابي

Şaşıde bu mahalde temâmdur. *hicil ankes ki reft ü kâr ne saht* HiCİL: Cim'üñ kesriyle odlu dimekdür. REFT: Râ 'nuñ fethitle "reften" lafzından şîğa-i mâzîdür. Gitdi ve yürüdi dimekdür. Müstaḳbelâtunda Fâ Vâv'a ḳalb olunur. "reved" ve "re(v)ende" dir. KÂR: Kâ(f)-ı 'Arabî ile iş dimekdür fi'l ma'ânâsına. SAHT: "sahten" lafzından şîğa-i fi'l-i mâzîdür. Düzdü dimekdür. Müstaḳbelâtunda Hâ Zâ'ya ḳalb olunur. "sâzed" ve "sâzende" dirler ya'ni: "Odlu ol kişi ki kendi ve daḡı ol işini düzmedi." *kûs-ı rîḫlet zedend bâr nesâḡet* KÛS: Ma'rûf ve meşhûr bir büyük nekkâre resminde sâzdur ki pâdişâhlar ḳapusunda urılır ve deve üzerinde dövülür ve "kust" gibi yan başına daḡı dirler asîb ma'ânâsına.

Şems-i Fahri:

شهشهې که فلک از براي خویش
کنرز روي ادب خالک در گهش را بود

شود جو دانه خشخاش هیکل که قاف
زیاد هبیت خشمش اکر بیاید کوس

RIHLET: Göç demekdür irtihâl ma'nâsına. ZEDEND: "zeden" lafzından şîğa-i cem'-i mâzîdür urdılar demekdür. Müstakbelâtında Nûn ziyâde olunur. "zened" ve "zenende"dirler. BÂR: Bâ-yi 'Arabî'yle burada yük demekdür haml ma'nâsına ve yemişdür semer ma'nâsına ve kerre demekdür merre ve şavt(?) ma'nâsına "yek-bâr" bir kerre ve "dû-bâr" iki kez demekdür ve "bârîden" lafzından emir şîğasıdur yağ demekdür ve ba'zı terkîblerde şıfat dağı isti'mâl olunur "eşk-i bâr müşk-i bâr" gibi. Ma'nâ şöyledür ki: "Göç kûsım urdular dağı yükini düzmedi." *h'âb-ı nûşîn bāmdād rahîl* NÜŞİN: Nüşhyân demekdür "nüşîn" burada bâl ve şeker ve tatlı nesne ma'nâsına gelür. İsm-i maşdardur ve şîğa-i emrdür ve vaşf-ı terkîbi olur ve çam ağacına dirler "nûj" lafzından ibdâl idüb. BÂMDÂD: İrte demekdür fecr ma'nâsına yalunuz "bām" dağı irte ma'nâsına gelür. RAHİL: İsm-i rihletdür. Ya'nî: "Göç şabahınuñ tatlı uyğusu" *bâz dart piyâde râz sebîl* DARD: "Dâşten" lafzından fi'îl-i muzâri'dür tutar demekdür. PİYÂDE: Yayan râcil ma'nâsına ve satrancun baydağı. SEBİL: Yoldur tarîk gibi yol ma'nâsına. Ya'nî: "Gerü tutar yayanı yoldan" *her ki âmed imâreti nev saht* NEV: Yeñi demekdür ceyyîd ma'nâsına. Fetḥ-i Nûn'la şâyi'dür ve zamm-ı Nûn'la dağı luğatdur.

Şeyḫ Kemâl :

عیدمی اید و مردم مه نومی طلبند
دیده طاق خم ابروي اومی طلبند

Ya'nî: "Her kim ki geldi birini 'imâret düzeddi." *reft menzîl be-dîgerî perdahten*
 DİGER: Burada dağı dımeğdür. "Bâr-dîger" dirler. Bir dağı dımek olur. Dîgerî dağı bîr
 dîgerî gider ve gâh olur ki tahfîf idüb ve ger dirler. Hemân bu ma'nâya ikindü vaqtı
 dımek olur. PERDAHT: "Perdahten" lafzından şîğa-i fi'l-i mâzî'dür. Burada ısmariadı
 dımeğdür. Ekşer temâm itmek ma'nâsına gelür. Müstağbelâtında Hâ Zâ'ya kalb
 olunur. "Perdâzed" ve "perdâzende" dirler. Ya'nî: "Gitdi menzîli bir dâhîye ısmariadı."
ü ân diger poht hem çünân hüsî POHT: Zamm-ı Bâ-yi 'Acemî'yle "puhten" lafzından
 şîğa-i fi'l-i mâzî'dir. Hem lâzım ve hem müte'addî isti'mâl olunur. Burada bışürdi dımek
 olur. Pişürtdi ma'nâsına dağı murâd olur olsa câ'izdür. Müstağbelâtında Hâ Zâ'ya
 kalb olunur. "Pezed" ve "pezende" diler. Ya'nî: "Ol bir dağı ancılayın bir heves bışürdi."
 Yâhûd bu 'imâret ol birine dağı evvelki kimesne gibi bu heves bışürtdi bir kimesne
 yâhûd bu 'imâret başa iletmedi bir kimesneyi. Ma'nâ-yı evvel mışra'-ı muğaddemde
 "puht" lafzı lâzım geldigine münâsibdür ve ma'nâ-yı şâni müte'addî isti'mâl
 olunmasına mülâyimdür. *yâr pâydar dust medâr* PÂYDÂR: Sâbit ve mühkem
 ma'nâsınadır. Aşda ayak tutucu dımeğdür zîrâ lafz-ı dâr ve "dâştên" lafzından şîğa-yi
 emirdür. Burada vaşf-ı terkîbi olmuştur. Ya'nî: "Sâbit olmıyan yâri dost tutma."
dustîrâ ne-şâyed in gaddâr ŞÂYED: "Şâyesten" lafzından şîğa-yi fi'l-i muzâri'dür
 yarar dımeğdür zîrâ müstağbelâtında Sin-i mühmele hâzîf olunur. GADDÂR:
 Mübâlağa-i ism-i fâ'îl dür ziyâde 'ahdın şayıcı vefâsuz dımeğdür. Ya'nî: "Dostluğa
 yaramaz bu vefâsuz." *mîk ü bed çün hemî be-bâyed mürd* BÂYED: "Bâyesten"
 lafzından şîğa-yi fi'l-i muzâri'dür. Gerek olur dımeğdür. Zîrâ müstağbelâtında Sin hâzîf
 olunur. MÜRD: Zamm-ı Mîm'le "mürden" lafzından şîğa-yi fi'l-i mâzî'dür. Burada
 "bebâyed" lafzından terkîb olub hemân ma'nâ-yı maşdarî ki ölmekdür memât
 ma'nâsına. Ol murâd olmuştur. Bunuñ nazîri "kesirün min en yuḥṣa"²⁴⁸ dür ve
 müstağbelâtında faşîh oldur ki Mîm'i meksûr idüb mâ-ba'dinde bir Bâ ziyâde iderler

²⁴⁸ Sayılamayacak kadar çoktur.

"mirend" ve "mirende" diyeler ammā gāh olur ki zarūret-i vezn için Yā'suz isti'māl iderler.

Esedî:

شناور جوبی اشارا کرد
جو زیرک نباشد نخست او مرد

Ma'nā şöyledür ki: "Ey yavuz çün olsa gerek." *hünüg ān kes ki gūy niki berd*
HÜNÜG: Hā'nuñ ve Nün'ün zammeleriyle burada bahtlı dimekdür tom ma'nāsına ve dağı şovuk ma'nāsına gelür. Āb-ı hünüg şovuk şu ve hevā-yı hünüg şovuk hevā demek olur. GÜY: Zamm-ı Kāf-ı 'Acemî'yle burada tūp ma'nāsınadır ki çevgānla çelerler ve dağı "goften" lafzından şığa-i emrdür. ve dağı vaşf-ı terkibi olur. Beyhūde-i gūy dilest-ı gūy rast-ı gūy ve darūğ-ı gūy ve kâ'ide-i muḳarrire üzerine Yā'sınuñ ḥazfı cā'izdür ki "gū" dirler. Ya'ni: "Bahtlı ol kişi ki eylik tūpını iletirdi." ya'ni: Başa dimekdür. *berk 'ayş be-gūr ḥūyeş ferest* BERK: Bā-yi 'Arabî'nün fethiyle ve Rā'nuñ sükūnuyla burada yarāğdür söz ma'nāsına ve bir dağı yaprak ma'nāsına gelür. 'İYŞ: 'Ayn'ün fethasıyla ve Yā'nuñ sükūnuyla dirlükdür. Ḥayāt ve zindegānī ma'nāsına. GÜR: Zamm-ı Kāf-ı 'Acemî'yle burada sinle dimekdür kabir ma'nāsına ve dağı 'işret ü nişāt ma'nāsına gelür.

Rüdegî:

کوري کنيم و باده کشيم زبیم شاد
بوسه دهيم بر دولب ان يري نژاد

Ve dağı kalan didikleri cān-āver ki yābān eşegidür.

Selmān:

رفت ان که بر نگار وبقم سبزه و لاله
گفتی که نسیم کورو لب رنک رزانست

FEREST: "Ferestāden" lafzından emr-i hāzırdir. Viribi dimekdür irsāl it ma'nāsına. Ma'nā budur ki: "Dirlik yarağını kendü sinlege gönder." ya'ni: "Ölmezden önden önde rahat olıcağ āsiyābı bunda gör kayır." dimekdür. *kes niāred zi-pes zipiṣ ferest* ĀRED: Rā'nuñ fetḥasıyla "āverden" lafzından ṣīga-i fi'l-i muḥāri'dür. Getür dimekdür. Zīrā müstaḥbelātında Vāv'a ve Rā'ya fetḥa hareket virürler. "āverd" ve "āverende" dirler ki keṣret-i istī'mālinde ötri Vāv'ı ḥazf iderler. "ārī" ve "ārende" dirler. PES: Fetḥ-i Bā-yi 'Acemī'yle ard dimekdür ba'd ma'nāsına. Pīṣ: Bā-yi 'Acemī'yle oñ dimekdür ḫabl ma'nāsına. Ya'ni: "Kimse getürmez arduñdan önden gönder." 'ömr berfest ü āf-tāb-ı Temmüz 'ÖMR: Zamm-ı 'Ayn'la ve sükün-ı Mīm'le ma'rūfdur. BERF: Qar dimekdür selc ma'nāsına. ĀF-TĀB: Güneşdür. TEMMUZ: Tārīḥ-i Rūm'dan orta yāy ayınuñ adıdır. Gāyet issiler vaqtidür ki güneş ānuñ on bişinci günü Tārīḥ-i Rūm ḥisābınca Eset burcına intikāl ider. Ya'ni: "'Ömr kardur. Güneş daḥı Temmüz güneşidür. yāḥūd Temmüz güneşinüñ zemānı daḥı" *ende ki māned ḥ'āce ḡidde henüz* ENDEK: Az dimekdür ḫalīl ma'nāsına. Ḥ'ĀCE: Luḡatda ḫuṣ ibigine dirler ve ḫorūs tācına daḥı dirler. Bu sebebden ta'zīm ḫaṣd idüb ba'zı 'azīzlere ḥ'āce dirler. Bu Vāv'da iki vech cā'izdür ki Vāv resmī ola Elif ṣābit ola yāḥūd Vāv ṣābit ola Elif resmī ola.

Laṭīfī:

منم جون ديك تو همجون دجاجة
بدم شد راست بر تو خفته خواجه

Enverī:

خواجه در بند شد جنان معروف
که بباغ اندرون دود راجه

Ve Elif'üñ âhirindeki Hâ-yi resmîniñ hâzıfıyla h'âce hüc dağı lügatdur.

Şems-i Fağri:

هر خروسی که بحر مدخ شه نشه خواند
بامدادان ز شرف بر فلکش شاید خود

GIDDE: Gayn-ı mu'cemenüñ kesriyle ğaflet dimekdür. Ammâ meşhûr ve müsta'mel Gayn'üñ fethasıyla ğalat-ı meşhûr kabilindendür. Henüz Türki'de dağı şâyi'dür. Ma'nâ şöyledür ki: "Az kaldı ya'ni: Ol 'ömrden yâ zemân âf-tâb-ı Temmüz ki vaqt-i eceldür. İrişñe az kaldı demek h'âce ğāfil henüz." iy tohi dest refte der bâzâr TOHI: Boş dimekdür hālī ma'nāsına "tohi dest" eli boş olur. Faķır ve derviş ma'nāsına. Ya'ni: "Ey bâzâra gitmiş derviş" *tersimet pür ni âverī distâr* TERSİMET: "tersem turâ" taķdırindedür. "tersiden" lafzındandır. Korkuddum seni dimekdür. DİSTÂR: Dûlbend ve mendil dimekdür. Ya'ni: "Korkuddum seni ki distârı tolu getürmeyesin diyü." her ki mezru' hûd be hûrd hüyed MEZRU' : Zîrâ'atdendür. Ekilmiş dimekdür ve beslenmiş ma'nāsına dağı gelür. Zîrâ: "zera'a fil arđi zer'ân ve zi'râeten"²⁴⁹ dirler. Ekin ekdi yirde demek olur ve "zera'a allâhu e's-şabiyye li'l-ĥayri zer'ân"²⁵⁰ dirler. Besledi Allâh oğlancığı ĥayr için demek olur. "Zera'a yezre'u" 'Aynü'l-fi'lüñ fetħaları ile ikisinde bile. HEVİD: Kaşıl ki biçerler ata yidürürler. Vāv resmîdür bîd veznidür.

'Omārâ:

رویش میان حله سبز اندرون بدید
جون لاله برک تاز شکفته میان خوید

Ve 'avâm Vāv-ı aşliyle telaffuz idüb anlarıñ kâtında ğalat-ı meşhûr kabilindendür. Ammâ burada yine üzerine gelmişdür. Ya'ni: "Her kimse ki ekinini kaşıl ile yidi."

²⁴⁹ Yeryüzünde ekdi biçti.

²⁵⁰ Allah çocuğu ĥayr için besledi.

hermeneş hūşe bāyed cīd HERMEN: Ma'rūfdur ve Nūn-ı maşlahat vezn için sākin okumak gerek. HÜŞE: Burada buğday başıdır ve üzümüñ ve hurmanuñ salkıımı ve gökde bir burc adıdır ki 'Arabca sūnbüle dirler. ÇİD: "çiden" lafzından şığa-i fi'l-i māzīdūr. Lākin burada ma'nā-yı maşdarī ki divşürmekdür. Ol murāddur. Zīrā kâ'ide-i muḳarreredūr. Fi'l fi'le dāhil olsa fi'l-i şāniden ma'nā-yı maşdarī murād olur sābıḳan daḳı geçdi. Ya'nī: " Hermen vaktinde oña buğday başı divşürmek gerek." *pend-i Sa'di begūş-ı dil bişnev* PEND: Fetḥ-i Bā-yi 'Acemī'yle öğütdür mev'iza ve naşihat ma'nāsına. Üç harekāt ile bile cā'iz. Cıblaḳ ma'nāsına daḳı gelür ki devlingec daḳı dirler.

Celāb-ı Buḫārī:

جون بند قرو مایه شوي جوزه گر اید
شاهین سته بتد روان کند هکی

GÜŞ: Kāf-ı 'Acemī'yle burada ḳulaḳdır ve Fūrs aylarunuñ on dördünci günine dirler ve ekşer ta'rīb idüb cūş dirler. BİŞNEV: "şeniden" lafzından şığa-i emrdür. İşit dimekdür. Ya'nī: "Sa'dī'nüñ naşihatım goñül ḳulağıyla işit." *reh çenā est merd baş ü berḳ* REH: Ve rāh luḡatdır. Yol dimekdür. MERD: Fetḥ-i Mīm'te er dimekdür racul ma'nāsına. Ya'nī: "Yol böyledür er ol daḳı git." Ve ekşer nūsaḥda bu beyt-i āḫir yoḳdur ve ba'zı nūsaḥda bu beyt-i mezkūrden evvel bir niçe beyt daḳı zıkr olındı ḥaḳḳ budur ki tasarrufāt-ı nāsiḥdandur. *ba'd ez-tāḳıl in ma'nā maşlahat ān dīdem ki* BA'D: Soñra dimekdür. Ya'nī: "Bu ma'nāyı fikr itdükden şofira maşlahat ān gördüm ki" *der neşimen 'uzlet neşinem* NEŞİNEM: Ḳuşuñ oturacaḳ yiri ki oturaḳ dirler ve yuva demek olur. Aşiyān ma'nāsına ve sā'ir cān-āverlerüñ daḳı yatağında isti'māl olunur ve ba'zı luḡatda taḥt ma'nāsına getürdüler. 'UZLET: Kesilmekdür. Ferāḡat ve inḳıṭa' ma'nāsına. Ya'nī: "Ferāḡat oturağında oturam." *ü dāmen şoḫbet ferā ḥod cītem* DĀMEN: ve dāmān etekdür. Zeyl ma'nāsına. FERĀ: Fi'ller ve maşdarlar evveline dāhil olur. Muḥsīn-i lafz için "ferā hem" ve "ferā hod" dirler cem' ma'nāsına"ferā

hem âmedem" gelici fâ'iller bir araya cem^a olmak ma'nâsına "ferâ hem âverden" dirler. Götürülen mef'ûlleri bir araya cem^a eylemek ma'nâsına. Ya'nî: "Şoĥbet etegini bir yire divşürdüm." Terk-i şoĥbetden ve kemâl-i 'uzletden kinâyetdür. *ü defter ez goftehâ-yı per-işân şevim* ŞEVİM: "şosten" lafzından fi'l-i mużârî^a nefis-i mütekellim vahdedür. Yuyam demek olur. Zîrâ Müstakbelâtında Sin yirine Vâv getirürler. "şevinde" çün ve "şevined" dirler. Ya'nî: "Daĥı defteri perişân kelimâtdan yuyam." BEYT: *zebân beride be-küncî neşaste şumm büküm* KUNC: Zamm-ı Kâf-ı 'Arabî'yle bucaĥ dimekdür köşe ma'nâsına.

Firdevsî:

اگر تند بادي براي ز گنج

بخالت افكند نار سیده ترغ

ŞUMM: Zamm-ı Şâd'la aşammuñ cem'idür. Şâğırlar demek olur. BÜKM: Bâ'nuñ zammı ile ebkemüñ cem'idür. Dilsüzler dimekdür. Ya'nî: "Dili kesilmiş bir bucaĥda oturmuş şâğırlar ve dilsüzler." *be-ez-kesî ki nebâ şod zebâneş ender ĥüküm* Ya'nî: "Bu evşâfla mevşûf olan kişiden ki dili kendü ĥükümünde olmaya." *tâ yekî ez-dustâned ki der kecâve enis men bûdî* KECÂVE: "kezâve" ve "kezâbe" gibi mahfe ve meĥâre demek olur. Vâv'la Bâ ortasında tevâĥî ve tebâdil vardır. Ta'rib idüb "kecave" dirler ve her lafz-ı 'Acemî ki ânda Kâf-ı 'Acemî veya âĥirinde Hâ-yı 'alâmet ola.Ta'rib idince Cim'e ibdâl olunur. "lekâm lecâm" "benek" ve "benec" "benevşe" ve "benevşec" gibi. ENİS: Münis gibi ünsdendür. Ya'nî: "Tâ dostlardan biri ki meĥarede benim enisim idi." Ba'za nüsaĥda kecâve miĥnet düşmiş. Ya'nî: "Miĥnet meĥâr sende." dimekdür. *ü der ĥocre celîs* CELİS: Hem-nişin ma'nâsına. Burada "câyes men bûdî" taĥdîrindedür. Kâ'idesi beyân olunmuşdur. Ya'nî: "Daĥı ĥücrede hem-nişinim idi." *be-resm kadîm ez-der derümed* Ya'nî: "'Adet-i kadîm üzre ĥapudan içerü girdi." Ya'nî: "Tâ ol zemânedek mu'tekif idüm ki ol yâr-ı kadîm içerü girdi." *çendân ki neşâţ ü mülâ'abet kerd* NEŞÂT: Feth-i Nün'la şâdlıĥdur. MÜLÂ'ABET: Lu'bdur bâzî

ma'nāsına. Ya'nî: "Ol kadar şādılık ve oynamak eyledi." *ü besât murâğabet gosterd*
 BESÂT: Feth-i Bâ'la geniş yir ve hâlî mekân demek olur. Kesr-i Bâ'yla döşemeklik
 ma'nāsınadır. "besâtü'r-raḥmete" dirler sofrā ma'nāsına. MURÂĞABET: Latîfe
 kılmakdır mizâh ma'nāsına: "kemâ kıle'n-nebiyyü 'aleyhi's-selām el-mü'minü
 da'ibün la'ibün"²⁵¹ GOSTERD: "gosterden" lafzından Fi'l-i mâzîdür. Döşedi dimekdür
 temhîd ma'nāsına ve "gosteriden" daḥı lûğatdır.

Şems-i Fahri:

خسرو خورشید همت شیخ ابواسحق کو
 در همه افاق خوان بزل و احسال

Ma'nâ şöyle: "Daḥı telâttuf besâtım döşedi." *cevâbeş negoftem* Ya'nî: " Oña cevâb
 söylemedüm" *ü ser ez-zânûy te'abbüd ber negiriftem* ZÂNÜY: Ve "zânû" câ'izdür.
 Diz dimekdür. TE'ABBÜD: Hizmet dimekdür. GİRİFTEM: "giriften" lafzından fi'l-i
 mâzî nefis-i mütekellim vahdedür. Tıttım dimekdür. Faşih budur ki müstaḥbelâtında
 Yâ ziyâde iderler. "gired" ve "girende" dirler ve Fûrs şâ'irlerinüñ şi'rinde Yâ'suz daḥı
 gelür.

Daḳîkî:

کمان مبر که مرا بی تو جای خال بود
 جزار تو دوست گرم خون من حلا بود

Ya'nî: "Daḥı başı hizmet dizinden yukarı tutmadım." Ya'nî: Kaldurmadım. 'Ademü't-
 tefâtıdan ta'bîrdür. *rencide neki kerd ü goft* RENCİDE: "renciden" lafzından ism-i
 mef'ûldür incinmiş dimekdür. Ya'nî: "Ol yâr-ı kadîm incinmiş bakdı ve eyitdi." KİT'A
künûnet ki imkân goftâr hest KÜNÜN: "eknün" lafzından taḥfîf olunmuşdur. Şimdi
 dimekdür. "künûnet" "künün türâ" taḳdîrindedür. GOFTÂR: Zamm-ı Kâf-ı 'Acemî'yle

²⁵¹ Mümin hem oynasır hem şakalaşır.

kelimacı dimekdür söz sav ma'nāsına. HEST: Var dimekdür. Ya'nî: "Saña ki söylemek imkânı vardır." *begūy iy birāder beluṭf ü ḥūṣī* BİRADER: Er karındaş dimekdür. ḤOŞ: Vāv resmîdür. "aş" kâfiyesinde isti'mâl olınur. Burada yahşî ve eyi dimekdür. Bir daḥı kıyın âna dimekdür "māder-zen" ma'nāsına.

Mencüyek(?):

تاز تانه دو تا جو گیر خر موز
اندر شکسته چون کسی خوش

Ammā ḥoş ki işbā'-ı Vāv'la ola "mūş" kâfiyesinde kırık dimekdür ḥūşk ma'nāsına.

Şems-i Fahri:

گر نبودی فیض سنا و بخشش تو
شدی درخت امید جهان هم خوش

Ve "hoşiden" lafzından şîğa-i emrîdür ve vaşf-ı terkîbî gelür. Ya'nî: "Söyle ey karındaş luṭf u eyilükle ." *ki ferdā çü peyk eccl der resd* FERDÂ: Yârin dimekdür ğaden ma'nāsına. Ya'nî: "Ki yârin çü eccl peyki irişe." beḥûkm-i zarûret zebân der keşî KEŞÎ: "keşiden" lafzından fi'l-i muzâri' muḥâtabdur. Ya'nî: "Zarûret ḥükmi ile dilini çekersin." *yekî müte'likân meneş ber ḥaseb vâkı'a maṭla' kerdāmîd* MENEŞ: "men orâ" taḫdîrindedür. ḤASEB: Ḥâ'nuñ ve Sin'üñ fetḥalarıyla ḥâş gevher ve māl ve oba kabîle ma'nāsına ve endāze ve gevherî ve ulu-zāde olmağa dirler. Ḥasb Sin'üñ sükûnuyla yiter dimekdür bes ma'nāsına ve nesne şaymaḳdur. "şomâr kerdn" ma'nāsına.

Hâfız:

حسب حالی نتوشتی و شد ایامی جند
قاسدی گو که فرستم تبو بیغامی جند

KERDANİD: "kerdāniden" lafzından şîgâ-i fi'l-i mâ'zî'dür. Burada eyledi demekdür ve dahı döndürdi ma'nāsına. Ya'nî: " Benüm mütâ'allıklarumdan birisi o yâr-ı kâdimi vâkı'ānuñ aşlına muṭṭali' itdi." *ki felān 'azm kerde ü niyyet cezṁ* FELÂN: Maḥall-i ġā'ibde isti'māl olınur. Murād bunda Sa'dî demekdür. 'AZM: Kaşd itmekdür. NİYYET: Ma'rûf. CEZM: Kaṭ' ma'nāsınadır. Ya'nî: "Şeyḥ Sa'dî kaşd eylemişdür ve niyyet kıṭ'ına kalmışdır ki." *baḳıyye-i 'ömr der dünyâ mu'tekif nişined ü ḥāmūşî güzined* ḤAMUŞİ: Epsem demekdür sâkit ma'nāsına. Vāv'la dahı Vāv'suz dahı luğatdır. GUZINED: Zamm-ı Kâf-ı 'Acemî'yle "güziden" lafzından şîgâ-i fi'l-i muḫârî'dür. üründileye demekür. Müstaḳbelâtında Nūn ziyāde iderler. "güzined" ve "güzinende" dirler. Ya'nî: " ki 'Ömrüñ baḳıyyesini dünyâda mu'tekif otura ve epsem olmak ihtiyār ide." *tû nîz eger tuvānî ser ḥüyeş ġîr* NİZ: Harf-i 'aḫḫdur dahı ma'nāsına. Ya'nî: "Sen dahı eger gücüñ yeterse başıñı tut." *ü rāḥ-ı mecānebet pîş* MECĀNEBET: İrâḳlığdır ba'îd ma'nāsına. Ya'nî: "Uzlet yolunı öñe tut." ol cānibe müteveccih ol demekden ta'bîrdür. *goftâ be-'izzet-i 'azîm ü şoḫbet-i kâdim* Ya'nî: "Ol yâr-ı kâdim eyitdi: 'izzet-i 'azîm ḥaḳḳı dahı şoḫbet-i kâdim" *ḥaḳḳ-ı dem ber nî ârem ü kadem ber nedârem* ÂREM: "âverden" lafzından şîgâ-i fi'l-i muḫârî'ı nefs-i mütekellim vaḥḫdedür. Getürem demekdür. Müstaḳbelâtında Râ 'ya fetḫa hareket virüb "âverd" ve "âverde" dirler ve ġāḥ olur ki keşret-i isti'mālinden ötürü Vāv'ı ḥazf iderler. "âred" ve "ârende" dirler. KADEM: Fetḫ-i Qâf'la tabān demekdür "zîr-i pây" ma'nāsına. DÂREM: "dâştan" lafzından fi'l-i muḫârî'dür. Tutam demekdür. Müstaḳbelâtında Şın Zâ'ya ḳalib olunur. "dâred" ve "dârende" dirler. Ma'nâ şöyledür ki: "Nefes yukaru getürmiyem." Ya'nî: Teneffüs itmeyem ve kadem yukaru tutmayam. Ya'nî: Ayagum ḳaldurmayam bu mekândan gitmeyem'den ta'bîrdür. Evveli budur ki lafz-ı bir bu maḳāmlarda ifāde-i ma'nādan ḥālî degüldür. Ziyāde-i luğata ḥükm olınmaya. *meger ānki ki şaḥn gofte şod ber 'âdet mā'tûf ü ṭarîḳ ma'rûf* ÂNKİ: Ol vaḳt demekdür. "ān-ġāḥ" lafzından taḥfif olınmışdır. Meger ol vaḳt ki söz söyleme 'âdet-i mā' lûf ve ṭarîḳ-ı ma'rûf üzerine. *ki âzurden dustān cehl est* ÂZURDEN: Azarlamakdır. Müstaḳbelâtında

Za'yla Râ arasında Elif ziyâde iderler. "âzâred" ve "âzârende" dirler. CEHL: Bilmezlükdür. Ya'nî: "Dostları incitmek cehldür." *ü kefare't yemîn sehl* KEFÂRET: Her günâhuñ mu'kabelesinde ki ehl-i şeri° bir nesne ta'yîn ve takdîr itmişdür. Meşelâ remekânda bir günü bir kişi bilâ °özü kaçdla yese bir kul âzâd itmek gerekdür. Eger güci yetmezse altmış miskîn toyurmak gerekdür. Aña güci yetmezse altmış gün muttaşıl oruc dutmak gerekdür. Kefâret-i şavm budur. Kefâret-i yemîn üç kişinüñ karnun toyurmaqdur. Yâhûd üç gün oruc tutmaqdur. YEMÎN: Burada and dimekdür sevkend ma'nâsına ve sağ dimekdür rast ma'nâsına. Sağ tarafda ve sağ elde isti'mâl olunur ve kuvvet kudret ma'nâsına gelür ve behâdurluk ve dâd ve mertebe ve günüñ evveline dirler. SEHL: Kolay dimekdür âsân ma'nâsına. Ya'nî: "Eger söz söylemege and içdiyse yâhûd bu °ahd ve niyyet ki yemîn meşâbesindedür ki "evfü bi'l-°uhudi"²⁵² ni'kafından âsim olurum diyü hafv iderse ânuñ kefare'ti kolaydur. *ü helâfrâi şavâbest* HELÂF: Uymamaqdur. Dağı söğüd ağacına dirler bîd ma'nâsına. ŞAVÂB: Ha'fânuñ mu'kâbilidür. Ya'nî: "Şavâb yoluna mu'hâlifdür." *ü aks rây ü'l-°elbâb* RÂY: Fikr ve tedbîrdür ve dağı Hindistân Pâdişâhidur. ÜLÜ'L-ELBÂB: °Akl itdiler dimekdür. Ya'nî: "°Akıllarün ki tedbîrinün °aksidür." ve ba'zı nüsağda "ü nakz °ahd ü'l-°elbâb"²⁵³ düşürmiş. Ya'nî: "°Âkil °ahdini bozmaqdur. *zulfekâr °ali der ni°âm* Nî°ÂM: Kındur. ve şapan tutakıdur mu'kavvım ma'nâsına ve °Arabca nâ'imün cem°idür. "kemâ kâle °Aliyyun kerremallâhu veche e'n-nâsu niyâmun fe izâ mâtü intebahu"²⁵⁴ Ya'nî: "°Ali'nün Zulfekârı kında" *ü zebân Sa'dî der kâm* KÂM: Kâf-ı °Acemîyle burada tamağ ma'nâsınadır. Çeñedirler ve adımdür ha'tve ma'nâsına. Ya'nî: "Sa'dî'nün dili tamağında" *QİT°A: zebân der dehân iy hared-mend çist* DEHÂN: Ve dehen lûğatdur. Ağız dimekdür. HERED-MEND: °Akıllu dimekdür ve lafz-ı mend edât-ı nisbetdür -lu dimekdür. Devlet-mend demek devletlü dimekdür. Ya'nî: "Dil ağızda ey °akıllı" *neder kelîd der genc şâhib bez* KELİD: Anahtar dimekdür miftâh ma'nâsına. Eger çe kim Türki'de kufl ma'nâsına isti'mâl olındı. GENC: Ma'rûfdur kenz ma'nâsına. Ya'nî:

²⁵² Ahdlerinizi yerine getiriniz.

²⁵³ Akıl sahiplerinin ahdlerini bozması.

²⁵⁴ Hazreti Ali şöyle dedi: İnsanlar uykudadırlar. Ötünce uyanırlar.

"Hüner şâhibinüñ genci kapısı anahtarıdır." *çu der beste bâşed çe dâned kesî* .Ya'nî:
 "Çün kapu bağlanmış ola. Ne bilür bir kimse" *ki cevher furûş est yâ peylür* FURUŞ:
 "furuhten" lafzından şîğa-i emrdür. Bu maķâmda vaşf-ı terkibidür. Şatıcı dimekdür.
 Müstaķbelâtında Hâ Şın'a ibdâl olunur "furüşed" ve "furüşende" dirler. Kıyâs buydı ki
 Zâ'ya ibdâl olunaydı lâkin yaķub yandurmaķ ma'nâsınun müstaķbelâtında "furüzed ve
 "furüzende" dirler. Bu iltibâsla kaçub bunda Şın'a ibdâl eylediler. Zîrâ Hâ'yla Şın
 ortasında tevâhî vardır. İki bile harf-i şagîrdür. PEYLÜR: Çerçi dimekdür şaydalânî
 ma'nâsına. Ya'nî: "Ki gevher şatıcı mıdır yoksa çerçi dîger." *eger çe piş hord-mend*
hâmüşî edebest Ya'nî: "Eger çe âķil önünde ebsem olmaķ edebdür." *bevaķt maşlahat*
ân beki der sühân kūşî KÜŞ: Kâf-ı 'Arabî'yle "küşiden" lafzından fi'l-i muzâri'
 muhâtabdur dürüşasın dimekdür. Ya'nî: "Maşlahat ve ķatında ol eyüdü ki söze
 dürüşasın." *dû çîz pyra-i âķlest dem ferû besten* TİYRA: Tâ-yi mühmelenün kesriyle
 ğaζab ma'nâsına. FERÜ: Aşaĝa dimekdür. BESTEN: Baĝlamaķdur. Müstaķbelâtında
 Sin Nün'a ķalb olunur. "bened" ve "bendend" dirler. Burada "ferû-besten" demek
 'adem-i tekellümden ta'birdür. Nitekim "ferû-borden" yudmaķ "ferû-reften" talmaķ
 ma'nâsınadır ki geçdi. Ya'nî: "İki nesne ğamla ğaζabdur." *bevaķt-i goften ü goften*
bevaķt-i hâmüşî Ya'nî: "Söylememek vaķtinde söylemek ve söylemek vaķtinde
 söylememek" fi'l-cümle zebân ezmükâleme o der keşiden ķuvvet nedâstem
 MUKÂLEME: Söyleşmekdür. Muħadeşe ve muħâvere gibi. KEŞİDEN: Fetħ-i Kâf'la
 çekmekdür. Ya'nî: "Ve-l-hâşıl dilümi ânuñla kelimâtdan çekmekde ķuvvet
 dutmadum." Ya'nî: Çekmeĝe ķâdir olmadum. dimekdür. *ü rûy ez-muħâvere-i o ĝer*
mürüvvet ne-dânistem RÜY: İmâlesüz yüz dimekdür vech ma'nâsına. MUHÂVERE:
 Söz söyleşmekdür. MÜRÜVVET: Ma'rûfdur. "Mer" lafzından müştaķdur. Aşıda
 mürvet idi. Fu'ûlet veznine insâniye gibi insândan kemâl-i recüliyyete dirler.
 DÂNİSTEM: "dânisten" lafzından fi'l-i mâzî nefsi mütekellim vahdedür. Bildüm
 dimekdür. Müstaķbelâtında Sin ħazf olunub "dâned" ve "dânende" dirler. Ya'nî: "Daĝı
 yüzi ânuñ muħâveresinden döndermegi mürüvvet bilmedüm." *ki yâr-ı muvâfıķ ü*

muhibb -ı şâdik bûd Ya'nî: "Muvâfık yâr ve gerçek dost idi." BEYT: çu cenk âverî bâkesi ber setiz SETİZ: "setiziden" lafzından şîğa-i emrdür. Onegülen demek ma'nâsına ve vaşf-ı terkibi ve ism-i maşdar dağı isti'mâl olunur. Cedel ma'nâsına.

Latîfi:

اي بکبر يلنک و خوک ستيز

اين ستيز و تکبرت بجو جيز

Ya'nî: "Cenk getüresin bir kimse ile cedel eyle." *ki ez-vey guzîret bûd yâ girîz* GUZÎR: Zamm-ı Kaf-ı 'Acemî'yle ve Zâ-yi mu'cemenüñ taqaddümüyle çäre dimekdür lâbüdd ma'nâsına. "nâ-guzîr" dirler çâresüz demek ola. GİRİZ: Kest-i Kâf-ı 'Acemî'yle ve Râ-i mühmelenüñ taqaddümüyle "girihten" lafzından şîğa-i emrdür. Kaç dimekdür firâr ma'nâsına ve vaşf-ı terkibi ve ism-i maşdar gelür. Müstaḳbelâtında Hâ Zâ'ya ḳalb olunur. "girized" ve "girizende" dirler. Ya'nî: "Ki ândan saña çäre ola ḳaçasın." ya'ni: Oña zafer bulasın yâ kaçub ḳalâş olasın'dan ta'birdür. *be-ḥükm-i zarûret süḥân goftîm* GOFTÎM: "goften" lafzından şîğa-i fi'l nefis-i mütekellim ma'a'l-ḡayrdur. Zîrâ Mîm sâkin ki ef'âl evâḫirine ki lâḫîḳ olur. Ḳable bir Yâ ziyâde olunca nefis-i mütekellim ma'a'l-ḡayr eyler. Ya'nî: "Zarûret ḥükmiyle söz söyleşdük." *ü teferrüc-künân birün refûm* Ya'nî: "Teferrüc iderek ṭaşra gitdük." *der faşl-ı rebî' ki şovlet berü âremide bûd* FAŞL: Ayruluḳ dimekdür cüdâ ma'nâsına cem'i fuşûl gelür ve evḳât ma'nâsına isti'mâl olunur. Nitekim burada öyledür. REBÎ' : Behâr dimekdür ve dağı behâr yaḡmurına dirler. Çâr-yek ma'nâsına gelür. ŞAVLET: Şiddet ve şüret ma'nâsınadır. BERÜ: Fetḥ-i Bâ ve sükûn-ı Râ yla şovuk dimekdür sermâ ma'nâsına. ÂREMİDE: "âremiden" lafzından tahfîf ohnmışdır. Ondân şîğa-i ism-i mef'ûldür. Diñlenmiş dimekdür îarâr itmîş ma'nâsına ve "âremden" dağı câ'izdür.

Firdevsî:

جو بندگان باشی تو خوان ایدم
جو آمده باشی شتاب ایدم

Esedî:

سیاه ارمیدند در جایخویش
همان شب جهان را بهو خواند خویش

Ya'ni: "Behâr faşlındaki şovugun şüreti karar itmişdi." *pirâhen sebz ber der hitân*
PIRÂHEN: "pirehen" dağı göñlekdür kamış ma'nâsına. Ya'ni: "Yaşıl göñlek ağaclar
üzerinde." çün câme-i 'ıyd nîk behtân CÂME: Cim-i 'Arabî'yle ism-i cinsdür. Lâkin
kıyâsilerün Kamûsına itlâk olunur. Şurâhi ma'nâsına dağı gelür.

Şems-i Fahrî:

فتح یویادم بزم او خورد
هر چه در جام گیر دار جامه عید یرام

'TYD: Bayram. Ya'ni: "Eyü bahtıların bayramı kaftam gibi." *evvel ürdibihişt mäh-i
Celâlî* ÜRDİBİHIŞT: Şuhûr-ı şemsiyyeden bir ayun adıdır ki orta yazdır ve hem Fûrs
aylarının üçüncü günüdür. MÂH-I CELÂLÎ: Celâle mensûb ay dimekdür ki ol
Celâleddin Melikşâh Selçûkî'dür. Bilgil ki târîh-i birkaç vardır. Evvelâ: Târîh-i
'Arabî'dür. Devr-i kamer hisâbınca bir yılı on iki aya taqsım idüb her birine bir ad
vermişlerdür. İbtidâ-i târîh Hazret-i Risâlet'ün (صلعم) Mekke'den Medîne'ye
Şerefhumullâh hicreti ve intikâli vaktindendür ki Muharrem ayı idi. Şuhûr-ı 'Arabî bu
aylar: Muharrem Şafer Rebi'ü'l-evvel Rebi'ü'l-âhîr Cemâzi-yel-evvel Cemâzi-yel-âhîre
Receb Şa'bân Ramazân Şevvâl Zi'l-ka'dde Zi'l-hicce. İkinci Târîh-i Rûmî'dür ki
feykûsî Yunâni'nün kızından Dârâ'nun oğludur. Anun zemanında bağlanmışdur. Şol
hayndaki belde-i Makedoniyâ'den hurûc itdi ve ol gün dü-şembe günü idi ve eytdiler
ki: "On iki yıldan soñra vaz' olunmuşdur. Sene-i Şemsiyye-i zabt etmek için ki üç yüz

altmış beş gün ve rebi^e yevmdür ve bu kesrden dört yılda bir gün hâşıl olur. Ol yıla Sâl-ı Kebîse ve ol güne Yevm-i Kebîse dirler. Ol yıl üç yüz altmış altı gün olur. On iki ay važ^e itdiler ki adları bunlardır: Teşrîn-i Evvel Teşrîn-i Şânî Kânûn-ı Evvel Kânûn-ı Şânî Şubât Âzur Nisân Âyâr Huzeyrân Temmûz Âb Eylûl. Bu rubâ^eiler cem^e olmuşdur.

دو تشرین و روکانون و بیس انکه
شباط اذر و نیسان ایارست
خزیران و تموز و اب و ایلول
نکهرارش که از من یا حکاراست

Ve bu mezkûr ayların altında erkâm-ı Hindî birle günlerini ^eadedleri konmuşdur. Ammâ Şubât dört yılda bir ki kebîse yılıdur Yigirmi toköz olur. Ve üçüncü Târih-i Fûrs-ı Qadîm'dür. Cemşîd zemânunda kalmışdur. Her zemândan bir dürlü itibâr olunurdu. Şimdiki zemânda takvîmlerde itibâr olınanın mübde mülk-i Yezdicerd bin şehr-i yâr bin Pervîz ki âhîr-i mülûk-ı ^eAcem'dür. Tahda oturduğu gündendür. Rebi^eül-evvel ayının ikinci günü târih-i hicretün on birinde ve bunlar dağı sene-i şemsiyye-i zabt için on iki ay važ^e itdiler ki zîkr olınur: Ferverdîn Ürdibihîşt Hordâd Tîr Mordâd Şehrîver Mihr Âbân Âzer Dey Behmen İsfendârmaz ve bu ayların her birisini otuz gün tutdular. mecmû^e üç yüz altmış gün oldu Âyâr ayının âhîrinde biş gün dağı ziyâde itdiler. Sene-i şemsiyye muvâfık üç yüz altmış gün oldu ve ol biş güne ki Eyyâm-ı Müstaraka dirler. Birer ad dağı virirler. İhneved İşneved İsfendemed Heşt Heştêviş dirler. Rebi^e yevm itibâr eylemediler. Yüz yigirmi yılıdek yüz yigirminci yıl bir ay arturdılar ki Rebi^e yevmden hâşıl oldu. Ol aya bi-hazañ dirler ve ol ayı evvelinden âhîrinedek bayrâm eylediler. Ol yıl on üç ayı ve ayların otuz gününe birer ad virdiler. ferîşte adlarından ol eyyâmda evkâtı bu adlarıyla zabt eylediler. Hefte günlerine itibâr itmediler. Ol adlar bunlardır ki zîkr olınur: Ürmüzd Behmen Ürdibihîşt Şehrîver İsfendârmaz Hordâd Mordâd Dibâder Âzer Âbân Hor Mâh Nîr

Cüş Dimihr Mihr Serveş Ferverdîn Behrām Rām Bād Dibedîn Dîn Ard Eştād Asmān
 Zemiyan Mārā sefneğ Etirān ve gün adıyla ay adı muvāfık geldiği günde bayrām ve
 zemzemeler eylediler. Meşelā Ferverdîn ayınıñ on toközıncı günü ve Ürdibihişt'üñ üçü
 ve Hordād'üñ altısı ve Tîr'üñ on üçüncisi ve Mordād'üñ yedıncisi ve Şehriver'üñ
 dördüncisi ve Mihr ayınıñ on altıncısı ve Ābān'un onıncı ve Āzer'üñ toközıncı ve Dey
 ayınıñ sekizinci ve on beşinci ve yigirmi üçüncü günü ve Behmen ayınıñ ikinci günü ve
 İsfendār ayınıñ beşinci günüdür ve dördüncü Tārîh-i Celālî'dür. Hem Tārîh-i Melikî
 dahı dirler. Sultān Celāleddin Melikşāh Selçukî Zemānında hākimler ve müneccimler
 bu zıkr olınan ayları kebise ile itibār eylediler. Ferverdîn ayınıñ evvelini nevrüz
 gününden ta'yin eylediler. Mute'ayyin üç ay yaz faşlı oldu ki Ferverdîn Ürdibihişt
 Hordād'dur. ve üç ay yāy faşlı oldu ki Tîr Mordād Şehriver 'dür ve üç ay güz faşlı oldu
 ki Mihr Ābān Āzer'dür. Ve üç ay kış Faşlı oldu ki Dey Behmen İsfendārmaz'dur ve bu
 aylarınıñ altında hurūfla üçer hāne hāne yazıldı. evvel hāne güne delālet ider. İkinci
 hāne sā'ate ve üçüncü hāne daķıkaya delālet ider. Meşelā Ferverdîn altında "lā" otuz
 bir gün "rā" on biş sā'at "lāz" otuz yedi daķıkıyye dimekdür. Sā'irin dahı bu ki kıyās
 eyle. Pes ma'nā Şöyle demek olur ki: "Celālî ayınıñ Ürdibihiştinüñ evveliydi." Ya'nî:
 Güneş sevr'e geçdiği günleri ki Rast orta yāy ayıdır. *būlbūl gūyende menābir każbān*
 MENĀBİR: Minberüñ cem'idür. Kesr-i Mîm'le nebrden müştakdur. İrtifa'dur.
 KAŻBĀN: Kāf'üñ fetḥi ve kesri cā'izdür. Kāzibüñ cem'idür İnce budak dimekdür ve
 każib zeker-i merdüme dahı dirler ve ince kılıcdur ve bir yāydur ki ağacdan
 düzmişlerdür ve düz yürümez devedür ve düttün idicidir. "dūd-bār" ma'nāsına. Ya'nî:
 "Būlbūl kūyunde idi. İnce budaklar minberlerinde" *ber gol-i surḥ ezem üftāde lālî*
 SURḤ: Kızıl dimekdür. Ārıza itlāk olunur. Reng-i surḥ gibi. Ma'rūze dahı itlāk olunur.
 Surḥ-ı reng gibi. NEM: ve nemç lūğatdur.Çİ dimekdür. Ārabca nev'i dirler.

¶Unsūri:

سنک بی منج و اب بی زاید
نه زنadan بود بار ابش

UFTÂDE: Uftâde üftâde lûgatdur. Düşmiş dimekdür. LÂLÎ: Lûlünüñ cem'idür. İnciler dimekdür. Ya'nî: "Kızıl gül üzre çiden inciler düşmüş idi." *hem çû 'arâk ber 'azar şâhid gezbân* 'ARAĞ: 'Ayn'uña ve Râ'nuñ fetpalarıyla burada "der" dimekdür ki âdemden hâşıl olur hüy ma'nâsına ve dahı renbile dirler az kemük ve at gevşet ma'nâsına ve bir kırık kerpik dimekdür. 'İNÂR: Burada yüzün kenârı kulakdan aşğa "benâ-güş" ma'nâsına ve yulara dirler. Dahi kafada olan dağ ve kumdan depe dimekdür. ŞÂHİD: Tamıkdur gevâh ma'nâsına. Dahı Te'âlâ ve Cibril 'aleyhi's-selâm ve ferişte-i müvekkil ve hâzır ve dil-zebân ma'nâsına ve cum'a günü ve arafe günidür ve yıldız ve şol suña yavru ve birle çıkar burada maḥbûb ma'nâsınadır. Akreb budur ki yâ yılduzdan ve yâhûd ferîşteden isti'âre olınmışdır. ĞAZBÂN: Fu'alân veznine ism-i fâ'il'dir. Ğazab-nâk dimekdür. Ya'nî der ki: "Ğazab-nâk maḥbûbuñ yañağında" *ez şeb be-bostân bayekî ez-dustân ittifaq mebi't üftâd üftâd* MEBÛT: Maşdar-ı Mîmîdür. Gicelemek dimekdür. Ya'nî: "Tâ gice bustânda dostlardan biriyle ittifaq gicelemek düşdi." *mevzi' hoş hürrem ü der hütân dil-keş derhem* HÜRREM: Her yir ki şuyla ve sebze ile ve çiçeklerle ârâste olmuş ola ve Yâ-yı maşdarı ilhâk idüb "hürremi" dirler. nüzhet ve nezâhet ma'nâsına. Bu sebebden şâd olan kimesneye hürrem dirler ve zemâna dahı şıfat olur.

Enverî:

عدل تو شب جو روز روشن باد
دوز تو همجو عید خرم باد

Ve gâh olur ki Râ'ı tahfîf iderler.

خسروي اي سراياي معدن خرمي
چشم تو بر دلم نهاد گمر

Ve hem hürrem bir çiçek adıdır ki üzöldükden sonra тұrur solmaz. DİL-KEŞ: Vaşf-ı terkibidür. Göñül çekici dimekdür. Ya'ni: "Bir ziynet-i behârla ٲonanmış hoş mekândı ve göñül çekici ağacları birbirine girmişti." *gofti ki ħorde-i mināber ħākeş rihte* HORD: Burada uvak devek pāre pāre dimekdür ve Türki'de müsta'mel lûğatdur ve dahi Şuḥuf-ı İbrahim () ħaberlerinin tefsiridür ki temāmunun tefsirine āyād dirler

Daḳıḳı:

به بينم اخر دوزي بگام دل خود را
کهي ايارده خواغم شها کهي خرد

Ba'zılar dirler ki: "Pārenüñ āyetlerine dirler." MİNĀ: Gök dimekdür āsmān ma'nāsına ve ol lāciverdī nesnedür ki kıuyumcular gümüş yüzine ururlar. RIḤTE: "rıhten" lafzından ism-i mef'ul'dür. Dökülmüş dimekdür şab ma'nāsına mustakbelâtında Hā Zā'ya ḳalb olunur. "rized" ve "rızende" dirler. Ya'ni: "Diyeydük ki laciverd avāḡı(?) o mekānuñ topraḡına dökülmüş." ü *ıkd soreyyā ez-tārekeş āvihte* İKD: 'Ayn'ıñ kesriyle bir dizi incü boḡmak ki boyunlara ṡaḳarlar ve dirler ki: Horma salḳımı. SOREYYĀ: Ülker dimekdür. zāhiren bir yirde müctemi' yedi yıldız(dan)dur. Ammā rivāyetdür: Ḥāzret-i Resūl 'aleyh-is-selām on bir gördi. Fārisice "perel" ve "pervīn" dirler. Menāzil-i ḳamerdendür sevr burcunda.

Selmān:

شده جبهه ساعد سعودش مقدم
شده نور طالع صدیایشغارب

TĀREK: Rā 'nuñ fetḫiyle depe dimekdür. Ādemde ve ṡaḡda isti'māl olunur. ĀVİḤTE: "āvihten" lafzından ism-i mef'uldür Aşılmış dimekdür. Mustakbelâtında Hā Zā'ya ḳalb

olunur. "āvīzed" ve "āvīzende" dirler. Ya'ni: "Ülker dizisi üzerinde aşılmış." Şİ'R: *ravza mā-yi nehrhā selsāl* . RAV'ZA: Burada bağçe dimekdür margzār ma'nāsına. "hiye ravzatün" taqdîrindedür ve havuż dibini ısladacak miqdârı şu ve yarım müşk şu dimekdür. MÂ: Elif-i memdüdeyle burada şu dimekdür ve derdür hūy ma'nāsına. NEHR: Burada ulu ırmağ "cūy-ı bozork" ma'nāsına. Ol ağaca dirler ki öküzün boynuna qorlar ve ırmağ karmağ ve çağırmağdur. SELSÂL: Şu dimekdür âb-ı hoş-güvâr ma'nāsına ve eytdiler ki: " Selsāl ve selsebîl cennetde iki ırmağdur." Ya'ni: "Ol yir bir bağçedür ki ırmağınun şuyı siñicidür yâ selsāl cennetdür." demek ola. *davḥatün seci' ṭayrhā mevzūn* DAVḤATÜN: Dâl'un fethi ile bi-ḥasebü'l-luğat ulu ağaç dimekdür. Cem'i davāḥ gelür. Ammā bi-ḥasebü'l-maḳām keşret-i aşcârdan ta'bîr fehîm olunur te'emmül. ṬAYR: Kuş dimekdür murğ ma'nāsına. Ya'ni: "Bir ulu ağacdur ki kuşunun āvâzı mevzūn." *an pūr ez-lālehāi reng-ā-reng* RENG-Ā-RENG: Renk renk dimekdür. Renk luğatda iki ma'nāya gelür. Evvelā: Boya dimekdür levn ma'nāsına. Sāniyen: Keçesi ki imā dirler.

Selmān:

رفت انکه بز نگارو بقم سبز و لاله
گفتی که سم کور لب رنگ رزانیت

Ya'ni: "Ol bağçe yâ ol ṭarāf ṭolu renk renk lālelerden." *ü in pūr ezmīvehāi gūn-ā-gūn* MİVE: Yemişdür fākihe ma'nāsına. GÜN-Ā-GÜN: Dürlü dürlü dimekdür. Kāf-ı 'Acemī'yledür. Ma'nāda renkden 'ibāretdür.

Selmān:

یار گندم کون سنبل موی و خرمن شوز من
جو بجو برباد خواهد داد جون گاهم دگر

Ya'nî: " Bu devha yâ bu taraf tolu dürlü dürlü yemişlerden" Ğālibā bundan murād bu devha dürlü dürlü yemişlerle gelmiş idi ve anlaruñ nümüneleri zühürı vakti olmuş idi demekdür. Yâhūd cānibinde dürlü yemişler bi'l-fi'l tenāvül için gelmiş idi dökülmüşdi demek ola ve illā ma'fūmdur ki āvān-ı rebi° şımār-ı muhtelif eyyāmı degüldür veyāhūd mücerred taḥayyül-i kelām ola. Muḳteẓā-yı tensāk maḳām için. *bād der sāye-i dirāhtāneş* Ya'nî: "Yıl ağaçlarının sāyesinde" *gosterānide ferş buḳalemün* GOSTERĀNİDE: "gosterāniden" lafzından ism-i mef'ūldür. Döşetdürmiş demekdür. BUḲALEMÜN: Gülistānı kemhā ki dürlü dürlü görünür. Her bir taraftan nazar olsa bir nev° mevc ü renk gösterür ve eyitdiler ki: Bir nev° cān-āverdür. Hıṭā memleketinde çoğ olur. Dürlü dürlü renkler gösterür. °Aceb keler ma'nāsına. Ya'nî: "Döşetdürmiş buḳalemün ferşini." bāmedādān ki ḥāṭır bāz āmeden berāī nişasten ğālib āmed BĀMEDĀDĀN: Şabāhla demekdür. BĀZ-ĀMEDEN: Dönmek maḳāmında isti'māl olunur. °Avdet ve rücū° ma'nāsına. Ya'nî: "Sabahla ki taşra gitmek ḥāṭırı uzmaḳ fikri üzerine ğālib geldi." *didemeş dāmeni gol ü reyḥān ü sünbül ü zeymerān āverde* REYHĀN: Muṭlaḳā gökcek ḳoḫulu nebāt ḳısmından olana dirler. Ammā °amme ortasında feslegen didikleridür. SÜNBÜL:-den murād burada ḳısm-ı reyāhinden olandur. Zīrā şol ki ṭib kitāblarında zikr olunur. Üç nev°dür. Bir sünbül-i Hindî'dür ki sünbül-i ṭib ve sünbül-i aşāfir daḫı dirler. Yunān dilince "nardīn" dirler ikincisi sünbül-i Rūmî'dür ki sünbül-i °iklīṭī dirler. Furs dilince müntecūşe(?) ve nurçetük otunuñ bir nev°idür. Ḥaḳıḳatde bunuñ sünbülligi yokdur. Rāyiḥasında ve zuhūmetinde hemān sünbül-i Hindū'ya benzediginden ötürü sünbül dirler. Kökidür isti'māl olunan. Üçüncüsü sünbül-i cebelîdür. Yaprāğı ve budaḳları boḡa dikenine benzer küçürek ancılayın ḥaşın dikenlü degül ḳara köki olur. İki ve ziyāde kökcük olur. Ḳoḫusu baldurı ve çiçeği ve yemişi olmasın. Köki isti'māl olunur. Buña daḫı sünbül didikleri rayihāda ve fi'lde müşābeheti oldığı sebedendür ve her nesnenüñ şaḳkumuna dirler. Sünbüle gibi ve eyitdiler ki: Bir nev° çiçekdür. Lāciverdī misk gibi ḳoḳar behārda açılır. ZEYMERĀN: Feslegündür Fārisi'de şāh-seferem ve şāh-

seperem ve sipergam ve siperem dirler ve ba'zı luğatda bustān-ı efrūzla taṣḥīḥ itdiler ki Tūrki'de ūzer otu dirler. Aṣaḥḥ oldur ki tāc-ı ḥorūs ve sultān-ı bergī didikleri meṣḥūr kırmızı çiçekdür. Furāhem cem' ma'nāsınadır. Ya'nı: "Gördüm ol yār-ı kādīmi bir etek gül ve reyḥān ve sūnbūl ve zeymerān cem' eylemiş." ü *azīmet ṣehr kerde* Ya'nı: "Daḥı ṣehre azīmet eylemiş." *goftem gol-ı bostānrā çünān ki dānī bekāyī nebaṣed* Ya'nı: "Eyitdüm bostān gülünū ol vechle ki bilürsin beḳāsı olmaz." ü *aḥd gülīstānrā vefāyī nih* Ya'nı: "Daḥı gülīstān zemānınu vefāsı yoḳdur." ü *ḥükemā gofte end her çe nepāyed dil bestegirā neṣāyed* HÜKEMÂ: Ḥakīmūn cem'idür. PÂYED: "pâyiden" lafzından fi'l-i muṣāri'dür. Burada ḳāyim olmaḳ ma'nāsınadır.

Laṭīfī:

جوهرم كه بخويشتن ياييم
عرضي كه بديكري يايي

Ve bir yirde göymek ma'nāsına gelür.

Esedī:

مراييز داز بهر جنك افرد
جه ياييم كه جنك ايد اكنون بديد

ve muḥkem ṭolmaḳ ma'nāsına gelür.

Esedī:

زيانرا بيبي ازبذانبش دوست
كه نزديكتر دشمن سبرت اوست

Ve basmaḳ ma'nāsına gelür.

Laṭīfī:

بیاید یای مرا ناکهان
برونی که درشی بیای نهان

Ve ayağla dimek ma'nāsınadır.

Laṭīfī:

هرکه دربیش ایش برمی بمهد دندان زند
هرکه در بس میرودمی باید و دندان کند

ŞĀYED: "şāyesten" lafzından fi'l-i müzâri'dür. Yarar dimekdür. Müstaḳbelâtında Şın ḥazf olunur. Ya'nî: "Her nesne kim kâ'im olmaya gönül bağlamağa yaramaz." *gofta farîḳ çist* Ya'nî: "Ol yâr eyitdi yol nedir." *goftem berây-ı nüzhet nâzirân* BERĀY: Harfdür. Lām-ı carre ma'nāsına. "berây-ı fülân" fülânüçün dimekdür. NÜZHET: Zamm-ı Nûn'la ḥürrem olmak ve nebâtla yir yüzi tâzalanmağdur. NÂZİRÂN: Qā'ide-i Fârisî üzerine nâzîruñ cem'idür. Ya'nî: "Ben eyitdüm nazar idiciler ḥürrem olmağičün" *ü fushat ḥâṭırân kitâb-ı gülîstân taşnîf kerdn tuvânem* FUSHAT: Lafzen ve ma'nâ vus'at gibidür. Genişlik dimekdür. Ya'nî: "Dağı ḥâṭırlar vus'at içün Gülîstân kitâbın taşnîf itmege gücüm yeter." *ki bâd-ı ḥazânra bevaraḳ o dest-i teṭâvil nebâşed* Ya'nî: "Ki ḥazân yiline ânuñ yaprağına el uzunluğı olmaya." *ü kerdeş zemân 'ıyyş rebî'eş beṭeyş ḥerîf mübeddil neküned* TEYŞ: Ta'nuñ fethiyle ve sükûn-ı Yâ'yla yeyni olmağa dirler sebük-sâr ma'nāsına. ḤERİF: Güz faşlına ve güz yağmurına dirler. MÜBEDDEL: Tebdildendür tağyîr ma'nāsına. Ya'nî: "Devr-i zemân ânuñ behârını vaqt-i ḥazân yeynilmesiyle tağyîr eylemaya. Zîrâ vaqt-i aḥzânda ekser eşcâr berk ü bârdan ḥıffet bulur. MEŞNEVÎ: *beçe kâr âyedet zigol ṭabaḳî ezgülistân men be-berurekî* Ya'nî: "Ne işdür ki gelür gülden bir ṭabaḳ benüm gülîstânımdan bir varaḳ al." *gol hemîn penc rûz şeş bâşed* ŞEŞ: Altı dimekdür sitte ma'nāsına. Ya'nî: "Gül

hemîn biş altı gün olur." *ü yen gülistân hemîşe hoş bâşed* Ya'ni: "Bu gülistân hemîşe hoş olur." *hālî ki men in şahın begoftem* HÂLÎ: O sâ'at demek olur. Ya'ni: "Ol sâ'at ki ben bu sözi söyledüm." *dâmen gol berîhat ü der dâmenem âviht* Ya'ni: "Gülü eteginden dökdi dağı etegüme aşıldı." *ki e'l-kerîm ez-ahd vefâ ü ez-ehâlîf cefâ* Ya'ni: "Kerîm kaçan ahd eylese vefâ eyler kâne bu kelâm-ı sâbık Hâzret-i Şeyh'den va'de oldu. Zîrâ gülî bostândan ânı men idüb kendü gülistânına tergîb itmek hemân bir gülistân te'lîf ideyin dimekdür. Bir dürlü dağı degüldür. *faşl dü derân cenderüz der beyâz üftâd* BEYÂZ: Ağ dimekdür ve kağıda dirler. Ekşer nüsağda der hemân rüz vâkı' olmuş. Ya'ni: "İki faşl ol birkaç günde beyâza düşdi." Ya'ni: Tahrîr olındı. *der hüsn mu'âşeret ü âdâb-ı muhâveret* MU'ÂŞERET: İşret dendür. Şoğbet idişmek ma'nâsına. ÂDÂB: Edebüñ cem'idür. Ya'ni: "Gökcek şoğbet idişmek ve kelimât idişmek edebleri beyânında ve eyitdiler ki yedinci ve sekizinci bâb murâddur. *der libâsî ki mütekellimânra bekâr âyed* LİBÂS: Giyâsi dimekdür. MÜTEKELLİMÂN: Mütekellimüñ cem'idür. Söyleyiciler dimekdür. Ya'ni: "Bir kisvetdeki kelimât ehlinüñ işine gelür." Gerek olur ve yarar demekden ta'bîrdür. *ü müteressilânra belâğat efzâyed* MÜTERESSİLÂN: Müteressilüñ cem'idür. Risâle ehilleri dimekdür. EFZÂYED: "efzâyiden" lafzından fi'l-i muzâri'dür. "efzûden" lafzından şîğâ-i müte'addidür. Arturur dimekdür. Ya'ni: "Dağı risâle ehillerine belâğat arturur." *fi'l-cümle henüz ezgol bustân bakıyyetî mevcûd bûd ki kitâb-ı gülistân bil-avmillâhi mülkü'l-ülâm temâm şod* Ya'ni: "Hâşıl kelâm henüz bustân gülünde bakıyye vardı ki Gülistân kitâbı Melik-i 'allâmuñ yardımıyla temâm oldu." *ü temâm ânki şod beğâkîkat pesendide âyed der bâr-gâh-ı şâh-ı cihân* PESENDİDE: "pesendiden" lafzından ism-i mef'ûldür. Begenilmiş dimekdür. BÂR-GÂH: Düzen dimekdür. Ammâ ulu ma'kâmlarda isti'mâl olınur. PENÂH: "penâhiden" lafzından şîğâ-i emrdür. Sığın dimekdür ilticâ ma'nâsına ve ism-i maşdardur ve vaşf-ı terkîbidür. Lâkin mef'ûliyyete ma'nâsına. Pâdişâh 'âlem-penâh ve cihân-penâh dirler. Ya'ni: "Temâm ol vaqt olur ki

şāh-ı cihān-penāh.dergāhuñda begenilmiş kellā." *sāye-i Girdigār* GİRDİGÂR: Kâfları ‘Acemî’dür. Teñri Te‘ālā dimekdür.

Hvāce Sinānî:

جون توذر علم خود زيون باشي
عارف كردكار جون باشي

Ya‘nî: "Allāh'ın gölgesi." *pertev-i luṭf perverdigār* Ya‘nî: "Luṭf Rabb'ın pertevi" *zehr-i zemān* Ya‘nî: "Zemānuñ azığı" *kehf-i Emān* Emān'ın mağarası *e'l-mü‘eyyed mine’s-semā* Gökden te‘eyyüd olunmuş. *e'l-mensūr ‘ale’l-ā‘dā’i* Düşmen üzerine yardım bulmuş. *izodü’l-devleteü’l-ḳahireti* İZOD: Yardım itmekdür ve bilekdür bâzū ma‘nāsına ve ağacı dibinden kıvırmağdır. Ya‘nî: "Devlet-i Ḳāhire'nün kuvveti ve mu‘yini dimekdür." *sirācü’l-millete’l-bāhire* SİRRÂC: Çerağ ve güneş dimekdür. BÂHİRE: Gâlibe dimekdür. Zîrā bahrü’l-ḳamer dirler. Ḳaçan ay münevver olub sâ‘ir kevākibe gâlib olsa ve ba‘zı nüsaḥda zāhire düşer. muḍie ma‘nāsınadır. Ya‘nî: "Rüşen milletün çırağı ya âf-tābı" dimekdür. *cemālü’l-enām* Halkuñ cemîli ya‘ni: Gökcegi yāḥūd halkuñ yüzi demek ola. Zîrā her nesnenün revnākı ḳadri ve behāsı yüziyle olur. *meḥarü’l-islām* Dîn-i İslam'ın maḥarı Mevlā. *mülükü’l-‘Arab v’el-‘Acem*. Ya‘nî: "‘Arab ve ‘Acem beglerinün efendisidir." Bilgil ki ‘Arab t̃ā‘ifesinden ğayrıya bi’l-küllîye ‘Acem dirler. *mālik riḳābü’l-ümem* RİḲÂB: Raḳabenün cem‘idir. Boyunlar ve ḳullar ve ḳulluḳcılar dimekdür. Perestār ma‘nāsına ve raḳabe arḳurı çekilen ṭāğa ve bellige dahı dirler. ÜMEM: Ümmetün cem‘idir. Ḥalāyık ma‘nāsına Ya‘nî: "Ḥalāyıkun boyunlarına mālîkdür." dimekdür. Ḥalāyık bendeleri demekden ta‘bîrdür. Zîrā raḳabeyle cümle bundan ta‘bîr olur. *sa‘d bin Atabekü’l-‘azm şāhin-şāhü’l-mu‘azzam Muḳafferü’l-dīn Ebūbekr bin Zengī* Ya‘nî: "Bu evşāfla mevşūf ve bu elḳābla ma‘rūf olan Atabek-i a‘zam şāhinşāh-ı mu‘azzam Muḳafferü’l-dīn Ebūbekr bin Sa‘d bin Zengī’nün oğlıdur." ādām Allāh iḳbāl hemā Ḥaḳḳ Te‘ālā ol Ebūbekr’le Sa‘d’ın

ikbâlini dâ'im kılsun. *vecal küll hayr amâlihüma* ÂMÂL: Emelüñ cem'îdür. Ümidler dimekdür ve ba'zı nüsaḥda mâ'îl düşürmiş. Merci' dimekdür. Daḥı her ḥayr kılsun ol ikisünüñ arzularını. *ü kereşme-i luṭf ḥüdâvendî mütala'a fermiyed* KEREŞME: Nâz ve kınıṣa ve göz ve kaş uclarıyla şive ve ḥarekâta dirler. Ya'ni: "Hem ol vaḳt-i temâm olur ki daḥı Ḥüdâvendlik luṭfunuñ kereşmesiyle mütala'a buyura." KİT'Â: *ger iltifâtü ḥüdâvendîş beârâyed* ÂRÂYED: "ârâsten" lafzından şîḡa-i muzâri'dür. bezeye dimekdür. Ziynet ide ma'nâsına. Müstaḳbelâtında Sin Zâ'ya ḳalb olunur. Ârâsten daḥı luḡatdur.

Ḥ'âce Selmân:

بیارمشو غره بدین حسن دلاویز
که این حسن دیلاویز ترا عشق من ار است

‘Unşūrî:

سام ولیقت استه بادا
ستایشگاه شعر دخطبه تاحشر

Ya'ni: "Eger ol Kitâb-ı Gülistân'ı Ḥüdâvendliği iltifâtı bezeye." *nigâr ḥâne-i çînî ü naḳş Erjengist* NİĠÂR: Kâf-ı ‘Acemî'yle naḳş ma'nâsına ism-i maşḍardur ve ḥâşîl-ı fi'1 ve "nigârîden" ve "nigârîşten" lafzından şîḡa-i emr ve vaşf-ı terkîbidür ve bundandur maḥbûblara nigâr dirler.

Ḥ'âce Selmân:

امدنکار من بچمن درنگار دست
شمست ازنگار سروز دست نگار دست

کربت نکار چین نکد و نکار من
من بعد بر قلم نهیریت نکار دست

Nigâr-hâne burada vaşf-ı terkîbi vâkı^e olmuştur. ÇİN: Burada bir ma'rûf şehir adıdır ve dirler ki vilâyet adıdır. Ta'bir idüb Sin dirler ve "çiden" lafzından şîğa-i emr gelir. Divşür dimektür ve vaşf-ı terkîbi olur. Gül-i Çîn ve 'arağ-ı Çîn gibi ve toğru dimektür. Bükümdür şiken ma'nâsına. Nigâr-hâne-i Çîn'den murâd dirler ki Çîn'ün dirileridir garib taşvîrler ve 'acib naqşlarla bir vechle ârâstedür ki nazîri mütaşavvir degüldür ve eyitdiler ki: " Çîn'de bir kâr-hâne-i kadîm vardır." Her zemânda gelen üstâd ânda bir musanna^e yâdigâr komışlardır. Nigâr-hâne dirler ve dirler ki: "Mutlaka naqş-hâne-i Çîn'dür." Kemâl-i Naqş Çîn'de olmağın Çîn'e izâfet olındı. ERJENG: Erteng ma'nâsına mervî lûgatdır ki Mâni-i Naqqaş'ın kitabıdır ki ol resm itdiği 'aceb taşvîrler ve naqşlar ânuñ içinde cem^e olınmuştur ve ba'zı erbâb-ı lûgat Mâni'nün vezîri dir ki: "Her naqş ânuñ hâtırına gelse ânı Mâni yazardı." dirler. Ya'ni: "Çîn nigâr-hânesidür dahı Erjeng naqşıdır." *ümîd hest ki rûy-ı melâl der nekeşd* DER: Burada zâ'iddür. Fi-l-haқиқа ifâde-i ma'nâdan dahı hâlî degüldür. Ya'ni: "Ümîddür ki melâl-i yüzün çekmeye." Ya'ni: Melâlet gösterüb yüzün dürmeye. *ez-în sühân ki gülistân ne cây dil tengist* EZ İN SÜHAN: Câ'izdür ki "der nekeşd" lafzına mute'allık ola. Ya'ni: "Bu sözden yüzün çekmeye demek ola." Câ'iz ki 'illet olub bu sözden ötrü demek ola ki Gülistân gönül tarılıcağ yir degüldür." *ale'l-huşûş ki dîbâce hümayüneş* DİBÂCE: Aşıda yañak dimektür rûh-sâr ma'nâsına. Bu yüzdendür ki kitâb o evvellerine itlâk olunur. HUMÂYÜN: Kutlu ve ferhunde ve feruğ ma'nâsına. *Huşûşen ki dîbâce-i hümayûnı. benâm Sa'd Ebûbekr Sa'd bin Zengî est* Ya'ni: "Sa'd bin Ebûbekr bin Sa'd bin Zengî adınadır. Zarûret-i vezniçün "ibn" lafzları hafz olındı.

Bilgil ki Hâzret-i Şeyh'üñ -rahîmeullâh- bu 'ibâret-i şerîfesinde istihdâm ve kinâye yüzünden işâret-i latîfesi vardır. Evvelki Sa'd lafzından ma'nâ-yı maşdarî murâd olunub Ebübekr'üñ Sa'âdetlü adına demek gösterür. Lâkin maşşûd vech-i evveldür. Zîrâ Hâzret-i Şeyh bu kitâbı Ebu'l-muzaffer Ebübekr bin Sa'd'üñ mahdûm-zâdesi Sa'd için dimişdür. Ammâ münâsib belki vâcib Ebübekr'üñ medhi taqdimi olmağın pes evvelâ kendünün zîkr-i cemîlî 'özüñün münâsibiyle Ebübekr'i eyidüb sâniyen kitâbınun itmâmı mevķûf kabûl-i şehzâde olmağla Sa'd bin Ebübekr'i ta'rîf itdi. Bu cümle birle yine benâm-ı Sa'd Ebübekr demekle 'ibâretini işâret-i kinâyetden hâlî kılmadı. Nitekim haķîqaten bu kitâb Sa'd bin Ebübekr adına olduğına Hâzret-i Mevlânâ Câmî -'aleyhü'r-rahmete Behâristân'da bu beytle taşrih itmişdür. "*Gülistân ger çe Sa'dî gerd-i bünyâd benâm Sa'd bin Zengî temâmeş zîkr-i emîr-i Kebîr Fahrü'd-dîn Ebübekr bin Ebi' Naşr*" Ya'nî: "Emîr-i Kebîr Fahrü'd-dîn Ebübekr bin Naşr'üñ zîkri dür ki Ebübekr bin Sa'd'üñ vezîridür. Bilgil ki bu maķûle ser-i sühânla hemân bâb ve faşl gibi bir kışşanuñ bir kışşa-i ahiriden ve siyâķuñ sibâķdan infişâli için gelür ve kışşa-i âtiyenün icmâline dâll olur. 'irâbdan maķallî olmaķ lâzım degüldür. *dîger 'arûs-ı fikr men ezeli cemâlî ser ber neyâred* "ARÛS: Fetħ-i 'Ayn'la gelin dimekdür. Cem'i a'râyiş ve a'râs 'urûs gelür. Zamm-ı 'Ayn'la EZELÎ CEMALÎ'deki Ya maşdariyyedür. Ya'nî: "Dağı benim fikrüm gülîni cemâlsuzluķdan baş yûiaru kıaldurmaz." *ü dîde-i ye's ezpoşt pây hacâlet ber nedâred* YE'S: Ümîd kesmekdür ve bilmek ma'nâsına dağı gelür. HACÂLET: Utanmaķdur şermendegi ma'nâsına. Ya'nî: "Nevmîdlik gözîni utanmaķ poşt-pâsından yukaru tutmaz." *ü der zomre şâhib cemâlân mütecellî neşod* ZOMRE: Bölük dimekdür gürüh ma'nâsına. CEMÂLÂN: Kâ'ide-i Fûrs üzre Elif ve Nûn'la cemâlün cem'idür. MÜTECELLÎ: Cîm'le tecelli bâbından ism-i fâ'idür. Tecelli 'arż-ı cemâle dirler. Ya'nî: "Dağı şâhib-i cemâller bölüğünde 'arż-ı cemâl edemez." *meger ângeh ki müħallî ki der be-zîver-i kabûl emri-i kebîr* MÜTEHALLÎ: Hâ-yi mûhmele ile bezenmiş demek olur. Hîlye bezekdür ve lafz-ı mütecellîyle müteħallî tecnis-i haţtdur. ZİVER: Bezekdür hîlye ma'nâsına. Ya'nî: "

Meger ol vaqt başın kaldurur ve gözin yukaru tutar ve ʿarż-ı cemāl ider ki emîr-i kebirüñ qabûl-i zîveriyle müzeyyen ola." *ʿālem ʿādil mütîr manşûr serîr sultānet ü müşîr tedbîr memleket kehfü'l-fıkra melâzü'l-ğurebâ mürebbîü'l-füzelâ-i muḥabbü'l-etḳiyâ iftiḥâr-ı âl fâris yeminü'l-mülk melikü'l-ḥavâss* SERÎR: Bir kaç maʿnâya gelür. Evvelâ :Taht dimekdür ve meyyît götürdükleri şâl ve hoşluk ve râhatlık ve diñlenecek yir ârem-gâh maʿnâsına ve püşte üzerinde olan kum ve marğzâr ki içünde ırmaqlar ola. MUŞÎR: Zamm-ı Mîm'le işâret idici dimekdür. KEHF: Mağâra ve sığınacak yirdür. MELÂZ: Sığınacak yir dimekdür. FIKRA: Fakîrüñ cemʿidür. ĞUREBÂ: Ğaribüñ cemʿidür. MÜREBBî: Terbîyyet idicidür. FUZELÂ: Fâzîluñ cemʿidür. ETḲİYÂ: Taḳînüñ cemʿidür. "perhîz-gâr" ve Allâh'dan qorqucu dimekdür. el-mülk zamm-ı Mîm'le ve kesrle luğatdur. MELİK: Feth-i Mîm'le ve kesr-i Lâm'la luğatdur. Pâdişâh ve hüdâvend maʿnâsına ve feth-i Lâm'la daḥî okunmak burada câʿizdür. Ferište maʿnâsına. ḤAVÂSS: Haşşlar dimekdür. *fahrü'l-devlet ve'l-dîn âyâtü'l-islâm ve'l-müslemîm Ebubekr bin Ebînaşr* Yaʿnî: "Bu evşâfla mevşûf olan devletüñ ve dînüñ fahr-i islâm'ıñ ve müslümânların feryâd-ressi *Ebubekr bin Ebînaşr eṭâllâh ʿömrühü ecle kudrehü ü şerḥa şadrehü ü zâʿafe ecrehu* ETÂLE: ve ECLLE ve ŞERḤE ve ZÂʿAFE bunlar cümle fiʿl-i mâzîlerdür. Mevkiʿ-i duʿâda vâkiʿlerdür. ŞADR: Burada göğüz dimekdür sine maʿnâsına. Daḥî kavmüñ ulusına ve her nesnenüñ önüne pîş-gâh maʿnâsına ve ayuñ evveline ve girü dönmek maʿnâsına gelür. Yaʿnî: "Allahü Teʿâlâ ol Ebîbekr bin ibn-i Naşr'ıñ ʿömrünü uzun eylesün ve qadrini ʿazîm kılsun ve göksünü şurûḥ eylesün ve ecrinü kât kât itsün." *ki memdûḥ ekâbir ifâkat ü mecmeʿ-i mekârim-i aḥlâḳ* MEMDÜḤ: Medḥ olunmışdır. EKÂBİR: Ululardur. ÂFÂḲ: Eṭrâf ve göküñ kenârlarıdır. MECMEʿ: Maḥall-i cemʿdür. MEKÂRİM: Eyü işler ve nebâtî gökcek yirler dimekdür. AḤLÂḲ: Cemʿi-i ḥulḳdur. Zamm-ı Ḥâ'yla. Yaʿnî: "Âfâḳ ulularınıñ medḥ olunmışdır. Daḥî gökcek ḥulḳların mecmeʿidür." *her ki der sāye-i ināyet ost* Yaʿnî: "Her kimse ki onuñ ināyeti sāyesindedür." *günâheş tâʿatest ü düşmen düst* Yaʿnî: "Onuñ günâhı tâʿatdür. Daḥî

düşmeni dost." *der her yek ez-sâ'ir bende-gân ü h'âşî hizmetgârân hizmetî mu'ayyen est* H'ÂŞÎ: Kitâb kenârlarına ve kiçürek divlere dirler. Burada murâd müte'lihât dimekdür. Ya'nî: "Sâ'ir kullardan ve hizmetgâra müte'lihât olanlardan her birinüñ üzerine bu hizmet müte'ayyendür." *ki eger der adliân hizmet berhî mütehâven ü tekâsol revâ dârend der mu'arîz hîṭâb ü der maḥall ḡṭâb âyend* BERHÎ: Feth-i Bâ'yla biraz dimekdür ba'z ma'nâsına. MÜTEHÂVEN: Bir nesneyi h'ör dutmaqdur. TEKÂSUL: Kâhillikdür. Ya'nî: "Eger ol hizmetüñ edâsında biraz h'ör dutmağı ve kâhilligi revâ dutalar. Hîṭâb-ı mu'arîzına ve ḡṭâb maḥalline gelürler." meger berîn tâ'ife-i dervîşân ki şükr-i ni'met bozorgân vâcib ü zikr-i cemîl -i du'â-yı ḡayr Ya'nî: "Meger bu dervîşler tâ'ifesi üzere ki ulularuñ ni'meti şükri vâcibdür. Daḡı anları gökcek nesne ile aṇmak ve anlaruñçun du'â-yı ḡayr itmek" ü edâ-yi çünîn hizmeti der ḡaybet evlâter der ḡuzûr Ya'nî: "Daḡı bunuñ gibi hizmeti ḡaybetde itmek yegrekdür ḡuzûrda itmekden ise." *ki in be tasalluf nezdik est ü ân ez tekellûf devr bi-icabet maḡrun* TAŞALLUT: Lâf urmaqdur. TEKELLÛF: Zahmet çekmekdür. Daḡı kendüde olmayan nesneyi göstermekdür. MAḠRÛN: Kavuşulmuşdur. Ya'nî: "Bu şükr-i ni'met ve zikr-i cemîl ve du'â-yı ḡayr hizmetin yüzlerine itmek laf urmağa karibdür ve ol ḡaybetde olmak meşakkât ve riyâdan ırâqdur. Qabûl olmağa yoldaşdur. Zîrâ Ḥadîs'de vardur ki: "Du'â-yı zuhr-ı ḡaybetde redd olmaz." Şî'r: pişet dâ tâi felek râst şod ez ḡürremî Ya'nî: "Felegüñ iki kat arkası toḡru oldı feraḡlıqdan." *tâ çü tü ferzend zâd mâder eyyâmrâ* ZÂD: "zâden" şîḡasından fi'l-i mâzîdür. Lâzım ve müte'addî gelür. Müstaḡbelâtında Dâl Yâ'ya ḡalb olunur. "zâyed" ve "zâyende" dirler. Burada münâsib müte'addî olmaqdur. Lâzım tutmak daḡı câ'izdür. Bu taḡdırce "eyyâmrâ" lafzındaḡı Râ zâ'id olur. MÂDER: Anadur. EYYÂM: Yevmüñ cem'idür. Günler dimekdür. Ya'nî: "Tâ senüñ gibi oḡlı toḡurtdı eyyâm anasına." Zîrâ eflâke âbâ-yi itlâḡ olunur. Toḡuz atâ dirler göklere ve dört âna dirler ânâşır-ı erba'ya ve üç oḡıl dirler ma'den ü nebât ve ḡayvâna. ḡikmet maḡz est eger luṭf-ı cihân âferîn MAḡZ: Ancaḡ dimekdür. Ya'nî: "Ḥikmeti ḡâlişdür eger Ḥâlık-ı âlemüñ luṭfı." *ḡâşş küned bende-i maşlaḡat*

‘āmrā Ya‘nī: "Eger hāşş ide bir kılını maşlahat-ı ‘ām için." *devlet cāvid yāfet her ki nigūnām zelīst* CĀVID: Ebed ma‘nāsına ism şıfat dağı isti‘māl olunur. ZELİST: "zelīsten" şığasından fi‘l-i māzīdür. Dirilmek dimekdür. Hayāt ve ma‘îşet ma‘nāsına. Müstaḳbelâtında Sin ḥazf olunur. "zīd" ve "zinde" dirler ve emri "zī" gelür. Ba‘zı terkiblerde şıfat dağı isti‘māl olunur ve ba‘zı maḳāmda Yā'yı dağı müşeddet okurlar.

Laṭifī:

صورت کري نقش بري مي کشيد و حور
رويش جويد باز کشيد از نگار دست

Ve zehī ki kelime-i taḥsīndür. Vaḳt olur ki taḥfīf idüb "zī" dirler. Ya‘nī: "Devlet-i ebedī buldı. Her kimse ki iyü adla dirildi." *k‘ez-‘aḳabeş zikr-i ḥayr zinde küned nāmra* ‘AḲABE: Feth-i ‘Ayn ve Ḳāf’la ardca dimekdür soñ ma‘nāsına. Ammā ḡamm-ı ‘Ayn’la ve feth-i Ḳāf’la çölmek dibinde olan t‘ām pārelerine dirler ve kesr-i ‘Ayn’la eylik nişānlarına ve ḥürremlığa dirler ve ḡamm-ı ‘Ayn ve Ḳāf’la ig baḳıyyesine ve ser-encāma dirler ve feth-i ‘Ayn ve kesr-i Ḳāf’la ökce paşına ve ogul oğluna ve ardca gelmege denür. Ya‘nī: "Ol kimsenüñ ardından ḥayrla yād olmaḳ adını diri eyler." *vaşf-ı terā ger küned ü ger neküned ehl-i fażl* Ya‘nī: "Senüñ vaşfını ger ide ve eger itmeye fażl ehli." ḥācet meşşāte nīst rüy-ı dil-arāmra MEŞŞĀTE: Ḥātunlaruñ yüzlerinde düzen ‘avrata dirler pirāye-ger ma‘nāsına. Aşlda meşşāte taraḳcī dimekdür. Äyine-dār murād olur. DİL-ĀRAM: Göñül egleyici dimekdür. Güzellere itlāḳ olunur. Ya‘nī: "Äyine-dār ḥācet degüldür şüret-i ḥüba." *‘arz-ı taḳşır ḥidmet ü mücib iḥtiyār ‘uzlet* Ya‘nī: "Ḥidmet taḳşirinüñ ‘özri ve ‘uzlet iḥtiyār itmegüñ sebebi budur ki zikr olunur." *taḳşır ü tekā‘idi ki der müvāzebet ḥidmet bār-gāh ḥüdāvendī mireved* Ya‘nī: "Taḳşır ve oturmaḳ ki Ḥüdāvend bār-gāhı ḥidmetinde ki Key’dür Ya‘nī: Vāḳi‘ oldı. *benāber ān est ki ḥükemā-yi Hind der feżā‘il Büzürcmihr sūḥān migoftend* BÜZÜRCMİHR: Bir ḥakīm-i ‘āḳildür ki Nüşirevān’uñ vezīri olmuşdur. Ya‘nī: "Aña

binâen dir ki: "Hind hâkîmleri Büzürcmihr'üñ fażîletlerinde söz söylediler." *âhîr cezîn aybeş neyâfetend ki der şahn goften baty est* CEZİN: Cezâındur. Vaşilla hemze tahfîf olınmışdur. Bundan ğayrı dimekdür. BATY: Gic dimekdür. Ya'nî: "Bundan ğayrı 'aybın bulmadılar ki söz söylemekde gicdür." *Büzürcmihr şenîd ü goft* Ya'nî: "Büzürcmihr işitdi ve eyitdi." *endişe kerdn ki çe güyem be-ez-peşimâni çerâ goftm* ENDİŞE: Fikrdür. Ya'nî: "Fikr eylemek ki ne söyleyem yegdür peşimânlıktan ki neçün söyledüm." MEŞNEVÎ: *sühan-dân perverde-i pîr -kohen* SÜHAN-DÂN: Vaşf-ı terkîbidür. Zîrâ lafz-ı dān "dānisten" lafzından şîğâ-i emrdür. Söz söyleyici ve söz ehli dimekdür. Nitekim "sühan âferîn" söz yarışdırıcıdır. Ya'nî: "Her sözi kemâlinde ve yirinde söyleyicidir." Belî ma'nâsına ve sühn-çîn kovcı dimekdür nemmâm ma'nâsına. PERVERDE: "perverden" lafzından şîğâ-i ism-i mef'ûldür. Beslenmiş dimekdür. Evlâ budur ki burada "perverde" lafzı "pîr-kohen" lafzına izâfetle okuna. Ya'nî: "Pîr-kohen perverdesi" demek ola. Ammâ luğat-ı Fûrs'de kıâide-i izâfet oldur ki mużâfunuñ âhîrini mecrûr okurlar. Nitekim 'Arabî'de mużâfuni leyh olanuñ âhîrini mecrûr kıılurlar. Lâkin bu maķâmda zarûret-i veznden kesre hareket virmek mutaşavver degüldür. Zîrâ bu hemze-i müctelibe işbât itmek lâzım gelür. Pes tarîķ oldur ki perverdenüñ Dâl'ını sîlkerek telaffuz idesin ve bunuñ nazîri Şu'arâ-yı Fûrs'üñ kelâmlarında "kesîrûn min en yuḥṣâ"²⁵⁵

Hâce Sinânî:

حسدت روزه خموش نذر کرداز عاجزي
تا تو بر جاي و بادت تا بيوم الدين بقا

PÎR: Yaşlu dimekdür. Kocaya ve karıya itlâķ olınur. KOHEN: Eski dimekdür. Efşâḥ budur ki He-yi mażmûm okuna Meftuh daḥı isti'mâl olındı. "çemen" ve "semen" kıâfiyesinde. Ya'nî: "söz aşlın bilici daḥı eski pîrüñ perverdesi." beyendişed ânki

²⁵⁵ Sayılamayacak kadar çoktur.

begüyed sühan ENDİŞED: "endîşden" lafzından" şîğa-i fi'l-i muẓārî'dür. Fikr ider dimekdür Burada şol Bâ ki edât-ı tevesşülîdür. Evveline dâhil olmağla hemzeyi Yâ'ya mübeddel kıldılar. Zîrâ Fârisî dil zerâfet ve leţâfet üzerine ola. Olmağın Bâ demekde kabâhat fehîm idüb bunuñ emşâl hemzeyi Yâ'ya kalb iderler. Nitekim sâbıķan dağı beyân olınmışdur. ĀNKİ: Ve āngāh ve āngāhî ve āngehî āndan şoñra demek olur.

Kemāl-i İşfehānî:

ترك بدي مقدمه نظمي نكي است
كنول علاج واجب بمارا خماست
خود نفي باطل اول لفر شهادت است
كاول اعوزو لنكهي الحمدوالفخرست
رنج بذبوراحت نيكي بدل رسد
انكه بدان كسي كه دل وخاطر تو خواست

Ya'nî: "Fikr eyler āndan şoñra söz söyler." *mezen bîte'emmül begoftâr dem* ZEN: Burada "zeden" lafzından şîğa-i emrdür. Ur dimekdür. Evveline Mîm-i meftûha ki 'alâmet-i nehydür. İthâl olınmışdur ve ba'zı terākibde şıfat dağı isti'mâl olunur. Nây-ı zen ve penbe-i zen gibi belki edât-ı dercî demek olur ki ismüñ āhirine lâhik olur. Anuñ fâ'iline ve mübâşerete delâlet ider. Heşt-i zen ve doruğ-ı zen gibi. Kerpiçci ve yalancı ma'nāsına ve dağı zen 'avrat dimekdür imretün ma'nāsına.

Firdevsî:

نظم زن نكه دارو شمشير و ن
نه مطرب كي مردي نيابدر زن

TE'EMMÜL: Mülâhaza dimekdür tefekkür ma'nāsına. GOFTÂR: Zamm-ı Kâf-ı 'Acemî'yle kelicedür ki söylersin. Ya'nî: "Urma fikr söz söze nefis." Nitekim ba'zı

meşâyıhuñ -kaddesellahü esrārehüm- hem kelimāt cami'asındandır ki: Huşdur. Dem ve nazardur qadēm diyü buyurmışlardır. *nikū gūy ü dir gūy çe ğam* NİKÜ: Kesr-i Nūn ve zamm-ı Kāf-ı 'Arabî'yle nīk nikū lafzından tahfif olunmuşdur. Eyü dimekdür ceyyid ma'nāsına. DİR: Kesr-i Dāl'la gic dimekdür. Ya'ni: "Eyü söyle ger gic söylersiñ ne ğam." *beyendiş ü ānki ber āver nefs* Ya'ni: "Fikr eyle ol vākt nefsī taşra getür." *ezān piş bes kūn ki gūyend bes* PİŞ: Bā-yı 'Acemî'yle ōñ dimekdür qabl ma'nāsına. BES: Feth-i Bā-yı 'Arabî'yle burada yeter ve ancak dimekdür faqat ma'nāsına. Nitekim Hāzret-i Şeyh Sa'dī bir mevzu'da dahı buyurmışdur:

سخن کرچه دلبند و شیرین بود

سزاوار نصديق و تحسین بود

جو يك بار كفتي مكدباريس

كه حواجويكبار خورندوبس

Ve dahı "besā" lafzından tahfif olunub niçe niçe ma'nāsına gelür.

Şeyh Sa'dī:

بس ناموربزير زمين دفن کرده اند

کز هستيش بروي زمين بر نشان نماد

Ya'ni: "Andan ōñ ebsem Ol ki epsem diyalar. *be-nuṭṭā ādemī bihterest ez-devāb*

NUTṬ: Söz süḥan ma'nāsına. DEVĀB: Dābenüñ cem'idür. Muṭṭaḳā "māyudibbu fi'l-

arṣ" ma'nāsına. Ya'ni: Yir yüzinde yürüyenlere itlāk olınurdu. Soñra ḥaşşeten dört

ayaqlularda ıstılāḥ kılundı. "çār-pā" ma'nāsına. Ya'ni: "Sözle ādemī yegrekdür dört

ayaqlulardan. "Devāb ezṭū be ger nigūti şavāb." ya'ni: " Dört ayaqlular senden yegdür

eger şavāb söylemezsen." *fekīf der naẓar a'yān ḥü dāvendī 'azz Naşrā ki mecma' ehl-i*

dilest MECMA' : Cem olıcaq yir dimekdür. MERKEZ: Şol noḳṭaya dirler ki

dā'irenüñ medārı ola ve dağı leşker tıracağ yire dirler. MÜŞECCER: Şol 'äleme dirler ki 'ulüm-ı temām targıllı ve iştifālı ola. Ya'nı: "Huşūşan ki pādīşāh-ı 'azz Naşrā'nuñ a'yān-ı nazarunda ki ehl-i dīlūñ cem'ıyyeti yirdür ve dağı ve diger 'ālemlerüñ merkezidür. Ya'nı: "Her sözi fikrle söylemek gerek huşūşan bunuñ gibi maḳāmda." *eger der süḫan delīrī kūnem şūḫī kerde bāşem* DELİRİ: Behādur dimekdür. Yā Yā-yı maşdariyyedür. Behādurluğ dimekdür. ŞÜḪİ: Evvelā luğatda kīr ü pās dimekdür denes ma'nāsına.

Şems-i Fahri:

بور شوخ و فتنه بودندن ملك ياك شست.

عد لش باب تبغ تن لك راز شوخ

Şāniyen: Açuk ve ısıcağ kanlu dimekdür maḫbu' ma'nāsına.

Şems-i Fahri:

سپهر گفت جو بخت شهنشهم دي روز

شنود عقل بدو گفت هان بکواي شوخ

Bu maḳāmda ma'nā-yı şāni mülāyimrekür. Ya'nı: "Eger sözde behādurluğ idem açukluğ." Ya'nı: Ḥıffet ü ḫālimi keşf itmiş olurum. *ü bezā'at mezcāt be-ḫazret 'aziz āverde* BEZĀ'AT: Bir bir gönderilen meta'dur ve dağı bir çokluğ nesnenüñ içünde bir şey-i ḫalīl dimekdür. MEZCĀT: Her nesneye dirler ki tācir ānı ḫaḳır virdi 'add eyleyüb red eyleye ve bundandur ki "e'r-rihu tezci e's-seḫābe" ²⁵⁶ dirler " 'AZİZ: 'izzet issi kerāmī ve bi-hemtā ma'nāsına. Burada murād 'Aziz-i Mısr'dur. Nitekim āyet-i kerīmede vārid olmuştur. "Felemmā deḫalū 'aleyhi ḫālū yā eyyuhe'l-azizū messenā ve ehlene'd-ḫurru ve ci'nā bi biḫā'atin müzcatin fe evfi lene'-keyle ve tesaddağ 'aleynā

²⁵⁶ Rüzgar bulutları sürükler.

innellāhe yeczi'l-mütesaddıķın"²⁵⁷ Ya'ni: "Dahi bir ھاķır kumaşı 'aziz ھاızuruna iletmiş olurum." *ü şebah der bâzâr cevher yân hüy neyâred* ŞEBEH: Şın'uñ ve Bâ'nuñ fetħasıyla üç ma'nāya gelür. Evvelâ: Şaru birincdür. Bakır la tütüyâ-yı merâzinden düzerler. Altun renginde şaru olur. Bu sebebden şebah dirler. Ma'denisi dağı olur. Pes âhirinde Ha aşlıyedür. Hâ-yi 'alâmet degüldür. Ammâ kesret-i isti'mâli sebebinden Hâ-yi 'alâmet gibi isti'mâl olunur.

Latîfi:

کسي را بينغي بود نرتبه
جذزر مقبر مي نبا شود شبه

Mecdî:

هنگون رطوبت اندام وجوار غننش سرايای
هنگون شبه ولفین جویسته اش الت

Enverî:

خورنگهای شهاب اندر ان شب شبه کون
روان جونور خرد در روان اهرمن

Şāniyen: Bir dikenlü ağacdur. Üç zirâ^e miķdârı boyı olur. atı yirlerde biter budakları çatı olur. Mersin yaprağı gibi yaprağı olur. Yaşıl şaruluğa mā'il kıızılca çiçeği olur. Kendür tohumı gibi tohumı olur. Şağıcak içinde yelmeşik rutûbet çıkar. Şālişen: Gicelik demek olur. "Yek-şebah" bir gicelik "dû-şebah" iki gicelik.

'Allāme:

²⁵⁷ (Yakub'un oğulları tekrar Mısır'a) Yusuf'un yanına döndüklerinde dediler ki "Ey vezir bize ve çocuklarımıza darlık dokundu; değersiz de bir sermaye ile geldik ama sen bizim için tam ölçü ver; bize tasadduk eyle; çünkü Allah tasadduk edenleri mükafatlandırır. (Yusuf suresi / 88. Ayet)

مجردی بحقیقت عظیم سلطنت است
 زمن شنوتن ازاد خویش بنده نساز

Burada ma'nā-yı evvel murāddur ve ba'zı erbāb boncuğ ma'nāsına naql itdiler. CEV: Feth-i Cim'le 'Arabî ve sükûn-ı Vāv-ı aşliyle arpa dimekdür şâ'ir ma'nāsına. Her kaçan ki şâ'ir evzānda i'tibār olınsa bir mişkāl yegirm dört kırāt ve bir kırāt dört şâ'ir hisāb olunur. Bu taqdırce bir mişkāl toksan alt şâ'ir olur. Ya'nî: "Şebah cevheriler yanında bir arpa getürmez." *ü çerāğ pîş âf-tâb-ı pertevî nedâred* ÇERĀĞ: Hâkîkatde fitilde yanan oduñ adıdır. Ālet-i maḥşûşaya çerāğ didikleridür mecâzîdür. PERTEV: Berğ ve nûr ve şu'â' ma'nāsınadır. Ya'nî: "Çerāğ güneş önünde şu'le tutmaz." Ya'nî: Nûrı olmaz. *ü menâre bolend der dâmen kûh-i elvendâ pest nümâyed* MENÂRE: Mîm'üñ fetḥasıyla ma'rûfdur ve daḥı çırāğ-pāye dimekdür ve daḥı yollarda olan 'alâmetlerde ve nişānlara dirler. BOLEND: Yüce dimekdür. KÜH: Kâf-ı 'Arabî'yle tığdur. cebel ma'nāsına. ELVENDÂ: 'ilm Hemedân'da bir tığüñ adıdır ki irtifâ'da 'ilm olmuştur. PEST: Feth-i Bâ-yi 'Acemî'yle alcağ demek olur ve bundandır ki naḥîl ve dün fermāye ma'nâlarda daḥı isti'mâl olur. NÜMĀYED: "nemüden" lafzından fi'l-i muzâri'dür. Müstaḥbelâtında Vāv yirine Elif ve Yâ gelür. Ya'nî: "Daḥı yüce minâre Elvend tığ eteginde alcağ görünür. MESNEVÎ: *her ki gerden berâ'dî efrâzed* GERDEN: Feth-i Kâf-ı 'Acemî'yle boyundur raḡabe ma'nāsına. EFRAZED: "efrâhten" lafzından şîğâ-i fi'l-i muzâri'dür. Lâzım ve müte'addî gelür. Burada ikisine daḥı ḥaml olunmak mü'esserdür. Lâzım olcağ ma'nâ şöyle olur ki: "Her kimüñ ki boynı da'vî ile yücele." Her-ger egerden taqdîrinde olur. Müte'addî olunca. Her kim ki boynı da'vî ile yücelde. Her-ki gerden taqdîrinde olur. *düşmen ez-her taraf berev tâzed* TÂZED: "tahten" lafzından şîğâ-i muzâri'dür. Müstaḥbelâtında Hâ Zâ'ya ḡalb olunur. Burada çabmak ma'nāsınadır.

Seyyid Kâsım:

فرار مرکب تحقیق از برای طلب
زهجگاه ازل تابشام تاخته ایم

Ve iplik kıurutmak ma'nāsına ve iplik bozmağ ma'nāsına dağı gelür.

Kisālî:

زهول تاختن و کینه اختش نرا
همي کراخته همجون کناغ تاخته کير

Ve bir yumru nesne taşra tomalub çıkmak ma'nāsına dağı gelür.

Esedî:

زبان روجيز از دلي سلك سخت برون تاخته
همجور يخ از درخت

Lâkin muhtemeldür ki ma'nâ-yı âhir ma'nâ-yı evvelden me'ḥûz ola "kemâ lâyuḥfa"²⁵⁸
Ya'nî: "Düşmen her taraftan ânuñ üzerine segirdür." sa'd üftâde âyest âzâde
ÂZADE: Ḥalâş olmuş dimekdür. Bu sebebdendür ki serve itlâk olunur. Serv-i âzâd
dirler. Ḥazândan ve taşdan ḥalâş olmuşdur. ma'nâsınadır. Sa'dî bir ḥalâş olmuş
üftâdedür. *kesî neyâyed be-ceng üftâde* Ya'nî: "Kimse düşmişle cenk itmege gelmez."
evvel endîşe ângehî goftâr Ya'nî: "Evvel fikr eyle andan şofıra söz kelici." *pây-ı best*
âmede est pes divâr BEST: Bâ-yi 'Arabî'yle "besten" lafzından şîğa-i fi'l-i mâ'îdür.
Bağladı dimekdür. Müstaḳbelâtında Nûn Sin'e ḳalb olunur. Ammâ burada pây lafzıyla
terkib olmağın ma'nâ-yı maşdarî murâd olmuşdur. Ya'nî: "Ayağ bağlamak gelmişdur
şofıra divâr." Ya'nî: Ḳâide oldur ki evvelâ divârûñ ayağın ki Türki'de temel dirler.
Anı bağlarlar şofıra binâyı iderler. *naḥl bendem velî ne der bestân* Ya'nî: "Ben dağı

²⁵⁸ Gizlenmediği gibi.

naḥl bendem velî bestānde degül." Naḥlün yuḡaruda ma'naları zikr olınmışdır. yūsufem velî ü ne der Ken'ān KEN'ÂN: Vilāyet-i Şām'dan bir buḡ'a'nuñ adıdır ki Yūsufü'n-nebî 'aleyhi's-selām ānda toḡmışdır. Ol buḡ'ānuñ kavmine teblîḡ-i risālet itmişdür. Ya'nî: "Ben daḡı Yūsufum velî-i Ken'ān'da degül." *Loḡmānrā goftend hikmet ez-ki āmuḡti* LOḤMÂN: İkidür. Biri Loḡmān-ı 'Adî'dür ki Hüd 'aleyhi's-selām zemānında gelmişdür ve biri Loḡmān-ı Ḥakīm'dür. Dāvūdū'n-nebî 'aleyhi's-selām zemānında idi ve bu Loḡmān'dur ki 'ulemā nübüvvetinde ihtilāf itmişlerdür. Eşşah oldur ki nebî degüldür. Ḥakīm ve fāzıl kimsedür. Muṭlaḡa Loḡmān zikr olınsa bu murād olunur. Nitekim bu maḡāmda daḡı oldur. Ya'nî: "Loḡmān'a dirler ki: Hikmeti kimden öğrendün." *goft ez-körān tā cāy ne-bīnend pāy ne-nihend* KÖRÂN: Kāf-ı 'Arabî'yle körün cem'idür. Gözsüzler dimekdür. NİHEND: "nihāden" lafzından ḡayr-i kıyāsice şıḡa-i cem-i muḡāri'dür. Qurulur dimekdür vaḡ' ma'nāsına. Müstaḡbelātında Elif ḡazf olunur. Ya'nî: "Eyitdi gözsüzlerden tā yiri görmeyince ayak ḡomazlar." *ḡaddimü'l-ḡurūc ḡablü'l velūc* ḲADDİM: Ḳāf'ün fethiyle ve Dāl-ı müşeddedün kesriyle Taḡdīm bābından emrdür ve feth-i Dāl-ı muḡaffefe ile olmaḡ daḡı cā'izdür. Piş ma'nāsına. ḤURŪC: Ḥarece bābından maşdardur ṡaşra ḡıkmaḡ ma'nāsına ve ḡurūcuñ zamm-ı Ḥā'yla cem'i gelür. heḡbeler demek olur. Fārisice "ḡāricin" ve "ḡāricine" dirler ve dişi deveye dirler. Erkekden ayru yatar ve şol seḡāblardur ki kendüsi ḡekerler. Ya'nî: "Ḳıkmaḡı taḡdīm ile duḡulden ön ya'nî: Evvelā ḡıḡmaḡı fikr idüb bir yire ḡirmek gerek." MİŞRA° : MERDİYET: Ḳā'ide oldur ki Yā'ya fethā ḡareket virildi. Ammā ḡarūret-i vezniḡün Yā medde telaffuḡ olunur. AZMĀİ: "azmūden" lafzından şıḡa-i emr-i ḡāzırdur. şına dimekdür tecrübe ma'nāsına. Müstaḡbelātında Vāv'ı Elif'e ḡalb idüb mā-ba'dinde bir Yā ziyāde iderler. "azmāyed" ve "azmāyende" dirler ve bundandur ki iştikāḡ ṡarīḡıyle "azmün" ve "azmāyiş" gelür. İsm-i maşdar ola şınamaḡ ma'nāsına.

Esedî:

يکي نيغ تو دارم الماس کون
برخم تو خواهمش کردارمون

KÜN: Burada "kerden" lafzından şığa-i emrdür. Eyle ve işle dimekdür ve vaşf-ı terkibi dahı gelür.

Mevlânâ kıddise sırruh u:

سره فارکن بصفه فرشته مي ايد جون

Ve dahı "kün" lafzından tahfif olunub "kün" dirler. Oturacak yirüñ ismidür dübür ma'nāsına. Ya'nî: "Erligüni şına āndan şoñra 'avrat taleb eyle." Ba'zı nüsaḥda "be-heme-ḥāl teḥammül maḥmūd est" dahı düşermiş. Ol taḳdīrce beyt olur. Ya'nî: "Dirgeli ḥālde şabr gökcekdür." RUBĀ'î: *ger çe şâtır bûd ḥorûs beceng* Cim-i 'Arabî'yle. Ya'nî: " Gerçe şâtır olur ḥorûs cenkde." *çe zend piş bâz rûybîn çeng* RÜYBÎN: Ve revîline tûcdan olan esbāba ve âlete dirler. Ammā rûy bu ma'nâda imāle birle telaffuz olunmak gerekdür ve 'ibāret-i rû-bîn dahı olmak câ'izdür ki sebḳül ve kısacık sekü dimekdür. CENK: Cim-i 'Acemî'yle burada kıynak ma'nāsınadır. Ya'nî: "Pençe uramaz tûc kıynaklı toğan önünde." *kürbe şîr est der giriften müş* KÜRBE: Zamm-ı Kāf-ı 'Arabî'yle kedi ve çetük dimekdür hirre ma'nāsına. ŞÎR: Burada imāle ile arslan dimekdür. İmālesüz kesr-i şariḥle süd dimekdür leben ma'nāsına. GİRİFTEN: Tutmaḳdur. Faşîḥ budur ki müstaḳbelâtında Yâ ziyāde ideler. "gired" ve "girende" diyalar. Lâkin Fûrs şâ'irlerinüñ şi'rinde Yâ'suz dahı gelür.

Daḳîḳî:

بالدب باشد تا بزکي شوي
که بزکي نتسه ادبست

MÜŞ: Şıçan dimekdür. Kıyırığı uzun ve kesegen dağı dirler fāre ma'nāsına. Ya'nî: "Kedi aslandur şıçan tutmağda." *lık müş est der muşāf peleng* Ya'nî: "Lik şıçandur pelenk cenkinde." ammā bei'timād sā'at ahlāk bozorgān SĀ'AT: Sin'ün ve 'Ayn'ün fetḥalarıyla geniş dimekdür vus'at ma'nāsına ve bî-niyāz olmağa dirler. AḤLAK: Hülküñ cem'idür. BOZORGĀN: "bozorg" lafzınuñ cem'idür. Ulular dimekdür. Cem'i eşyāya şıfat olur. Efşāh oldur ki Zā dağı Bā gibi zamme hareketle ve Rā sükūnıyla telaffuz olına.

Beyt:

کمان مبرکهمؤابی تو حای هال بود
جواز توکرم خون من حلال بود

Ammā Zā'nuñ sükūnıyla dağı isti'māl eylediler. Ya'nî: "Ammā ulularuñ hülkları vus'atına isti'mād oldur ki " *çeşm ez-mu'āyib zîr-destān be-püşned* ÇEŞM: Göz dimekdür dîde gibi. MU'ĀYİB: 'Ayblar dimekdür. ZÎR-DESTĀN: El altındağı ra'ıyyet ve ḥadem ḥaşem ma'nāsına. PÜŞEND: "püşiden" lafzından şığa-i cem'-i muzāri'dür. Burada örterler dimekdür. Kemük ma'nāsına dağı gelür. Ya'nî: "Gözi eli altındağılarıñ 'ayblarundan örterler. *ü der efşā' cerāyem gühterān ne-küşend* EFŞĀ: Kesr-i hemze ile fāş eylemekdür. KÜŞEND: Kāf-ı 'Arabî'yle "küşiden" lafzından şığa-i cem'-i muzāri'dür. Çaluşurlar dimekdür. Ya'nî: "Dağı giçileruñ cürmlerini fāş itmege düşmezler." *kelime-i çend eznevādir eş'ār ü emsāl ü hikāyāt ü seyr-i mülūk māzî derîn kitāb derc kerdîm* ÇEND: Niçe dimekdür. 'Aded-i su'āl kem ma'nāsına. NEVĀDİR: Nādiruñ cem'idür. 'acebler dimekdür. EŞ'ĀR: Fetḥ-i hemze ile burada şî'rüñ ki kesr-i Şın'ladur cem'idür. Şî'rler dimekdür. Şî'rüñ dağı ki fetḥ-i Şın iledür cem'i gelür. Kıllar dimek olur. Nitekim bu iki ma'nāya Şeyḥ Kemāl-i Ḥocendî Şî'rinde perveriş virüb temām-ı eş'ār itmişdür.

Beyt:

کمال از هوشده اشکت کمر همزنگ سلمان شد
که از اشعار مردم بردم معینهای رنگن را

EMŞAL: Mişiller dimekdür. HİKÂYAT: Hikâyeler dimekdür. SİYER: Sin'ün kesri ve Yâ'nuñ fethiyle Yürüyüşler dimekdür revîşhâ ma'nāsına MÜLÜK: Melikler dimekdür pâdişâhlar ma'nāsına. DERC: Feth-i Dâl'la ve sükün-ı Râ 'yla cem' idüb yazmağa dirler ve dağı tiz eylemege dirler. Ya'nî: "Niçe kelime-i ğarîb şi'rler ve meşeller ve hikâyetler ve giçmiş beglerün yürüyüşlerinden bu kitâbda cem' idüb yazmak eyledüm." ü berhî ez'ömr ezgirânmaye berü ħarc BERĤ: Feth-i Bâ-yı 'Arabî'yle biraz dimekdür ba'zı ma'nāsına. GİRÂNMAÏYE: Ağır behalu dimekdür. Zîrâ lafz-ı girân kesr-i Kâf-ı 'Acemî ile iki ma'nâyâ gelür. Evvelâ: Ağır dimekdür şakîl ma'nāsına. Şâniyen: Kız dimekdür ğâlî ma'nāsına. Ya'nî: " Dağı biraz ağır behâlu "ömrden ânuñ üzerine ħarc eyledüm." Şi'R: be mâned sâlhâ in nazm ü tertîb MÂNED: "mânden" lafzından şîğâ-i fi'l-i muzâri'dür. Qalür dimekdür. Müstakbelâunda Nûn'a fetħa ħareket virirler. SÂL: Yıl dimekdür sene ve 'âm ma'nāsına. Vaqt olur Elif ve Nûn'la cem' iderler. Ol vaqt bir Yâ dağı eyidürler sâliyân dirler. Dağı

Kemâl-i İşfehâni:

مه و خور و اختراند هر سه بهم اي خدای
در مترع بهم انهمه را سالیان

Ya'nî: "Qalür yıllar bu nazm-ı tertîb." *zi-mâ her zerre ħâk üftâde cāyi* (MÂ) Burada biz dimekdür naĥnü ma'nāsına. 'Arabca şuya dirler. Bu maqâmda dağı ħâk muḳâbelesinde zikri leṭâfetden ħâlî degüldür. Nitekim Ĥ'âce Selmân bu iki ma'nâyâ perverîş virüb buyurmuşdur:

خندان کر یستم که من بعد تکر کسی
اید بکوی تو نتواند زما کرشت

Ya'ni: "Bizden her zerre tobrağ bir yire düşmüş ola." Burada yine zerre hâke muzâf olmuştur. Zarûret-i vezn için hemze-i müctelibe ziyâde olunmadı. *ğarez naqşîest gez mâ bâz mânez* Ya'ni: "Ğarez bir naqşdur. Bizden sonra kala." *ki hestîrâ nemibînem beğâi* HESTÎ: Varlık vücûd ve zât ma'nâsına dağı gelir. Ya'ni: "Ki varlığına bir beğâ göremezem." *meger şâhib-i dilî rûzî be-rahmet* Ya'ni: "Meger gönül issî bir gün esirgeyüb " *küned der-ğakğ-ı dervîşân du'âi* Eyleye dervîşler hakkında bir du'â. Bilgil ki Hâzret-i Şeyh -rahmetullahü 'aleyh- ravza-i cennet gibi Kitâb-ı Gülistân'ı sekiz bâb üzerine tertîb buyırdı ki bâb-ı evvel *der-sîret pâdişân* BÂB: Kapu dimekdür der ma'nâsına. Keennehu duğûl-i maqşûda burada zafer bulunur. Nitekim buyurmışlardır: "fedğulû'l-ebyâte min abvâbiha"²⁵⁹ Ya'ni: "Gülistân'ın evvel kapısı pâdişâhların sîretündedir." *bâb-ı düvüm der-ağlâğ-ı dervîşân* DÜVÜM: Dâl'ın ve Vâv'ın zammeleriyle ikinci dimekdür. Zîrâ dü iki dimekdür. ve bu Mîm-i sâkin edâtdur.-ci ma'nâsınadır. "dûvüm" ikinci "sevüm" üçüncü dimekdür Bunuñ mâ-ğabli dâ'imâ maзмmüm isti'mâl olunur. Ya'ni: "İkinci bâb dervîşlerin ağılâğındadır. *Bâb-ı sevum fağlet-i kanâ'at* SE: Üç dimekdür şelâse ma'nâsına. Âhirindağı 'alâmet-i fetğadır. Telaffuz olunmaz ve hem Sin dağı kesrden yaña imâle ile telaffuz olunmak gerek. Hattâ bu yerlerde ekşer işbâ' olunub Yâ'yla telaffuz iderler. Ya'ni: "Üçüncü bâb kanâ'at faziletindedir. *Bâb-ı çehârum der-fevâyed ħâmûşî* ÇEHÂR: Dört dimekdür erba' ma'nâsına ve gâh olur ki He'yi ħazf idüb Çâr dirler. FEVÂYİD: Fâ'ideler dimekdür. Ya'ni: "Dördüncü bâb epsem olmak yani: Sükût itmek fâ'idelerindedir. *bâb-ı pencum der-ağğ-ı cevânî* Ya'ni: "Beşinci bâb 'aşğda ve yigitligdedir." *bâb-ı şeşüm der-za'af ü pîrî* ŞEŞ: Fetğ-i Şın'la altı dimekdür sitte ma'nâsına. Ya'ni: "Altıncı bâb za'afdadur. Dağı pîrlikdedir." *bâb-ı heftum der-ve'sîr-i terbiyyet* HEFT: Yedi dimekdür seb'a ma'nâsına. Ya'ni: "Yedinci bâb terbiyyet te'siründedir." *bâb-ı*

²⁵⁹ Beyitlere kapılarından giriniz.

heştum der-adâb-ı şoḥbet HEŞT: Sekizdür şemâniye ma'nâsına. Ya'nî: "Sekizinci bâb şoḥbet edebleründedir." *der-ân müddedki mārâ vaḳt hoş bûd* MUDDDED: Zemân dimekdür. HOŞ: Vâv resmîdür. Hâ'i meftûḥ telaffuz olunur. Ya'nî: "Ol zemânda kim bizüm vaḳtimüz hoş idi. *zi-hicret şeş sâd ü pencâh ü şeş bûd* ŞAD: Yüz dimekdür mi'e ma'nâsına. Fârisî şaḥîḥdür ammâ aşda Sin'le idi. Soñra telaffuz-ı taḡlîṭ idüb Şâd'la okudılar ve Şâd'la yazdılar. Zîrâ Fârisî'de Şâd yokdur. Beyânı geçdi . Acebdür ki sâ'ir elsineden naḳl olınan luḡatları Sin'le telaffuz iderken bunı Sin'le şaḥîḥ luḡat iken Şâd'la daḥı telaffuz itdiler. Ya'nî: " Hicret-i Nebevî'den altı yüz elli altıncı yıldır." murâd ma'nâ naṣîḥât bûd goftım Ya'nî: " Bizim murâdımız naṣîḥât idi söyledük." *ḥevâlet bâ-ḥüdâ kerdım ü refüm* HAVALET: İsm-i maşdardur. İḥâle ma'nâsınadır. Luḡat-ı muṭlaḳ naḳle dirler. ıṣṭilâḥ-ı fuḳahâda zimmetden bir zimmete dînüñ naḳline dirler. Fârisî'ce rûya rûy dimekdür. Ya'nî: "Yüzleşdürmekdür ve ḥavâlet lafzındaḡı Tâ ekseriyâ oldur ki Tâ ḥitâb ola. Havâlet taḳdîrinde veyâ Tâ-yi maşdar ola. Fârisî'ye naḳl olmaḡla Tâ-yi aṣlî gibi telaffuz olunub uzun yazılır. Ya'nî: "Seni Ḥüdâ'ya ḥavâle eyledük gitdük sen diyü ḥaṣṣaten memdûḡ ola."

Pâdişâha ḥitâb ola yâ âminen her kim ki bu kitâba nazar-ı iltifât iden ola vellâḡu a'lem. Vellâḡu a'lemu bi's-şavâb ve ileyhi'l-merci'u ve'l-me'âb²⁶⁰ ibn-i Çenîni Fermüd Mevlâna. Ketebehu'l-fakîru e'l-ḥakîru e'l-muznibu ḡafera'llahu lehu ve li ustazîhi ve li ebeveyhi ve li cemi'i e'l-müslimîn²⁶¹

²⁶⁰ Doğruyu bilen Allah' ır. Dönüş onadır.

²⁶¹ Fakir ve hakir ve günahkar bunu yazdı Allah O'nu, hocalarını, ana babasını ve bütün müslümanları bağışlasın.

SONUÇ

Eski metinleri aktarma çabası bu metinlerdeki güçlüklerin, kavranmasında zorluk çekilen ibare ve kavramların açıklanmasına, unutulmuş gelenek ve törelerin aktarılmasına, böylece Türk edebî tarihinde de şerh geleneğinin teşekkül etmesine vesile olmuştur.

Henüz bakir bir çalışma sahası olarak sayabileceğimiz Şerh Edebiyatı alanında akademik düzeydeki araştırmaların sınırlılığı yanında tam olarak kütüphanelerdeki tespitleri bile tamamlanamamıştır. Türk kültür tarihinin vesikaları olan şerhler sadece Türk milletinin değil Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki tüm milletlerin de aynası niteliğindedir. Bu yönüyle de sadece edebiyatçılara değil birçok araştırmacıya uçsuz bucaksız muhtevasıyla kucak açmaktadır.

Gerek Şark kültürünü oluşturan birikim içerisinde gerekse Batı literatüründe Gülistan, insan hayatının temel erdemlerini içine sindirerek, parıltısı kendinden bir yakut, çerağı malzemesini sonsuzluktan alan bir kandil gibi insanlığın yolunu yüzyıllardır aydınlatmaktadır. 13. yüzyıldan bu yana defalarca tercüme ve şerhleri yapılmıştır. Gülistan'a olan bu rağbet insanı merkez alan bir düşünce sisteminin sonucudur.

Bu çalışmamızda elde ettiğimiz verileri ve ulaştığımız sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

Bir metnin şerh edilmesi ve bu şerhin kalitesi şarihin eğitim düzeyi ve çeşitli bilimlere vukufuyla orantılıdır. Bu yönüyle de şerhler beşerî ve dinî ilimlere kaynaklık edebilecek bilgi birikimine sahiptir. Unutulmaya yüz tutmuş olayları tarihî vakaları aktarmasıyla tarih alanında çalışan araştırmacılara kaynak olmaktadır. Metnimizde de Sadî , takvim-i kadîm, celâli, kelimelerinin şerhi bu niteliktedir. Günlük hayattan kesitler, gelenek ve töreler bunların uygulanış biçimleri, toplumdaki yansımaları, toplumlar arası ilişkiler şerhlerde tüm renkleriyle görülmektedir. Tüm bunlar sosyal bilimlere ışık tutmaktadır. Yine metnimizde nevrûz kelimesiyle Astronomî'ye, mûkaşefe kelimesinin şerhiyle Tasavvuf'a çeşitli Ayet ve Hadislerin şerhiyle Tefsir ve Hadis ilmi'ne, sünbül kelimesinin şerhiyle de Botanik ilmi'ne ve bu sahalardaki araştırmacılara kaynaklık etmektedir.

Medreselerde Arapça, Farsça ve İslâmî ilimlerin öğretiminde önceleri bazı müderris ve âlimlerin orjinal kitapları okutulurken daha sonra bu kitaplar üzerinde yapılan şerh, haşiye ve benzeri çalışmalar okutulmaya başlanmıştır. Bu konuda yapılan araştırmalar da bu doğrultudadır. Şerh-i Dibace-i Gülîstan'ın günümüzde 63 nüshasının bulunması bu amaca hizmet ettiğini desteklemektedir.

Şerhler aynı zamanda Türk Dili'nin tarihsel gelişiminde gramer yapıları, söz varlığı gibi tüm ayrıntılarıyla takip edilebileceği pencerelerdir. Oyle ki dilin bünyesindeki ağız özellikleri bile şerhlerde tespit edilebilmektedir. Bugün sözlüklere girmemiş, kullanımdan düşmüş, unutulmuş, mahallî kelimelerin yeniden canlandırılmasında şerhler kaynak teşkil edebilecek birikime sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim: *"Şehr-engizler Üzerine Düşünceler ve Belâğ'ın Bursa Şehr-engizi"*, TKA Y., XXV/2, Ankara 1987.

Abdurrahman Câmî, Nefahatü'l-üns, Evliya Menkıbeleri, Tercüme ve Şerh, Lamiî Çelebi: haz.: Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 1995.

Acloenî, İsmail İbn Muhammed: *Keşfü'l-Hafâ*, II cilt, Beyrut 1985.

Açıkgöz, Namık: *"Tezkirelere Göre 16. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebi Kültür Hayatı"*, V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Kongresi Tabliği, (Yaz Gündemi Dergisi), s.114-123.

Ahterî Kebîr: Matbaa-i Âmire, İstanbul 1302.

Ak, Coşkun: *Muhibbî Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

_____: *Muhibbî- Farsça Divân*, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Ders Notları, Bursa 1995.

Akalın, L. Sami: *Türk Folklorunda Kuşlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

Akkuş, Metin: *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Bursa Şehrengizleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1978.

Alkan, Serhan "XIII - XV. Asırda Divan Nesrine Genel Bir Bakış" Yedi İklim Dergisi, Haziran 1994

Altunbay, Rüştü: *Lâmi'nin Vâmık u Azrâ'sı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyet Fak., (Doktora Travay Ön Çalışması), İstanbul 1973.

Arat, R. Rahmeti, "Türkçe Metinlerde e/i Meselesi", *Rocznik Orientalistyczny*, XVII, Krakó 1953.

Aşık Çelebi: *Meşairü's-Şuara*, by . G. M. Meredith-Owens, London 1971.

Aşık Paşaoğlu Tarihi, haz. A. Nihal Atsız, Ankara 1985.

Ateş, Ahmet - Tarzi, Abdülvehhab: *Farsça Gramer*(Gramer, Aruz, Metinler, Sözlük ve Bibliyografya) devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976

Ateş, Süleyman: *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Kılıç Kitabevi Yayın ve Dağıtım, Ankara.

Atlansoy Kadir: *Sabayı, Sırat-ı Müstakim*, Uludağ Univ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi, Bursa 1987.

_____ : Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri, (İnceleme-Metin), Uludağ Univ. Sos. Bil. Ens., basılmamış doktora tezi, Bursa 1993.

Ayan, Gönül: *Bursalı Lami'î Bibliyografyası*, doktora ön çalışması, yön.: Haluk İpekten, Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Merkezi, Erzurum 1978.

_____ : *Lami'î Vâmık u Azrâ Mesnevisi*, İnceleme-Metin, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Merkezi, basılmamış doktora tezi, Erzurum 1983

_____ : *Lâmi'î Çelebi'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri*, Selçuk Üniversitesi Türklük Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl:1 S.1, Konya Kasım 1994.

Baldırzade Selîsî Şeyh Mehmed: *Ravza-i Evliyâ* BYEBEK, Orhan 1018/1

Banarlı, Nihad Sâmi: *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c.I-II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1977.

Bayrav, Süheyla: *Filolojinin Oluşumu*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fak. Yayınevi, İstanbul 1975.

Bilgegil, Kaya: *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul 1989.

Budak, Aydın: Lami'î Çelebi'nin Letâ'if-nâmesi, Karşılaştırmalı Metin ve Dil İncelemesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya1990;.

Burmaoğlu, Hamit Bilen: Lami'î Çelebi Divanı, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni, basılmamış doktora tezi, Erzurum1983.

_____ : *Lâmi'î Çelebi Divânı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

Bursalı Mehmed Tâhir: *Osmanlı Müellifleri*, c.I-II-III, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1333.

Canım, Rıdvan: *Latîf Tezkîresi* basılmamış doktora tezi, Erzurum 1993.

Çalışkan,Yaşar: Latifeler, Lami'î-zade Abdullah Çelebi, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978.

Çavuşoğlu, Mehmed: *"Divan,Şiiri"*, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı, Ankara 1986.

Çelebioğlu, Âmil: *Kanemî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994.

_____ : Sultan II. Murad Devri (824-855/1421-1455) Mesnevîleri, basılmamış doçentlik tezi, 1976.

Çeneli, İlhan: "Lami'înin Salaman u Absal Adlı Mesnevisi", Türk Kültürü, S. 120, X/20, Ekim 1972.

Devellioğlu, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara, Aydın Kitabevi, 1992.

Dilçin, Cem: *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988

Doğan, İsmail: *Türkolojiyle İlgili Makaleler Bibliyografyası*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Edip, Eşref. *Mehmet Akif - Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, Asar-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı, , Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1939.

Eğri, Sadettin: Lâmi'î Çelebi'nin Şerefü'l-İnsan'ı, inceleme-metin, tamamlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erünsal, E. İsmail, "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları IV, Lamî Çelebi'nin Terekesi" Türklük Bilgisi Araştırmaları, Fahir İz Armağanı, New York, 1990.

_____ : The life and works of Tâci-zâde Ca'fer Çelebi, with a critical edition of his Divân, İstanbul 1983.

Farsça-Türkçe Sözlük İbrahim Olgun-Cemşit Drağsan, Ankara, Elhan Kitabevi 1984.

Farshid E. K. : *The English Persian Dictionary*, Reprinted by Eghbal Publications, Tehran - İran 1988

Ferheng-i Fârisî: Mehmed Bihîştî, Tahran, 1371.

Feridedin-i Attar: *Mantuk al-Tayr I-II*, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990-1991.

Firdevsi: *Şehname*, Haz. Necati Lugal, IV cilt, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990-1992.

Fuzcelî: *Hadîkatü's-Sü'edâ*, Haz. Şeyma Güngör, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Genç, İlhan: Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye, İnceleme-Metin, AÜ. Sos. Bil. Ens., basılmamış doktora tezi, Erzurum 1986.

Gürer, Abdulkadir: *"Lâmi'î's Gâyy u Çevgân"*, Supplementband 35, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1994, OTAM, sayı 5, Ankara 1994.

Gürkan, Sabiha: *Lâmi'î Çelebi'nin Absâl u Salâmân Mesnevîsi ile Molla Câmî'nin Absâl u Salâmân Mesnevîsi'nin Karşılaştırılması*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak., Basılmamış Bitirme Tezi (349), İstanbul 1950.

İmlâ Kılavuzu: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

İpekten, Haluk-Mustafa İsen, *"XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı"*, Türk Dünyası El Kitabı, 1992, c.III, Ankara 1992.

_____ : *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994.

- İpekten, Haluk: *Şuara Tezkireleri*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1988.
- İpekten, Haluk, İsen Mustafa, Toparlı, Recep, Okçu, Naci, Karabey, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü* Ankara 1988.
- İpekten, Haluk, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuara Tezkireleri*, Erzurum 1988.
- İsen, Mustafa : *Kühü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994.
- _____ : " *Tezkireler Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar-III/ Divan Şairlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri*", Milli Eğitim Dergisi, Ankara, 1989.
- İsen, Mustafa: H.B. Burmaoğlu, "*Bursa Şehr-engizi*", Türklük Araştırmaları Dergisi, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, sayı.3, yıl. 1987, İstanbul 1988.
- İsen, Mustafa: "Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar -I- Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış, V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğleri, İstanbul 1985.
- _____ : "Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar II-Divan Şairlerinin Meslekî Konumları", Millî Eğitim Dergisi, S. 83, Mart 1989.
- İsmail Beliğ: *Güldeste-i Riyâz-ı İrfan ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdirân*, BYEBEK, Genel 122
- _____ : *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Hudâvendigâr Matbaası, Bursa 1302.
- İz, Fahir: *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, (XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıl ortasına kadar yazmalardan seçilmiş metinler), Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1964.
- Kâmus (Okyanus Tercümesi)*: Çev. Mütercim Asım-Hasan Hilmi, IV cilt, Bahriyye Matbaası-Cemal Efendi Matbaası, 1305.
- Kanar, Mehmet: *Şem ve Pervâne* İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- Kara, Mustafa: *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler I-II*, Uludağ Yayınları, Bursa 1990-1993.

Karaalioğlu, Seyit Kemal: "Lami'î", *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi* (Başlangıçtan Tanzimata)

Karaarslan, Nasuhi Unal: *Yaşayan Arapça Modern Arapça'nın Sözlüğü*, 2. baskı, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyet Fakültesi Yayınları, Erzurum 1995.

Karahan, Abdülbaki: "*Lâmi'î*", İslam Ansiklopedisi, c.VII, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978.

Karamanlioğlu, Ali Fehmi: "Seyf-i Serayî'nin *Gülîstan Tercümes*inin Dil Hususiyetleri", *Türkiyat Mecmuası*, C. XV, İstanbul 1969.

_____ : "Seyf-i Serayî'nin *Gülîstan Tercümes*inin Yayımı Üzerine", *Türkiyat Mecmuası*, C. XVII, İstanbul 1972.

Kâtib Çelebi: *Keşfü'z-Zunûn*, Mısır (Kahire) Bulak, 1274.

Kavukçu, Fatma Zehra: *Lâmi'î'nin Veys ü Râmın Mesnevisi*, U.U. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1992.

Kepecioğlu, Kâmil: *Bursa Kütüğü*, c.I-II, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel 4129.

Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Suara I-II*, haz. İbrahim Kutluk, Ankara 1978.

_____ : *Tezkiretü's-Su'ara*, BYEBEK, Orhan 1007.

Kılıç, Filiz: *Meşairü's-su'ara*, inceleme-tenkitli metin, basılmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994.

Kocakaplan, İsa: *Açıklanmalı Edebi Sanatlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992.

Kortantamer, Tunca: *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri I*, "Mehmet Akif ile Sa'di Arasında Muhteva ve Anlatım Tekniği Açısından Bir Karşılaştırma Denemesi" Akçağ Yay. Ankara 1993.

Kut (Alpay), Günay: "Ali Şir Neval", *DİA*, C. II, İstanbul 1989.

Kut (Alpay), Günay: *Heşt Behişt*, The Tezkire by Sehi Beg, Harvard 1978.

_____ : *"Lâmi'î Çelebi"*, TDEA, Dergah Yayınları, c.VI, S.69, İstanbul 1986.

_____ "Lamiî Chelebi and His Works", Journal of Near Eastern Studies, XXXV, s.2 (Şikago, 1976)

Lâmi'î Çelebi: *Şerh-i Dibace-i Gülistan*, BYEBEK, Genel 714

_____ *Şerh-i Dibace-i Gülistan* BYEBEK, Genel 1519

_____ : *Şerefü'l-İnsân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal Vâlide Sultân, no.424.

_____ *Münâzara-i Sultân-ı Bahâr bâ Şehriyâr-ı Sîâ*, İstanbul 1290.

Lâmi'î-zâde Abdullah Çelebi: *Latîfeler* Haz. Yaşar Çalışkan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994.

Latîfî, Abdüllatif Kastamonî: Tezkiretü's-şu'ara BYEBEK, Genel 2129.

_____ : Tezkire, haz. Mustafa İsen, Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 1990.

Levend, Agâh Sırrı: *Ali Şîr Nevâî I-IV*, İstanbul 1965.

_____ "Lami'înin Ferhad ü Şîrînî", *TDAY Belleten* Ankara 1964.

_____ : *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, c.I, Ankara 1984.

_____ *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul*, İstanbul 1958.

_____ : "Ummet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", *TDAY Belleten*, Ankara 1964.

Maksutoğlu, Mehmet: *Arapça Dilbilgisi*, Marmara Üniversite İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

Mehmed Ali Aynî: *İslâm Tasavvuf Tarihi*, Akabe Yayınları, İstanbul, 1985.

Mehmed Fahreddin: *Gülzar-ı İrfan* İst. Atıf Ef. Ktp. nu. 1923.

Mehmed Fahreddin: *Gülzar-ı İrfan*, İst. Millet Ktp. Ali Emîrî, nu. 1098.

- Mehmed Neşrî: *Kitab-ı Cihan-nüma* I-II, (nşr. Faik Reşit Unat-Mehmed Altay Köymen) Ankara 1987.
- Mehmed Süreyya: *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, Sebil Yayınevi, İstanbul 1995.
- Mengi, Mine: *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ, Yayınları, Ankara 1994;
- Muhammed Emîn Riyâhî: *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- Okay, Orhan - İsen, Mustafa: *Mehmet Akif Ersoy, Safahat*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. , Ankara 1992.
- Öğmen, Mehmet Sıddık: *Lâmi'î, Vise vü Râmîn*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak., Basılmamış Bitirme Tezi (83/1), Erzurum 1983.
- Özön, Mustafa Nihat: *Osmanlıca - Türkçe Sözlük* İnkılap Kitabevi Tan Matbaası. İstanbul 1958.
- Öztürk, Mürsel: *Farsça Dilbilgisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988
- Öztürk, Selahattin: *Şem' ü Pervâne*, Lâmi'î Çelebi (1-65 v.), Atatürk Üniversitesi, Fen-Ed. Fak., Basılmamış Bitirme Tezi, 77/18, Erzurum 1977.
- Pakalın, Mehmet Zeki: *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, c.I-III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1971-1973.
- Pala, Iskender: *Ansiklopedik Divân Şîri Sözlüğü*, Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş., Ankara.
- Pekolcay, Neclâ - Sevim, Emine: *Yunus Emre Şerhleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Redhouse, Sir James W.: *Turkish and English Lexicon*, II. baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Sa'dî-i Şirazi: *Bostan ve Gülistan*, trc.: Kilisli Rifat Bilge, Can Kitapevi, 8. bs. İstanbul 1968.

Sa'dî-i Şirazi: *Gülîstan* tercümesi. Çeviren Seyfi Serayi. Önsöz Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk, Türk Tarih Kurumu Basımevi. XVIII+373 S.8 Türk Dil Kurumu. C.11.34 , Ankara 1954

_____ : *Gülîstan* çev. Kilisli Rifat Bilge. Önsöz: Prof.Dr. Ali Nihat Tarlan, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık Ltd.Şti.,Şarktan-Garptan Seçme Eserler 9, İstanbul 1963.

_____ : *Gülîstan* çev. Kilisli Rifat Bilge. Ahmet Halit Kitabevi, Şarktan-Garptan Seçme Eserler 9, İstanbul 1941.

_____ : *Gülîstan* Matba'a-i Amire, İstanbul 1263.

_____ : *Gülîstan*, çev. Hikmet İlaydın, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.

Sâdık Vîcdânî: *Tarikatlar ve Sîlsileleri (Tomâr-ı Türük-ı 'Alîyye)*, Haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

Salehpur - Cemşid: *Farsça-Türkçe Genel Sözlüğü* C. I II, Lale Yayınevi, Tebriz-İran 1326

Saltık, Gazali: *"Lâmi'î Çelebi"*, Uludağ, Bursa Halkevi Dergisi, sayı 72-73 (Temmuz-Ağustos 1945).

Sehi Bey: *Hesht Behişt* haz. Mustafa İsen, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980.

Seyf-i Serayî: *Gülîstan Tercümesi*, haz. Ali Fehmi Karamanlıoğlu, İstanbul 1978.

Sinan Paşa: *Tazarru'name*, haz. A. Mertol Tulum, İstanbul 1971.

Soysal, M. Orhan, *Eski Türk Edebiyatı Metinleri*, İstanbul Sevinç Matbaası, İzmir 1978.

Sudî-i Bosnevî: *Şerh-i Gülîstan*, Ali Bey Mat. İstanbul1293.

_____ : *Şerh-i Gülîstan*, Matbaa-i Amire,, İstanbul1249.

Şakâik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989.

Şemseddin Sâmî: *Kâmûs-ı Türkî*, II cilt, Dersaadet 1317.

_____ : *Kamusül-A'lam*, V Cilt, Mihran Matbaası, İstanbul 1314 .

Tezcan Nuran: *"Lâmi'î'nin Gûy u Çevgân Mesnevisi"*, Ö. A. Aksoy Armağanı, TDK Yayınları, Ankara 1978.

_____ : "Bursalı Lâmi'î Çelebi", *Türkoloji Dergisi*, VII, Ankara 1979.

_____ : *"Bursalı Lâmi'î Çelebi"*, Ankara Üniversitesi, DTCE., Türk Dili ve Edebiyatı Araştırma Enstitüsü, *Türkoloji Dergisi*, C.VIII, Ankara 1979.

_____ : *"Lâmi'î'nin Gûy u Çevgân'ından İki Münazara"*, TDAY, Belleten, 1980-1981.

Timurtaş, Faruk Kadri: *Eski Türkiye Türkçesi*, XV. Yüzyıl Gramer - Metin - sözlük, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994.

Togan, A. Zeki Velidi: "Ali Şîr", IA, İstanbul 1978.

Tolasa, Harun: "15. Y.Y. Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri", E. U. S. B. F., TDEAD, S. 1, İzmir 1982.

_____ : "Divan Nesri", TDEA, Dergâh Yayınları İstanbul 1986.

_____ : *Sehî, Latîf ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16.y.y.'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi-I*, Ege Üniversitesi Yay., İzmir 1983.

Topaloğlu, Bekir: Hayreddin Karaman, *Yeni Kamus*, Nesil Yayınları, İstanbul 1988.

Toparlı, Recep: M. Sadi Çöğenli, *Osmanlıcada Kullanılan Arapça ve Farsça Edat, Zarf, Deyim ve Terkipler*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyet Fakültesi Yayınları, Erzurum 1990.

Tulum, Mertol: "Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler." *Türk Dünyası Araştırmaları* Faruk K. Timurtaş'a Armağan'ın içinde S. 27, Aralık 1983.

Tuna, Osman Nedim: *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihî İlgisi İle Türk Dili'nin Yaşı Meselesi*, TDK., Ankara 1990.

Tursun Bey: *Târîh-i Ebu'l-Feth* haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977.

Türk Dünyası El Kitabı I-III: Türk Dünyası Araştırma Enstitüsü, Ankara 1992.

Türk ve Dünya Edebiyatçıları, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.

Türklük Bilgisi Araştırmaları Ali Nihat Tarlan Hatıra Sayısı, Volume:3, 1979.

Uludağ, Süleyman: *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.

Unat, Faik Reşit: *Hicri Tarihleri Milâdi Tarihe Çevirme Klavuzu*, VI. baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

Unver, İsmail: *"Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler"*, Türkoloji Dergisi, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1993, XI. cilt, 1. sayı.

Uzgör, Tahir: *Türkçe Divan Dibaceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990.

_____ : "Türkçe Divan Dibacelerine Dair", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 67, Ağustos 1990.

Yakıt, İsmail: *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1992.

Yeni Tarama Sözlüğü: haz. Cem Dilçin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

Yılmaz, Mehmet: *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

Yurtsever, Murat: "Edebiyatımızda Şehrengiz Geleneği, Lâmiî Çelebi ve Bursa Şehrengizi", *Bir Masaldı Bursa*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996.

_____ : "Lâmiî Çelebi'nin Bursa Şehrengizinde Mekân Tasvirleri", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.2 C.2, Uludağ Üniversitesi Basımevi 1989.

_____ : *Lâmiî Çelebi, Şehrengiz-i Bursa*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1984.